

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

”Från mörkret stiga vi mot ljuset”
Den socialdemokratiska memoaren som retorisk genre:
exemplen Palm, Erlander och Persson

“From Darkness We Rise Towards the Light”
The Social Democratic Memoir as a Rhetoric Genre:
the Examples of Palm, Erlander and Persson

Magnus Gustafson

Masteruppsats i litteraturvetenskap

Termin: HT 2014/2015

Kurs: LV 2311

Nivå: Master

Handledare: Christer Ekholm

Abstract

Master's Thesis in Comparative Literature

Title: *"From Darkness We Rise Towards the Light"*

The Social Democratic Memoir as a Rhetoric Genre: the Examples of Palm, Erlander and Persson

Author: Magnus Gustafson

Academic Term and Year: Autumn 2014/2015

Department: Literature, History of Ideas and Religion

Supervisor: Christer Ekholm

Examiner: Dag Hedman

Keywords: Political Memoirs, Rhetorical Reading, August Palm, Tage Erlander, Göran Persson

Although Social Democratic Memoirs comprise an extensive material, these texts have not attracted any systematic analysis as a distinct and yet varied form of textual genre. The focus in this MA-paper is the Swedish Social Democratic Memoir as a rhetoric genre. The main primary material is memoirs of the pioneer August Palm (1849–1922), the father of the nation Tage Erlander (1901–1985) and the political leader Göran Persson (1949–), published 1905, 1972–82 and 2007, respectively.

The general aim is to find out what is the driving power of the memoirs and, more specifically, to shed light on the images of the party history and the history of the welfare state. The method is a comparative analysis of these texts. The overarching rhetoric of Social Democratic Memoirs relate to a general ideological theme corresponding to the progression from darkness to light. Each memoir emerges from some special *exigence* (L.F. Bitzer, C.R. Miller), that is, an immediate need – in these cases actualized by the current position of the party and the rhetorical demands on a party member's text commenting on that situation. Central questions are: What motivates the memoirs and how do the memoirs relate to what motivates them?

The exigence which the memoirs of August Palm seem to emerge from is how the labour movement can be mobilized in the fight for the right to vote. By creating himself as a popular hero and pioneer Palm can inspire and raise the working class in that fight. The exigence which the memoirs of Tage Erlander seem to respond to is that the social democracy is challenged both from left and right during the oil crisis and depression. He writes a success story about the building of the welfare state. However, the rhetorical situation change, and so does the rhetorical strategy in later volumes.

In the memoirs of Göran Persson the new liberal social democratic politics become a part of the party tradition and the progression from darkness to light. This rhetorical strategy suggests that the memoirs emerge from an exigence where many grassroot-members point out Persson as responsible for the crisis policy in the 1990's.

Innehåll

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	5
DISPOSITION	7
TEORETISKA SYNSÄTT OCH METODISKA HJÄLPMEDEL	8
<i>ETHOS, PATHOS OCH LOGOS</i>	9
<i>DEN RETORISKA SITUATIONEN</i>	9
<i>MODELLÄSAREN</i>	11
TIDIGARE FORSKNING	12
<i>POLITISKA MEMOARER OCH SJÄLVBIOGRAFIER</i>	12
<i>SVENSKA SOCIALDEMOKRATISKA MEMOARER</i>	16
DEN SOCIALDEMOKRATISKA MEMOARENS MÖNSTERBERÄTTELSE	19
<i>FRÅN MÖRKER TILL LJUS</i>	21
<i>Politikerblicken på barndomen</i>	21
<i>Omvändelsen</i>	22
<i>Bildningsresan</i>	22
<i>Lojalitet och pragmatism</i>	23
<i>Identifikationen med partikolleger</i>	25
<i>Fängelset</i>	25
<i>Installationen</i>	26
<i>Uppbrottet</i>	27
<i>Mötet med evigheten</i>	28
<i>Dokumentet</i>	29
PALM, ERLANDER, PERSSON – GENOMBROTTSÅREN, GULDÅREN, KRISÅREN	31
<i>AUGUST PALM (RETORISK SITUATION OCH RETORISKA STRATEGIER)</i>	31
<i>Omvändelse i Danmark</i>	32
<i>Groteska karikatyrer</i>	34
<i>Pedagogiska skådespel</i>	35
<i>I polemik med kyrkan och liberalerna</i>	36
<i>Strid mellan ledningen och ungsocialisterna</i>	36
<i>Nedtoning av Branting-kritiken</i>	37
<i>Egensinne och skötsamhet</i>	39
<i>TAGE ERLANDER (RETORISK SITUATION OCH RETORISKA STRATEGIER)</i>	41
<i>Landsfadern som bygger folkhemmet</i>	41
<i>ATP-striden kulmen i framgångssagan</i>	42
<i>Lantarbetarkonflikt väcker engagemang</i>	44
<i>Vetenskaplig rapport</i>	46
<i>Omvälvande 70-tal</i>	47
<i>Från segerpallen till de anklagades bänk</i>	49
<i>Det privata och det offentliga</i>	51
<i>Patriark skrudas om i jämställd tid</i>	53
<i>GÖRAN PERSSON (RETORISK SITUATION OCH RETORISKA STRATEGIER)</i>	54
<i>Kanslihusögern utmanas</i>	54
<i>Syndabock för 90-talets krispolitik</i>	55
<i>Hjältemotiv i ord och bild</i>	57

<i>Medial persona</i>	59
<i>Budgetsaneringen nyckelscen</i>	59
<i>Moral i stället för ideologi</i>	61
<i>Politiken på piedestal</i>	62
<i>Växer upp i välfärdens vagga</i>	63
<i>Född socialdemokrat</i>	65
<i>Spänd relation till partihistorien</i>	66
<i>Palme och Lindh som retoriska redskap</i>	67
<i>Spricka i retoriken</i>	69
<i>Persson skriver ut sig ur socialdemokratin</i>	70
AVSLUTNING	73
<i>AGITATORSMINNEN SOM VERKTYG FÖR MOBILISERING</i>	73
<i>FRAMGÅNGSSAGA OM VÄLFÄRDSSAMHÄLLET</i>	74
<i>HJÄLTEN SOM RÄDDAR VÄLFÄRDSSTATEN</i>	74
<i>MÖTET MED EVIGHETEN</i>	75
<i>OMVÄNDELSEN</i>	76
<i>UPPBROTTET</i>	76
<i>VIDARE FORSKNING</i>	77
SOCIALDEMOKRATISKA MEMOARER, ETT URVAL	81
KÄLLFÖRTECKNING	85

Upp trälar ut i alla stater
som hungern bojar lagt uppå
det dånar uti rättens krater
snart skall uppbrottets timma slå
störtas skall det gamla snart i gruset
slav stig upp för att slå dig fri
från mörkret stiga vi mot ljuset
från intet allt vi vilja bli ...

(ur *Internationalen*)

Syfte och frågeställning

Ämnet för denna uppsats är den svenska socialdemokratiska memoaren som retorisk genre. Materialet är i första hand memoarer av pionjären August Palm, landsfadern Tage Erlander och ledaren Göran Persson, publicerade år 1905, 1972–1982 respektive 2007.¹ Det övergripande syftet är att genom analys och jämförelse av de tre verken belysa de bilder av partiets historia som författarna ger; mer specifika syften är att klargöra de genrekonventioner som präglar framställningen och hur den retorik dessa aktualiserar ger uttryck för författarnas historietolkning och självförståelse. Uppsatsens drivande frågeställning gäller den syn på välfärdsstatens historia och framtid som de tre memoarerna skriver fram med sina respektive retoriska verkningsmedel. Alla tre författarna ser partiets historia i sin respektive tid som en vandring från mörker till ljus, men frågan är på vilka grunder, hur deras argumentation ser ut, samt hur de hanterar den historiska verklighetens motstånd i förhållande till framställningen.

Socialdemokratiska memoarer bjuder in till många olika perspektiv. Jag har valt att betrakta texterna ifråga som retoriska. Det finns flera skäl för det, men jag nöjer mig med att anföra två.

Det första skälet har med den socialdemokratiska memoarens plats i den arbetarlitterära strömningen att göra, det vill säga att det är fråga om litteratur av, om och för – i ordets båda betydelser – arbetarklassen.² Inom arbetarrörelsen ansågs litteraturen helt enkelt länge främst vara ett politiskt redskap med uppgiften att förändra samhället. Litteraturen skulle skapa en

¹ August Palm (1849–1922), socialdemokratisk pionjär och agitator. Introducerade de socialdemokratiska idéerna första gången genom ett föredrag i Malmö 6 november 1881; Tage Erlander (1901–1985), socialdemokrat, konsultativt statsråd 1944–45, ecklesiastikminister 1945–46, statsminister 1946–69; Göran Persson (f. 1949), socialdemokrat, skolminister 1989–91, finansminister 1994–96, statsminister 1996–2006.

² Lars Furuland & Johan Svedjedal, *Svensk arbetarlitteratur*, Stockholm 2006, s. 23 f.

känsla av sammanhållning och kampberedskap bland arbetarna. Dessutom skulle den inympa vissa politiska lärosatser och åsikter hos dem som läste eller lyssnade.³

Ett andra skäl relaterar till den politiska memoaren som genre. Med George Egerton, som genomfört en omfattande studie av den politiska memoaren, kan sägas att retrospektionen, avståndet mellan det skrivande jaget och det skrivna jaget, medför att berättelsen tenderar att bli tillrättalagd som ett led i ett retoriskt skapande av en persona och en plädering för egna intressen.⁴ Eller som Kajsa Ekis Ekman anmärker: När man använder jaget som bevis, finns alltid två jag – den som upplevde, och den som skapar en berättelse av detta förflutna och exploaterar den ideologiskt.⁵

Genom att betrakta dessa texter som retorik kan jag koppla utsagorna till deras historiska yttrandesituation – den sociala och historiska kontexten – och genomföra en komparativ analys med nedslag i texternas olika bilder av partiets historia. Med Lloyd F. Bitzer är min utgångspunkt att retoriska handlingar alltid är förankrade i en historisk situation och utgör svar på ett specifikt läge eller behov i denna situation.⁶ Specifika frågor i en retorisk analys är därmed: Vad motiverar skrifterna och vilka vänder sig författarna till? Hur förhåller sig skrifterna till det som motiverar dem?

Som en del av det retoriska angreppssättet kommer jag också att studera de socialdemokratiska memoarerna ur en responseestetisk synvinkel, det vill säga med fokus på hur texten med olika grepp preparerar och skapar sin tilltänkte läsare.

Det finns ingen officiell sammanställning över antalet svenska socialdemokratiska memoarer, men det står ändå klart att utbudet är enormt. Bland alla dessa memoarförfattare kan sägas att fler är män än kvinnor och att fler är partipolitiker än fackföreningsrepresentanter, vilket givetvis också påverkat partihistoriken. Det som motiverar att jag väljer att lägga särskilt fokus på August Palm, Tage Erlander och Göran Persson är att de företräder tre enligt traditionen skilda epoker i arbetarrörelsens historia: genombrottsåren, guldåren och det man nog får kalla krisåren. Trots att utbudet av socialdemokratiska memoarer är omfattande är det

³ Magnus Nilsson, *Arbetarlitteratur*, Lund 2006, s. 38 f.

⁴ George Egerton, "Politics and Autobiography: Political Memoir as Polygenre", i *Biography*, 1992, vol. 15, nr 3, s. 233.

⁵ Kajsa Ekis Ekman, "Till attack mot jaget", *ETC*, 22.08.2014. Egentligen är jagen tre: 1) det skrivande jaget här och nu; 2) det skrivna jaget i texten; samt 3) det förflutna upplevande och handlande jaget där och då, som utgör den bearbetade förlagan till det skrivna jaget i texten. Detta tredje jag är förflutet och förlorat och existerar enbart som omformat i det skrivande jagets minnen. Men det är dessa omformade minnen som utgör den reella förlagan som blir föremål för omarbetning.

⁶ Lloyd F. Bitzer, "The Rhetorical Situation", i *Philosophy and Rhetoric*, 1968, vol. 1, nr 1, s. 3.

ändå så att sådana giganter som Hjalmar Branting och Per Albin Hansson, som hade kunnat vara aktuella som representanter för viktiga epoker, inte har skrivit några memoarer.⁷

Disposition

De socialdemokratiska memoarerna ingår i en historieskrivning om den framgångsrika reformistiska socialismen och arbetarrörelsens vandring från mörker till ljus under 1900-talet. I analyskapitlets första del försöker jag rekonstruera grundläggande genrekonventioner i dessa texter. Beskrivningen i fråga fokuserar återkommande och karakteristiska motiv i det jag väljer att kalla den socialdemokratiska memoarens mönsterberättelse.

De socialdemokratiska memoarerna som genre skulle med Alastair Fowler kunna liknas vid en släkt vars klaner och individuella medlemmar förhåller sig till varandra på olika sätt, utan att ett enda drag nödvändigtvis delas av alla. Memoarerna förändras över tid och deras olika historiska varianter kan därför vara mycket olika varandra.⁸ Jag kommer dock att argumentera för att varje enskild memoar på ett eller annat sätt förhåller sig till den grundberättelse som beskriver en rörelse från mörker mot ljus. Om man lägger dessa texter tillsammans framträder dessutom ett annat övergripande tema, nämligen välfärdsstatens uppgång och fall.

Analysens andra del utgörs av en komparativ analys av de nämnda tre memoarförfattarnas verk från tre vitt skilda epoker i arbetarrörelsens historia. Det handlar om tre socialdemokratiska ledare som kan sägas representera genombrottsåren, guldåren respektive krisåren i partiets historia. Här försöker jag rekonstruera de historiska sammanhang och retoriska situationer som dessa författare befinner sig i och jag undersöker de retoriska strategierna i deras texter.

⁷ Hjalmar Branting (1860–1925), chefredaktör för *Social-Demokraten* 1887–1917 (med vissa avbrott), socialdemokratisk partiordförande 1908–25, finansminister 1917–18, statsminister 1920; Per Albin Hansson (1885–1946), socialdemokratisk statsminister 1932–46 (utom sommaren 1936), partiordförande 1925–46, statsråd 1920–26. Angående Tage Erlander kan sägas att han inte bara skrivit memoarer utan även dagböcker, vilka alltså faller utanför materialavgränsningen i föreliggande uppsats. Dagböckerna ges för övrigt ut postumt, och kan heller inte användas på samma sätt som memoarerna för att diskutera retoriska strategier och retoriska situationer. Däremot kan dagböckerna givetvis användas som material i andra perspektiv.

⁸ Alastair Fowler, ”Genrebegrepp”, övers. Mikael Askander & Marie Jacobsson, i *Genreteori*, red. Eva Haettner Aurelius & Thomas Götselius, Lund 1997, s. 259.

Teoretiska synsätt och metodiska hjälpmedel

Det finns på samma gång något mycket specifikt och något mycket allmängiltigt med detta material och ämne. Socialdemokraterna har haft en unikt stark ställning i Sveriges moderna historia. Men materialet aktualiserar även frågor om life writing, om den politiska memoaren som genre, om arbetarrörelsens historia, om demokrati och mänskliga rättigheter och om välfärdsstatens framväxt och kris under den globala kapitalismen. Trots att de socialdemokratiska memoarerna utgör ett omfattande material som spänner över mer än hundra år, och handlar om ett parti som hade regeringsmakten mer eller mindre obrutet mellan 1932 och 1976, har dessa texter ännu inte varit föremål för någon mer ingående litteraturvetenskaplig analys. Däremot kan Åsa Linderborgs historiska avhandling *Socialdemokraterna skriver historia – historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000* (2001) tjäna som en viktig referens och bakgrund. Genom den socialdemokratiska historiografin, skriver Linderborg, kan man avläsa hur socialdemokratin går från en mothegegonisk rörelse till ett optimistiskt och statsbärande parti, för att mot sekelslutet anta formen av en rörelse med försvagad identitet, legitimitet och auktoritet.⁹ Talet om en socialdemokratisk hegemoni under 1900-talet blir missvisande, menar Linderborg, om man inte tar hänsyn till det starka och välorganiserade näringslivets inflytande och att socialdemokratin i många frågor gjort reträtt.

I ett sådant perspektiv framträder en berättelse där den svenska socialdemokratin under flera decennier infogade sin folkhemsideologi i en större borgerlig hegemoni vars ideologiska uttryck kan betecknas som socialliberalt.¹⁰ Den socialdemokratiska historieskrivningen präglas därtill av en manlig ledarkult, från Messias-gestalten Palm till hövdingen Branting och landsfäderna Hansson och Erlander, vilket enligt Linderborg visar på att arbetarrörelsens självförståelse bygger på gamla borgerliga värderingar och en borgerlig personcentrering.¹¹

För att besvara min övergripande fråga behöver jag verktyg som hjälper mig att analysera och förklara de socialdemokratiska memoarerna framför allt i retorisk, genremässig och responseestetisk synvinkel. Jag utgår därvid från Lloyd F. Bitzers teori om den retoriska situationen som motiverad av en *exigence*, det vill säga ett drivande behov; vidare Carolyn S. Millers vidareutveckling av Bitzer i teorin om genre som retorisk handling; samt slutligen Umberto Ecos teori om en i texten inbyggd modelläsare. Men jag inleder med några ord om de centrala byggstenarna i klassisk retorik.

⁹ Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Stockholm 2001, s. 454.

¹⁰ *Ibid.*, s. 29 f.

¹¹ *Ibid.*, s. 67 ff.

Ethos, pathos och logos

Enligt den klassiska retoriken har talaren tre typer av övertalningsmedel till sitt förfogande: ethos, pathos och logos. Ethos är ett medel för att övertyga genom den karaktär eller personlighet som en talare, eller en författare, framvisar för att framstå som trovärdig. Enligt Aristoteles är ethos det starkaste övertalningsmedlet eftersom man tenderar att lägga större vikt vid vem som säger något än vad som sägs.

Pathos är även det ett medel för känslomässig påverkan. Det handlar om att åhörarna eller läsarna leds till starka känslor genom talet eller texten. Logos avser den intellektuella typen av påverkan. Genom saklig argumentation skapas övertygelse genom att talaren eller författaren bevisar något för åhörarna eller läsarna eller ger sken av att göra det.¹²

Den retoriska situationen

För att en situation ska betraktas som retorisk måste den enligt Lloyd F. Bitzer innehålla ett problem eller någon annan faktor som motiverar ett yttrande, en publik som kan påverka problemet, och slutligen alla de restriktioner som författaren har att ta hänsyn till om hen vill kunna övertyga publiken att gripa sig an problemet på det sätt som talaren eller författaren önskar.¹³

Retoriska handlingar, påpekar Bitzer, är alltså för det första alltid förankrade i en historisk kontext och utgör svar på en specifik situation i denna kontext: "Rhetorical works belongs to the class of things which obtain their character from the circumstances of the historical context in which they occur. [...] Similarly, a work is rhetorical because it is a response to a situation of a certain kind."¹⁴

Det andra elementet i den retoriska situationen är publiken. Om inte ett tal, eller en text, är riktat till en publik som faktiskt har möjlighet att på något sätt påverka det påträngande problemet, så är det inte fråga om retorik, menar Bitzer. En retorisk publik omfattas av "those persons who are capable of being influenced by discourse and of being mediators of change".¹⁵ För att en publik ska betraktas som retorisk behöver den emellertid inte nödvändigtvis te sig som en hel, enhetlig samling människor. Den retoriska publiken kan mycket väl utgöras av en mindre del av den totala publiken som lyssnat på eller läst ett specifikt budskap.

¹² Aristoteles, *Retoriken*, övers. Johanna Akujärvi, Ödåkra 2012, s. 69 f.

¹³ Jag har här mildrat Bitzers starka formuleringar om nödläge en smula.

¹⁴ Bitzer, s. 3.

¹⁵ *Ibid.*, s. 8.

Det tredje elementet i den retoriska situationen är, anmärker Bitzer, restriktioner, ”which are parts of the situation because they have the power to constrain decision and action needed to modify the exigence”.¹⁶ Restriktionerna utgörs av en kontext som talaren eller författaren måste förhålla sig till i sitt tal eller i sin text. Dessa omständigheter är en stor och varierad kategori. Här finner vi doxa, hegemoni, attityder och traditioner som talaren eller författaren måste ta hänsyn till för att kunna nå ut med sitt budskap.

Alla retoriska situationer växer fram och utvecklas till en tidpunkt då ett tal, eller en skrift, är som mest lämpligt eller effektivt. Denna tanke om *kairos*, det vill säga den rätta stunden (för den retoriska handlingen), kommer exempelvis till användning i min analys av det faktum att August Palm ger ut sina memoarer redan 1905, och sedan inte återkommer med ytterligare någon memoarbok trots att han lever fram till 1922, liksom i analysen av bakgrunden till att Göran Persson har så bråttom att ge ut sina memoarer efter det att han avgått som statsminister och partiordförande, samt för att diskutera hur den retoriska situationen förändras under den tioårsperiod då Tage Erlander ger ut sin memoarsvit.

Enligt Bitzer skapar återkommande och jämförbara situationer traditioner och förväntningar på talets, eller skriftens, innehåll och form. En god retoriker bör, menar Bitzer, noggrant undersöka vilken typ av situation han eller hon befinner sig i och utifrån de passande svar han eller hon ser i sin givna situation välja det som bäst hjälper hans eller hennes agenda. Det finns enligt Bitzer en förutsägbarhet i retoriken. Om man läser situationen väl borde man med detta resonemang kunna förutse vad som komma skall.¹⁷ På motsvarande sätt skulle man i så fall kunna säga att man kan ana sig till vad en socialdemokratisk ledare kommer att skriva i sina memoarer när han eller hon lämnar politiken.

Carolyn S. Miller utvecklar Bitzers resonemang när hon undersöker förbindelsen mellan genrer och återkommande retoriska situationer. Detta perspektiv är av relevans för min undersökning, där frågan om memoarernas genrekonventioner kommer att aktualiseras. Enligt Miller kan genrer sägas utgöra typifierade retoriska handlingar. Återupprepningar, menar Miller, är ett intersubjektivt fenomen, en social händelse som kräver igenkännande av samtliga inblandade, och som inte kan förstås i mekaniskt materialistiska termer.¹⁸

Om retoriska situationer är en social konstruktion, eller en semiotisk struktur, så måste, enligt Miller, det retoriska problemet placeras in i den sociala verkligheten, och inte i en

¹⁶ Bitzer, s. 8.

¹⁷ Ibid., s. 9.

¹⁸ Carolyn R. Miller, “Genre as Social Action”, i *Quarterly Journal of Speech*, 1984, nr 70, s. 156.

privat verklighetsuppfattning. Det påträngande problemet, är, som Miller ser det, en form av social kunskap, det vill säga – en ömsesidig konstruktion av föremål, händelser, intressen och syften som inte bara länkar dem samman utan snarare gör dem till det de är: ett socialt motiv.¹⁹

Den retoriska diskursen är alltid framkallad eller motiverad av ett fenomen i en social situation gemensam för talare och åhörare och detta fenomen fungerar som ett drivande motiv. Att detta påträngande problem erbjuder talaren eller författaren ett retoriskt syfte innebär emellertid inte att detta syfte ska förstås som talarens eller författarens intention, eftersom denna kan vara dold och kanske inte heller passar in i det som den retoriska situationen inbjuder till. Det påträngande problemet erbjuder talaren eller författaren ett socialt igenkännbart sätt att tala eller skriva. Det erbjuder ett tillfälle, och en form, för att offentliggöra en specifik version av sakernas tillstånd.²⁰

Den retoriska formen, i det här fallet den socialdemokratiska memoaren, ger tyngd och kraft åt yttrandet, men sätter också ramar och begränsningar för vad som kan yttras; författaren inordnar sig i en tradition och ett kollektiv, det enskilda verket länkas samman med andra partimedlemmars memoarer – därmed ljuder författarens röst genom alla andra socialdemokratiska memoarer och talar genom dem.

Den retoriska formen är både en begränsning och en språngbräda för att nå ut. Den typifierade retoriska handlingen ser olika ut vid olika tidpunkter i partiets historia, från genombrottsåren över guldåren till krisåren, men genomgående kommer jag alltså argumentera för att författarna på ett eller annat sätt har att förhålla sig till en ramberättelse som beskriver en rörelse från mörker till ljus.

Modelläsaren

Vad gäller undersökningen av vilka memoarförfattarna vänder sig till kombineras den retoriska ansatsen i det följande med Umberto Eco's beskrivning av hur texten med olika grepp förbereder och frambringar sin läsare. Enligt Eco är texten genomvävd av tomma platser eller flertydiga passager som läsaren lämnas att fylla eller tolka. Samtidigt är texten uppbyggd enligt en viss retorik som styr läsningen i vissa riktningar. Man skulle kunna säga att texten förbereder läsaren för en viss typ av läsning.

¹⁹ Miller, s. 157.

²⁰ Ibid., s. 158.

Medlen som står till författarens förfogande är många, menar Eco. Det handlar om val av språk, stil, genre och encyklopedisk nivå och det sätt som författaren i sitt tilltal begränsar exempelvis det geografiska fältet. Via sådana val preparerar författaren texten och frambringar en modellläsare.²¹

I analysen av de socialdemokratiska memoarerna kommer jag inte minst att undersöka i vad mån den modellläsare som förutsätts och konstrueras kan förstås som ideologisk, det vill säga om och på vilket sätt texten är preparerad på ett sådant sätt att den är inriktad på en läsning inom ramen för en viss ideologisk hållning, som alltså tas för given i framställningen. I denna konstruktion ingår i det aktuella materialet även fotografier och annat paratextuellt material. Det faktum att proletären August Palm på ett av försättsbladen till sina memoarer är elegant upplädd i kostym, kan till exempel sägas bokstavligen signalera att han träder in i den borgerliga litterära salongen som memoarförfattare, vilket i sin tur aktualiserar en viss typ av läsare och läsning.

Även om författaren, som Eco påpekar, sörjer för att varje grepp, varje term och varje uttrycksätt, är just det som deras förutsatta läsare kan förstå, kan det ändå uppstå tolkningar på tvären när texten exempelvis hamnar i en annan historisk och social kontext.²² En läsning som går på tvärs kan framkalla oförutsedda effekter.

Tidigare forskning

Politiska memoarer och självbiografier

Trots att den politiska memoaren är en sedan länge etablerad och utbredd genre har den, som George Egerton anmärker, inte varit föremål för någon systematisk analys med fokus på den som en distinkt form av historisk och politisk litteratur. Av den anledningen tog Egerton själv 1988 initiativ till ett forskningsprojekt om politiska memoarer på historiska institutionen vid British Columbia i Kanada med hela 20 inblandade forskare.²³

Politiska memoarer är, menar Egerton, svåra att avgränsa eftersom de lånar element från olika genrer – självbiografien, biografien, dagboken, historievetenskapen, samhällsvetenskapen, journalistiken och pamfletten nämns som några exempel.²⁴ Politiska memoarförfattare, skriver

²¹ Umberto Eco, "Modellläsaren", övers. Lars-Håkan Svensson, i *Modern litteraturteori: från rysk formalism till dekonstruktion, del 2*, red. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson, Lund 1993, s. 125 f.

²² Ibid., s. 127.

²³ Egerton, s. 221 f.

²⁴ Ibid., s. 223.

Egerton, är vanligtvis ute efter något mer än att dokumentera politiska processer och åtaganden eller att erbjuda historiker tillgång till information. Avståndet mellan det skrivande jaget och det skrivna jaget inbjuder till att berättelsen blir tillrättalagd som led i skapandet av en persona och en plädering för egna intressen, menar Egerton.²⁵

Andelen ledande politiker som väljer att publicera sina memoarer har ökat under det senaste seklet. Varje amerikansk president, brittisk premiärminister, tysk kansler och fransk president efter 1945 har publicerat sina memoarer eller planerar att göra så. Många förläggare har återkommande varit beredda att ta ekonomiska risker och erbjuda stora förskott för att få åtnjuta prestige att publicera maktbarnas minnen. Framväxten av nya medier har också erbjudit politiska memoarförfattare nya arenor, anmärker Egerton. (Tage Erlanders radiosända minnen och Erik Fichtelius tv-dokumentär *Ordförande Persson* (2007), som består av fyra entimmeslånga avsnitt och handlar om Göran Perssons tid som statsminister, skulle kunna nämnas i det sammanhanget.) Då den politiska memoaren ofta har fungerat som en kanal för olika slags skvallor har den med tiden också blivit en allt mer integrerad del av underhållningsindustrin.²⁶

I Egertons ögon är det endast ett fåtal politiska memoarförfattare som lyckats utforska de många element som ingår i genren på ett framgångsrikt sätt och skapat memoarverk av hög litterär kvalitet.²⁷ Det är emellertid, som jag ser det, problematiskt att enbart bedöma den politiska memoarlitteraturens värde utifrån enskilda verk och deras estetiska kvalitéer. Viktigare är vad dessa texter kan användas till och vilka frågeställningar som kan belysas med hjälp av dem.²⁸

I sin analys av memoarer från Thatcher-epoken i Storbritannien identifierar Andrew Gamble tre undergrupper. Den första är avslöjande skildringar med fokus på ideologi och etik och skrivs av politiker som befunnit sig utanför maktens centrum.²⁹ Den andra är polemiska och debatterande memoarer som bidrar till förståelse av hur politiken formulerades och genomfördes.³⁰ Den tredje kategorin är memoarer som är skrivna av centralgestalter i regeringen,

²⁵ Egerton, s. 233. Som Åsa Linderborg påpekar är memoaren en speciell genre just för att författaren alltid kan göra förbehåll för att hen bara redovisar sina egna hågkomster (Linderborg 2001, s. 53).

²⁶ Ibid., s. 231.

²⁷ Ibid., s. 239.

²⁸ Jfr Linderborg 2001, s. 53

²⁹ Andrew Gamble, "Political Memoirs", i *Politics*, 1994, vol. 14, nr 1, s. 36.

³⁰ Ibid., s. 38

som Margaret Thatcher och Nigel Lawson, vilka båda vinnlägger sig om att utförligt dokumentera sina politiska insatser under viktiga händelser.³¹

Andrew Gamble visar att politiska memoarer utformas på olika sätt beroende på vilken ställning författaren har haft i partiet. På motsvarande sätt har exempelvis en socialdemokrat som Harry Schein, som aldrig varit minister, uppenbarligen kunnat tillåta sig att vara mer frispråkig i sina memoarer än till exempel Tage Erlander, som befunnit sig i maktens centrum under lång tid.³²

Det finns också ett internationellt forskningsfält som fokuserar arbetarklassens och arbetarrörelsens självbiografiska skrivande som kan vara relevant att ta upp i sammanhanget. Begreppet självbiografi används här som en övergripande beteckning som samlar olika former av självbiografiskt skrivande, inklusive politiska memoarer. Det har hävdats, anför Diane P. Koenker, att självbiografien är en borgerlig genre, som vuxit fram i samband med utvecklingen av en modern liberal individualism – det är fråga om böcker skrivna av författare som har utbildning och tillräckligt med tid för att fundera över sin personlighet.³³ Enligt kanon är självbiografien meditativ och självreflekterande och utgår ifrån tron på skrivandet som ett verktyg att utforska sig själv, menar Regenia Gagnier. Genren, fortsätter hon, inbegriper ett antagande om abstrakt individualism, eller tron på att grundläggande mänskliga drag är egenskaper hos individer oberoende av deras materiella förhållanden.³⁴ I själva verket är de kanoniserade självbiografiska verken resultat av klassamhället och patriarkatet där den manlige författaren har en kvinna som står till hans tjänst i hemmet, menar Gagnier.³⁵

Gagnier betraktar självbiografier som retoriska projekt inbäddade i konkreta materiella situationer.³⁶ Hennes resonemang och synsätt understryker relevansen av den här uppsatsens teoretiska angreppssätt och frågeställning. Alla självbiografiska handlingar måste sättas in i sina sammanhang. Dessa sammanhang kan dels beskrivas i form av kulturella produkter som cirkulerar tillsammans med andra produkter, dels som uttryck och ställningstaganden i sociala

³¹ Gamble, s. 39.

³² Harry Schein (1924–2006), socialdemokratisk kulturpolitiker och skribent, född i Österrike.

³³ Diane P. Koenker, "Scripting the Revolutionary Worker Autobiography: Archetypes, Models, Inventions and Markets", i *International Review of History*, 2004, s. 371.

³⁴ Regenia Gagnier, "The Literary Standard, Working-Class Autobiography and Gender", i *Revealing Lives: Autobiography, Biography and Gender*, red. Susan G. Bell och Marilyn Yalom, New York 1990, s. 100.

³⁵ *Ibid.*, s. 96 f.

³⁶ *Ibid.*, s. 101.

relationer. Varje självbiografiskt berättande, menar Gagnier, måste granskas utifrån dess specifika produktionsförhållanden.³⁷

Enligt Diane P. Koenker blev nyckeltemat i arbetarnas självbiografier under sovjettiden hur individen smältes ned i kollektivet. Sovjetsystemets verklighet kanaliserade i ökande utsträckning en mångfald av röster in i en gemensam berättelse, vilket gjorde att många arbetare exempelvis avslutade sina berättelser med oktoberrevolutionen. Här finns en parallell till hur svenska socialdemokraters memoarer ofta struktureras utifrån partiets historia, och hur partimedlemmarna sätter sig i förbindelse med andra partiföreträdare och viktiga partihistoriska händelser, vilket jag kommer att utveckla i analysdelen.

Ryska arbetares självbiografier handlar enligt Koenker om socialismens triumf och den speciella bana som individen har tagit mot klassmedvetande. Bland nyckelmomenten ingår bildningsperioden under barndom och ungdom; brottet med byn eller traditionen; utbildning och träning, inte nödvändigtvis formell utbildning, utan ofta genom hjälp från socialistiska handledare: tillgivenheten till en ny grupp; möten med nyckelpersoner och mentorer som vägleder författaren under dennes politiska gärning.³⁸ Dessa motiv har flera beröringspunkter med nyckelmomenten i de svenska socialdemokratiska memoarerna. Även om det inte finns någon definitiv och självklar referenspunkt som oktoberrevolutionen att hänvisa till finns ändå en rad partihistoriska händelser och strider att förhålla sig till som socialdemokratisk memoarförfattare.

James R. Barrett belyser i sin artikel om amerikanska kommunisters självbiografier hur det personliga blev politiskt när det gäller sexualitet, barnuppfostran och äktenskap. Äktenskapet ansågs vara en borgerlig fälla som förslavade människan. I teorin trodde många kommunister på öppna förhållanden, men i det verkliga livet blev dessa sällan bra, anmärker Barrett.³⁹ Den här beskrivningen av hur det politiska präglar det personliga ger bilden av en underjordisk rörelse som står i opposition till etablissemangen. Den påminner om hur agitatorn August Palm skildrar sina familjebekymmer och uppoffringar under arbetarrörelsens genombrottsperiod. I Palms memoarer problematiseras emellertid inte den borgerliga kärnfamiljen som sådan.

Barrett noterar att kvinnliga partimedlemmar tenderade att vara mer personliga i sina självbiografier. Det tycks som om kvinnliga aktivister influerades inte bara av partikolleger

³⁷ Regenia Gagnier, "Social Atom: Working-Class Autobiography, Subjectivity and Gender", i *Victorian Studies*, vol. 30, 1987, s. 335.

³⁸ Koenker, s. 378 f.

³⁹ James R. Barrett, "Was the Personal Political? Reading the Autobiography of American Communism", i *International Review of Social History*, vol. 53, 2008, s. 407 f.

utan av andra kvinnliga självbiografier där personliga relationer och familjelivet värdesattes högre.⁴⁰ Det personliga blir också politiskt på ett annat sätt i kvinnliga socialdemokraters memoarer med tvåbarnsmamman Mona Sahlin som tänker på sonen Johan som dör i en hjärtsjukdom under arbetet med arbetstidskommittén, Nancy Eriksson som tar barnet på cykelns pakethållare på morgonen och tänker på far och mor när hon strider för ATP-reformen och Anna-Greta Leijon som skriver om pappans sexuella övergrepp i barndomen.⁴¹

Enligt Barrett innehåller de amerikanska kommunisternas självbiografier ett nyckelmoment som han kallar för bildningsresor av kosmopolitisk karaktär där partimedlemmen reser över världen, arbetar i vitt skilda miljöer och träffar aktivister med olika bakgrund i en världsomspännande rörelse inriktad på en omfattande social, ekonomisk och politisk omvandling.⁴² Ett motsvarande motiv återfinns i framför allt äldre socialdemokratiska memoarer, vilket jag kommer att belysa i del 1 av analysen.

Svenska socialdemokratiska memoarer

I Eric Johannessons rapport *Agitatorn söker sina roller: Om självexponering hos Einar "Texas" Ljungberg, August Palm och Frans Elmgren* (1992) beskrivs hur agitatorsminnen av ett speciellt slag tog form i arbetarpresen. Det blev enligt Johannesson tidigt vanligt att agitatorer skrev minnesartiklar, framför allt i jubileumsnummer och årliga publikationer, som exempelvis till första maj.⁴³ Där fick agitatorerna en arena där de fortlöpande kunde skapa sig själva som folkliga hjältar, frontkämpar och martyrer, och på så vis möta behovet av hjältegestalter inom arbetarrörelsen under uppbyggnadsperioden. Den kringresande agitatorn och den politiske fången symboliserade mycket av heroismen och dramatiken under arbetarrörelsens kampperiöd. Ur retorisk synpunkt, skriver Johannesson, torde den allmänna förklaringen till självexponeringens effektivitet vara den erfarenhet som många talare gjort, nämligen att sättet på vilket budskapet framförs är väl så betydelsefullt som dess innehåll.⁴⁴

⁴⁰ Barrett, s. 403 f.

⁴¹ Mona Sahlin, *Med mina ord*, Stockholm 1996, s. 46 f.; Nancy Eriksson, *Nancy: Nancy Eriksson minns*, Stockholm 1985, s. 135; Anna-Greta Leijon, *Alla rosor ska inte tuktas*, Stockholm 1991, s. 16 ff. Mona Sahlin (f. 1957), socialdemokratisk partiordförande 2007–11, olika ministerposter 1990–91, 1994–95, 1998–2006; Nancy Eriksson (1907–84), socialdemokratisk riksdagsledamot 1949–73; Anna-Greta Leijon (f. 1939), olika socialdemokratiska ministerposter 1973–76, 1982–88.

⁴² Barrett, s. 410.

⁴³ Eric Johannesson, *Agitatorn söker sina roller: om självexponering hos Einar "Texas" Ljungberg, August Palm och Frans Elmgren*, Uppsala 1992, s. 37 f.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 57.

August Palms memoarbok blev enligt Johannesson mönsterbildande för en egen genre i svensk politisk memoarlitteratur. Det som gjort boken känd är framför allt de många anekdotiska berättelserna om agitatorns sammandrabbningar med stadsfiskaler, kronofogdar, länsmän, präster och andra myndighetspersoner. Genom att dessa olika äventyr, knutna till olika orter, är relativt fristående i förhållande till varandra har boken en episodisk struktur, som snarast påminner om pikareskromanen. Episoderna har ofta en förhistoria som muntliga berättelser, vilket präglar språket och framställningen i memoarerna. Palm var en oskolad författare, men han utnyttjar i stället sin erfarenhet som muntlig berättare.⁴⁵ Det är ingen tillfällighet att Palm i sin memoarbok pekar ut kinematograf-föreställningen som ett mönster; den breda publiken som han ville nå var helt osofistikerad, skriver Johannesson.⁴⁶ Det är också tydligt, menar han, att Palm haft en uttrycklig ambition att underhålla läsaren.

Åsa Linderborg visar i sin avhandling hur kampen om den interna hegemonin i det socialdemokratiska partiet gestaltar sig i memoarlitteraturen. August Palms agitatorsminnen speglar sin tids inre stridigheter men också arbetarrörelsens kamp för att vinna legitimitet och erkännande i samhället.⁴⁷ Enligt Linderborg drivs Palm mer av en vilja att göra upp med sina interna motståndare än att skildra arbetarrörelsens historia.⁴⁸ Som jag ska visa i min analys har jag en delvis avvikande uppfattning; samtidigt som Palm kritiserar flera partikolleger är han medveten om att det är nödvändigt att tona ned kritiken mot Hjalmar Branting och parti-ledningen för att kunna foga in memoarerna i grundberättelsen.

De memoarer som utkommer efter andra världskriget är enligt Linderborg skrivna med stor respekt för både kolleger, partiet och dess gärning. Även Höglundarnas memoarer, som dokumenterar vänsterns historia, är med tanke på förutsättningarna hovsamt formulerade, anser hon.⁴⁹ Erlanders memoarer bygger på dagboksanteckningar men är enligt Linderborg ändå tillrättalagda och skildrar sällan de meningsmotsättningar som faktiskt fanns.⁵⁰

Under 1990-talet sker ett paradigmskifte då interna stridigheter framträder i memoarlitteraturen på ett sätt som saknar motstycke i den socialdemokratiska historieskrivningen,

⁴⁵ Johannesson, s. 38.

⁴⁶ Ibid., s. 56.

⁴⁷ Linderborg 2001, s. 453.

⁴⁸ Ibid., s. 440.

⁴⁹ Ibid., s. 453. Beteckningen Höglundarna avser en grupp under ledning av Zeth "Zäta" Höglund (1884–1956), socialdemokratisk riksdagsledamot 1915–17, 1929–40, som vid partiklyvningen 1917 gick över till Sveriges socialdemokratiska vänsterparti. Flertalet medlemmar följde sedan med Zeth Höglund till kommunistpartiet 1921. Tre år senare, 1924, bröt sig Höglundarna ur det Moskvatrogna partiet för att försöka hitta ett tredje socialistiskt alternativ, mittemellan socialdemokrater och kommunister, men de fann utrymmet vara alltför litet och valde 1926 att återvända till socialdemokratien.

⁵⁰ Ibid., s. 53.

menar Linderborg. Förklaringen ligger inte främst i att personmotsättningarna inom partiet ökar utan i att det blivit ”fullt synliga sprickor i lojalitetsmuren när folkhemmet krackelerar”, som hon uttrycker det.⁵¹ De äldre memoarerna är skrivna av företrädare för en rörelse som har en identitet, auktoritet, legitimitet och framtidstro medan 1990-talets memoarer är skrivna av företrädare som varit i ledningen för en rörelse som är i kris.⁵² I den följande analysen kommer jag att argumentera för att även 1990-talets och 2000-talets memoarförfattare är angelägna om att trots allt vrida in sina framställningar i grundberättelsen om en rörelse från mörker till ljus.

Memoarerna är enligt Linderborg användbara för att få syn på en åsiktsförskjutning eller en frispråkighet som annars inte är möjlig i den socialdemokratiska historieskrivningens monolitiska diskurs. Särskilt framhålls här Ernst Wigforss och Ulla Lindström.⁵³ Överhuvudtaget har det fåtal kvinnor som nedtecknat sina minnen inte varit lika lojala mot parti-ledningen som sina manliga kollegor, menar Linderborg.⁵⁴ Detta är också något som jag återkommer till och diskuterar i min analys.

Linderborg påpekar också att det nästan uteslutande är frontfigurer för partiet som delgett sina hågkomster. Detta kan möjligen förklaras med att fackföreningsrörelsens företrädare med sin arbetarbakgrund inte har samma utbildning och därmed inte har tillgång till språket på samma sätt. Därmed har de heller inte kunnat försvara sig mot kritik som riktats mot dem i memoarlitteraturen, framför allt under 1990-talet, vilket i sin tur påverkat den interna hege-monin, resonerar Linderborg.⁵⁵

⁵¹ Linderborg 2001, s. 362.

⁵² Ibid., s. 455.

⁵³ Ibid., s. 53. Ernst Wigforss (1881–1977), socialdemokratisk finansminister 1924–25, 1925–26, 1932–49. Räknas som sitt partis främste teoretiker och stod bakom 1930-talets krispolitik; Ulla Lindström (1909–99), statsråd 1954–66. Blev kvinnlig pionjär och förebild som ensam kvinna i regeringen Erlander.

⁵⁴ Ibid., s. 53 f. Memoarer skrivna av arbetarrörelsens kvinnor är fåtaliga, påpekar Gunnel Karlsson i sin historiska avhandling *Från broderskap till systerskap: Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP*, Lund 1996, s. 46 f. Bland de kvinnliga socialdemokratiska tidiga pionjärerna finns biografier om agitatorn Kata Dalström (1858–1923), riksdagsledamoten Agda Östlund (1870–1942) och fackföreningskvinnan och kommunpolitikern Anna Johansson-Visborg (1876–1953). Dessa har dock inte skrivit några egna memoarer. Kvinnogenerationen som kom efter pionjärkvinnorna, såsom Ulla Lindström och Nancy Eriksson, har på olika sätt nedtecknat sina hågkomster.

⁵⁵ Ibid., s. 455. Det finns ingen tidigare forskning om Göran Perssons memoarer. (Petra Paulis avhandling *Rörelsens ledare: karriärvägar och ledarideal i den svenska arbetarrörelsen*, Göteborg 2012, är inte relevant för min undersökning.)

Den socialdemokratiska memoarens mönsterberättelse

De socialdemokratiska förgrundsgestalternas memoarer är ofta skrivna utifrån partiets kronologi snarare än författarnas, menar Åsa Linderborg. Det är partiets och Sveriges utveckling som berättas med författaren mer som någon som driver framställningen framåt än står i blickpunkten för berättandet. De kan därför, enligt Linderborg, i nästan lika hög grad som översiktsverken sägas utgöra en presentation av socialdemokratins historia. Erlanders memoarer har också använts av arbetarkommunerna som studiecirkelmateriel i historia.⁵⁶

Under 1990-talet har enligt Linderborg memoarerna förändrats från att vara intellektuella exposéer som beskriver svensk samhällsutveckling i stort, till att mer handla om det enskilda statsrådets erfarenheter av regeringsarbetet och statsrådsberedningen. De har lämnat folkhemmet för Rosenbad. Det här, menar Linderborg, handlar snarare om socialdemokratins ideologiska kris än om enskilda memoarförfattares tillkortakommanden. 1990-talets memoarer refererar inte heller till partiets historia på samma sätt som de äldre memoarverken.⁵⁷

Under 1990-talet har memoarerna i första hand handlat om att försvara det egna agerandet i en turbulent tid, skriver Linderborg. Memoargenren blir ett internt politiskt slagfält, fortsätter hon och ger några exempel. Kjell-Olof Feldt beskyller Stig Malm och Sten Andersson för ansvarslöshet med ekonomin och därmed för att utgöra ett hot mot landets framtid. Malm och Andersson anklagar i sin tur Feldt för förskingring av det socialdemokratiska arvet.⁵⁸

Det trendbrott som Linderborg beskriver från och med 1990-talet passar även till stora delar in på 2000-talets memoarer av sådana som Göran Persson, Pär Nuder, Margareta Winberg och Thomas Bodström.⁵⁹ Men samtidigt skulle jag vilja framhålla att ännu under 1990-talet och 2000-talet är memoarförfattarna, med olika framgång, angelägna om att försöka vrida in den egna berättelsen i ett slags färdig och etablerad mall som utgörs av den egna rörelsens ärofyllda historia. Detta innebär därmed också att lojaliteten med partiet och identifikationen med partikollegerna trots motsättningarna fortfarande skrivs fram som stark.⁶⁰

⁵⁶ Linderborg 2001, s. 53.

⁵⁷ Ibid., s. 454.

⁵⁸ Ibid, s. 454 f. Kjell-Olof Feldt (f. 1931), socialdemokratisk finansminister 1982–90, olika statsrådsposter 1970–76; Stig Malm (f. 1942), LO-ordförande 1983–93; Sten Andersson (1923–2006), socialdemokratisk partisekreterare 1962–82, socialminister 1982–85, utrikesminister 1985–91.

⁵⁹ Pär Nuder (f. 1963), socialdemokratisk finansminister 2004–06; Margareta Winberg (f. 1947), olika socialdemokratiska ministerposter 1994–2003; Thomas Bodström (f. 1962), socialdemokratisk justitieminister 2000–2006.

⁶⁰ Ett belysande exempel kan hämtas från Sten Anderssons beskrivning av relationen till Kjell-Olof Feldt. Andersson förnekar inte att det varit frostigt genom åren – han har exempelvis varit kritisk till Feldts förslag om privatiseringar på det sociala området – men när han nedtecknar sina minnen på ålderns höst är det ändå något som får honom att bli försonlig och framhålla att Feldt var ”en ovärderlig tillgång för partiet gentemot allmänhet och väljare”. (Sten Andersson, *I de lugnaste vattnen*, Stockholm 1993, s. 410.)

Flera egenskaper hos de socialdemokratiska memoarerna sammanfaller med den norm för självbiografin som Roy Pascal definierade på 1960-talet. Enligt Pascal är självbiografin retrospektiv, den har en berättande framställningsform och kronologisk struktur och skildrar stadier i ett liv, från förfäderna och födelsen och mot nutiden, samt koncentreras ofta kring ett avgörande krismoment. Pascal menar att utsiktspunkten, från vilken författaren beskådar och skildrar sig själv, är avgörande för hur texten tar form.⁶¹ Vad gäller utsiktspunkten skrivs de socialdemokratiska memoarerna företrädesvis efter att man lämnat politiken. Med tanke på hur politiken ändå genomsyrar självframställningarna skulle de kunna betraktas som en förlängning av politikerrollen, eller en slutpunkt för denna.

De socialdemokratiska memoarerna har också likheter med Francis Russell Harts definition av memoargenren. Dubbelheten – å ena sidan personifieringen av historien, å andra sidan historiseringen av en person – stämmer väl in på dessa böcker. Själva titlarna pekar enligt Russell Hart på genrens kluvenhet. Memoaren är skriven av en person, men den handlar egentligen om en händelse, en epok, en institution eller klassidentitet.⁶²

Russell Hart anser att en gemensam nämnare för många memoarer under 1900-talet är att de söker en intimitet med historien i syfte att lyfta upp den egna personliga identiteten och ge den en större mening. Han kopplar ihop samtida memoarer med en personlighetskult som övergått till narcissism. På samma gång finns ett ökande intresse för privatlivets värden och en tro på att gå ut i offentligheten och bli en offentlig person. Det litterära subjektet i de socialdemokratiska memoarerna förändras över tid och möjligen skulle man kunna koppla ihop Russell Harts idéer om narcissism till senare böcker.

Enligt Eric Johannesson har som sagt August Palms agitatorsminnen blivit föregångare för en egen litterär genre. Palms bok är i sin tur, anser Johannesson, en blandning av självbiografiska avsnitt (inledningen av barndom, uppväxt och familjeliv), politiska memoarer (exempelvis konflikterna kring tidningen *Folkviljan* och *Social-Demokraten*) och fängelseminnen.⁶⁵ Själv skulle jag, som framgått, med Johannesson vilja framhålla att de löst sammanfogade avsnitten som handlar om sammandrabbningar med kronofogdar, länsmän, präster och andra myndighetspersoner bär likheter med pikareskromanen. Många gånger har dessa episoder komiska drag, vilket jag återkommer till i analysen av Palms memoarer.

⁶¹ Roy Pascal, *Design and Truth in Autobiography*, London 1960, första kapitlet.

⁶² Francis Russell Hart, ”History Talking to Itself: Public Personality in Recent Memoir”, i *New Literary History*, 1979, vol. 11, nr 1, s. 195. Några exempel på titlar ur högen av socialdemokratiska memoarer som stöder Russell Harts resonemang: Sven Anderssons *På Per Albins tid* (1980), Ingvar Carlssons *Ur skuggan av Olof Palme* (1999), Hans Ericsons *Mitt liv med Transport* (1980) och Alfons Gidlunds *Rörelsen – mina år i arbetarrörelsens tjänst* (1989).

⁶⁵ Johannesson, s. 37 f.

Från mörker till ljus

Den grundberättelse som alla socialdemokratiska memoarer förhåller sig till handlar som sagt var om en rörelse från mörker till ljus. Den här rörelsen är också kännetecknande för de sovjetiska partimedlemmarnas memoarer, skriver historikern Yuri Slezkine. Före revolutionen lever de förtroendevalda och de tidiga anhängarna i en underjordisk värld av hemliga samhället och illegala publikationer, och uppträder då och då på offentliga massmöten för att driva fram revolutionen. Ett nyckelmoment, enligt Slezkine, är den slutliga och plötsliga omvändelsen, gärna i samband med själva revolutionen, då författaren finner sin väg.⁶⁷ Parallellt är tydlig mellan dessa underjordiska berättelser och frontkämparnas och martyrernas konfrontationer med överheten som skildras i agitatorsminnena från arbetarrörelsens tidiga kampperiöd i Sverige, en period som präglas av mobilisering och organisering.

Men även 1990-talets och 2000-talets memoarförfattare förhåller sig alltså på olika sätt till denna grundberättelse. När Ingvar Carlsson på sensommaren 1958 ringer upp sin mor, en ensamstående textilarbeterska i Borås, efter att ha fått erbjudande att börja samarbeta med Olof Palme och Tage Erlander, är det som att själva den här rörelsen mellan mörker och ljus skär rakt igenom Carlssons egen kropp; han är själv kommen ur arbetarklassen och är nu redo att vara med och bygga det socialdemokratiska välfärdssamhället. Mamman, som har slitit i hela sitt liv långt från maktens centrum, vågar emellertid inte uttrycka någon glädje, utan blir i stället orolig för att sonen inte ska klara uppdraget.⁶⁸

Temat från mörker till ljus i den socialdemokratiska mönsterberättelsen byggs upp av ett antal återkommande motiv, och nedan följer en genomgång av de mest centrala och karaktäristiska av dessa.

Politikerblicken på barndomen

Ett utmärkande drag i den socialdemokratiska memoaren är att berättaren betraktar barndomen med politikerblicken. Barndomens funktion blir då att bidra med genuint livsmaterial, som en fond eller kuliss, till det politiska identitetsbygget. När Torsten Nilsson skriver om storstrejken, som utbröt den 4 augusti 1909, skildrar han endast med några få ord

⁶⁷ Yuri Slezkine, "Lives as Tales", i *In the Shadow of Revolution: Life Stories of Russian Women. From 1917 to the Second World War*, red. Sheila Fitzpatrick & Yuri Slezkine, Princeton 2000, s. 23.

⁶⁸ Ingvar Carlsson, *Ur skuggan av Olof Palme*, Stockholm 1999, s. 11. Ingvar Carlsson (f. 1934), socialdemokratisk statsminister 1986–91, 1994–96; Olof Palme (1927–86), socialdemokratisk statsminister 1969–76, 1982–86.

hur han som barn upplevde händelserna. I stället övergår han till att diskutera styrkeförhållandena mellan arbete och kapital vid den aktuella tidpunkten. Han utgår från sitt livsmaterial eller minnen av sitt liv och gör sin egen unika erfarenhet representativ för en samhällsutveckling.⁷⁰ Sven Andersson, å sin sida, zoomar in barndomens trångboddhet i arbetarkvarteren i Göteborg för att sedan zooma ut och referera till grundberättelsen och föra ett bostadspolitiskt resonemang.⁷¹

Omvändelsen

Ett annat karakteristiskt drag är att självframställningarna refererar till ett särskilt avgörande moment då klassmedvetandet och det politiska engagemanget väcks, ofta i ungdomen. En första maj-demonstration i Falun 1908 tjänar rollen som vändpunkt i August Spångbergs självframställning. Han definierar grunddragen i sin politikeridentitet genom att sceniskt gestalta upplevelserna vid demonstrationstillfället och hur han burit med sig dem under resten av sin politikergärning.⁷² I Annika Åhnbergs memoarer sker omvändelsen i samband med inträdet på socialhögskolan 1969. Här får hon utlopp för sitt engagemang tillsammans med lika-sinnade: ”Alla pusselbitar föll på plats. I samma stund som jag sköt upp porten och steg in visste jag att jag hade kommit rätt. Därinne kokade det av stormöten ...”⁷³

Bildningsresan

I särskilt flera av de äldre socialdemokratiska memoarerna finns avsnitt som skulle kunna beskrivas som politiska och ideologiska bildningsresor. Charles Lindley seglar exempelvis jorden runt och stiftar bekantskap med socialismen under ett möte i Liverpool 1890.⁷⁴ Zeth Höglund och Karl Kilbom åker på Vänsterpartiets uppdrag till Petrograd efter revolutionen 1917 för att framföra partiets gratulationer till den segerrika bolsjevismen och för att göra reportage för *Folkets Dagblad Politiken*. Zeth Höglund skildrar i sina memoarer möten på tu

⁷⁰ Torsten Nilsson, *Utanför protokollet*, Stockholm 1987, s. 18 f. Torsten Nilsson (1905–97), olika socialdemokratiska ministerposter 1945–71.

⁷¹ Sven Andersson, *På Per Albins tid*, Stockholm 1980, s. 25 f. Sven Andersson (1910–87), olika ministerposter 1948–76.

⁷² August Spångberg, *I tidens ström*, Stockholm 1966, s. 36 f. August Spångberg (1893–1987), kommunistisk och socialdemokratisk politiker. Socialdemokratisk riksdagsledamot 1938–64.

⁷³ Annika Åhnberg, *Isprinsessa*, Stockholm 1999, s. 89. Annika Åhnberg (f. 1949), socialdemokratisk jordbruksminister 1996–98. Tidigare vänsterpartist.

⁷⁴ Charles Lindley, *Memoarer*, Stockholm 1987, s. 81 f. Charles Lindley (1865–1957), socialdemokrat och pionjär inom svensk fackföreningsrörelse, var med och grundade Svenska Transportarbetareförbundet 1897.

man hand med Lenin och Trotskij.⁷⁵ Fredrik Ström i sin tur berättar om hur han och Zeth Höglund på hösten 1903 åker till ”världsstaden Paris” för att studera och träffa berömda ryska emigranter och besöka alla heliga platser i den franska revolutionens och pariskommunens historia och försörja sig som korrespondenter för *Social-Demokraten* och *Göteborgs-Posten*.⁷⁶ Ture Nerman åker tåg tvärsöver den amerikanska kontinenten, gör studiebesök på världens största tidning *Chicago Tribune* och talar i en månad för skandinaviska arbetare i Minneapolis.⁷⁷

Lojalitet och pragmatism

Två återkommande motiv i de socialdemokratiska memoarerna är plikten–lojaliteten och pragmatismen. Som framgår av Katarina Barrling Hermanssons intervjuer med den socialdemokratiska riksdagsgruppen var lojaliteten fortfarande vid seklets slut den viktigaste egenskapen i socialdemokratins självbild. Lojaliteten med gruppen var nära sammankopplad med en stark ansvarskänsla för partiet, rörelsen och även nationen, hävdar Barrling Hermansson.⁷⁸

Ett exempel på hur lojalitetsmotivet aktualiseras är en episod på Karolinska sjukhuset i Anna-Greta Leijons memoarer. Författaren ligger utarbetad och trött och ska snart föda sonen Kalle. Ändå måste hon, i egenskap av invandrarminister, underteckna några papper.⁷⁹ Plikten och lojaliteten blir också tydlig när Kjell-Olof Feldt framställer hur han beordras av Gunnar Sträng att komma in på finansdepartementet på nyårsafton för att göra några korrigeringar i budgetpropositionen. Först klockan elva på kvällen kunde Feldt bege sig hemåt för att ”delta i skålandet för det nya året”.⁸⁰

⁷⁵ Zeth Höglund, *Revolutionernas år 1917–1921*, Stockholm 1956, s. 79 f. Karl Kilbom (1885–1961), tillhörde ungdomdemokraterna och lämnade Socialdemokraterna vid sprängningen 1917. Bildade 1929 Socialistiska partiet och *Folket i Bild* 1934. Återvände till Socialdemokraterna 1937. Riksdagsledamot 1922–24, 1929–44.

⁷⁶ Fredrik Ström, *Min ungdoms strider*, Stockholm 1940, s. 120 ff. Fredrik Ström (1880–1948), författare och politiker. Invaldes 1916 i riksdagen för Socialdemokraterna men gick kort därefter ur partiet. Anslöt sig 1917 till nybildade Vänstersocialistiska partiet. Återvände till Socialdemokraterna 1926.

⁷⁷ Ture Nerman, *Allt var rött: minne och redovisning*, Stockholm 1950, s. 152 ff. Ture Nerman (1886–1969), författare, publicist och politiker. Riksdagsledamot 1930–37, 1946–53. Ursprungligen socialdemokrat men gick 1917 över till Vänstersocialisterna och 1921 till Kommunisterna. Återvände till Socialdemokraterna 1939.

⁷⁸ Katarina Barrling Hermansson, *Partikulturer: kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*, Uppsala 2004, s. 156 ff.

⁷⁹ Leijon, s. 128

⁸⁰ Kjell-Olof Feldt, *Min väg till politiken*, Stockholm 2005, s. 87 f. Gunnar Sträng (1906–92), socialdemokrat och facklig agitator inom Lantarbetareförbundet, olika ministerposter 1945–55, finansminister 1955–76.

Emellertid, vilket Linderborg konstaterar, är de kvinnliga socialdemokratiska memoarerna mer problematiserande vad gäller detta motiv än de manliga.⁸¹ En stark scen i Ulla Lindströms minnen är när Tage Erlander anlägger ”brösttoner” och ställer krav på partilojalitet efter det att kvinnoförbundets ordförande Inga Thorson deklarerat kvinnornas motstånd mot atombomber.⁸² Som Gunnel Karlsson har visat i sin avhandling synliggjorde just 1950-talets atomvapendiskussioner konflikter mellan partiets kvinnor och män.⁸³

När Villy Bergström analyserar det socialdemokratiska efterkrigsprogrammet kommer han fram till att det kännetecknas av utpräglad pragmatism, som han anser delvis kan förklara svängningarna i partiets praktiska politik gentemot näringslivet och som när det gäller systemfrågor skiljer ut det från åtminstone kommunisterna och liberalerna, som har en mer principfast hållning till det ekonomiska systemet. Den privata företagsamheten ska få finnas kvar så länge den på ett effektivt sätt kan producera välstånd till befolkningen. Men om det privata näringslivet inte kan lösa den uppgiften ska samhällets organ gripa in och införa planhushållning, står det i efterkrigsprogrammet. Med facit i hand menar Bergström att det här programmet till stora delar stakade ut den socialdemokratiska politiken efter andra världskriget.⁸⁴

Ett tidigt exempel på hur pragmatism kommer till uttryck som motiv i en socialdemokratisk memoar är när Ernst Wigforss skildrar hur han som finansminister under krisåret 1933 väljer att uppvisa en närmast överdriven sparsamhet i den ordinarie budgeten som ett sätt att blidka meningsmotståndarna och samtidigt kunna få igenom ett stort program för offentliga arbeten med hjälp av lånade pengar.⁸⁵

Ett annat exempel på det pragmatiska motivet är när Carl Lidbom resonerar kring löntagarfondsfrågan i sin självframställning. Lidbom skapar sig själv som en kompromissinriktad politiker som undviker konfrontation och i stället söker dialog med olika grupper i samhället. Även om Socialdemokraterna har majoritetsställning och kan driva igenom löntagarfonderna på egen hand, kan det vara skadligt för samhället på sikt, anmärker han.⁸⁶

⁸¹ Linderborg 2001, s. 54.

⁸² Ulla Lindström, *I regeringen: ur min politiska dagbok, 1954–1959*, Stockholm 1969, s. 98. Inga Thorsson (1915–94), socialdemokrat och diplomat. Ordförande i Socialdemokratiska kvinnoförbundet 1952–64. Ordförande för den svenska delegationen vid FN:s nedrustningskonferens i Genève 1974–82.

⁸³ Karlsson, s. 169 ff.

⁸⁴ Villy Bergström, ”Program och ekonomisk politik 1920–1988. SAP i regeringsställning”, i *Socialdemokratins samhälle: SAP och Sverige under 100 år*, red. Klas Misgeld, Karl Molin & Klas Åmark, Stockholm 1988, s. 35.

⁸⁵ Ernst Wigforss, *Minnen 3, 1932–1949*, Stockholm 1954, s. 17.

⁸⁶ Carl Lidbom, *Reformisten*, Stockholm 1982, s. 153. Carl Lidbom (1926–2004), ämbetsman och socialdemokratisk politiker, olika statsrådsposter 1969 och 1975–76.

Pragmatismen är inte lika påtaglig i agitatorsminnena från arbetarrörelsens kampperiöd. Ändå finns en underliggande pragmatism i exempelvis Palms memoarer, vilket jag återkommer till, då han tonar ned och lindar in kritiken mot partiledningen.

Identifikationen med partikolleger

Politikeridentiteten definieras ofta genom förebilder i det egna partiet. Kritik mot partikamrater är sällsynt. Man är socialdemokrat först och främst; att kritisera någon del av socialdemokratin är att kritisera sig själv. Man identifierar sig med rörelsen.

I Fredrik Ströms självframställning får identifikationen med Zeth Höglund en avgörande betydelse. De förenas i tron på revolutionen, delar intresset för läsning, och är överens om att liberalismen spelat ut sin roll och att tiden är kommen för socialismen. Det framgår även att båda två ser upp till den egna rörelsens giganter August Palm, Hjalmar Branting och Bengt Lidforss.⁸⁸

När Mona Sahlin identifierar sig med Olof Palme beskrivs han ungefär som en popidol: ”Och förälskelsen i Olof Palme fanns där hela tiden. Han inspirerade och lyfte hela tiden lusten till politiken. Vi citerade hans tal, njöt av hans debatter ...”⁸⁹

Fängelset

I flera av agitatorsminnena och de äldre socialdemokratiska memoarerna finns avsnitt som skildrar hur författarna tvingas sitta i fängelse på grund av sin politiska verksamhet. I sådana passager skapar författarna sig själva som folkliga hjältar; de blir symbolgestalter, frontkämpar och martyrer för arbetarrörelsen under genombrottsåren.

Till skillnad från de trotsiga protester som riktades mot orättvisa lagar och klassdomar är fängelseminnena ofta eftertänksamma och poetiska, menar Emma Hilborn i sin analys av texter om och av ungsocialister som avtjänade fängelsestraff. Hennes resonemang är även till viss del applicerbart på fängelseminnena i de socialdemokratiska memoarerna. Både tillförsikt och uppgivenhet tilläts färga funderingarna kring förlusten av friheten, anmärker Hilborn och nämner titlar som ”Fångens klagan” och ”Långholmsbilder”. Även om berättargreppet fokuserade på de egna upplevelserna och känslorna vore det fel att uppfatta det som ett utslag

⁸⁸ Ström, *Min ungdoms strider*, 1940, s. 106 f. Bengt Lidforss (1868–1913), socialdemokrat, naturvetenskapsman och publicist, verksam främst i Malmötidningen *Arbetet*.

⁸⁹ Sahlin, s. 25 f.

av en vilja att endast skildra det unikt personliga, menar Hilborn. I stället drar hon en parallell till den tidiga arbetarlitteraturens kamplyrik som strävade efter att förena det personliga med det allmänna genom att diktjagets upplevelser kom att symbolisera kollektiva erfarenheter.⁹⁰ Zeth Höglund refererar exempelvis till dagboksanteckningar som beskriver hur det ibland kom en mörk ande över honom under fängelsevistelsen i Malmö då han avtjänade ett straff för antimilitaristisk agitation.

Grått, grått. Den grå fängelsemuren stänger all utsikt, och väggarna omkring mig är lika tröstlöst, enformigt grå. Fem steg att gå, en två, tre, fyra, fem, en, två, tre, fyra, fem, fram och tillbaka, fram och tillbaka. Ännu hundra dagar kvar, 1.200 dagtimmar, 72.000 minuter, 432.000 sekunder – lika många evigheter. Dödens stillhet runt omkring.⁹¹

Installationen

Ett återkommande drag i memoarerna är att installationen, företrädesvis i riksdag eller regering, gestaltas på ett högtidligt och dramatiskt sätt. På det här sättet skildras hur den personliga identiteten lyfts upp i en kollektiv identitet i form av ett viktigt uppdrag för arbetarrörelsen. Som Petra Pauli påpekar är det vanligt att ledarna i sina memoarer framhåller att de känt sig tvingade av rörelsens förväntningar att acceptera de uppdrag som de erbjöds. Avancemanget i rörelsen skrivs alltså fram som följden av ett idealistiskt engagemang för att utjämna klasskillnaderna och skapa ett bättre samhälle och inte som följden av karriärplanering.⁹²

Axel Gjöres skriver om sitt tvivel på den egna förmågan och sin oro inför att klara uppdraget som folkhushållningsminister under andra världskriget. Men till slut inser han att han måste göra sin plikt och anta utmaningen: ”Under ett par dar ältade jag för och emot eller riktigare sagt tvärtom. Folkhushållningsminister, en uppgift att spricka på. Men fejt att dra sig undan och det vägde tyngre än allt annat. Hellre misslyckas än att inte våga”.⁹³

Den högtidliga scenen när Pär Nuder ledsagas till finansdepartementet 2004 gestaltar inte bara en lojal och plikttrogen partimedlem som ställer upp för partiet och antar ett viktigt uppdrag. Scenen belyser också en politiker som berusas av den egna karriärklättringen och som

⁹⁰ Emma Hilborn, *De förrådade kämparna: gemenskap och identitetsskapande inom den ungsocialistiska rörelsen i Skåne 1903–1917*, Landskrona 2008, s. 89 f.

⁹¹ Zeth Höglund, *Härliga tider 1900–1911*, Stockholm 1951, s. 112.

⁹² Pauli, s. 176 f.

⁹³ Axel Gjöres, *Vreda vindar*, Stockholm 1967, s. 76. Axel Gjöres (1889–1979), kooperatör och socialdemokratisk folkhushållningsminister 1941–47, handelsminister 1947–48.

med närmast barnslig förtjusning ikläder sig rollen som chef över ”det offentliga Sveriges kraftcentrum”.⁹⁴ Scenen kan sägas utgöra ett exempel på hur socialdemokratiska memoarer från och med 1990-talet får allt mer individualistiska drag och främst skildrar det enskilda statsrådets erfarenheter av regeringsarbetet och statsrådsberedningen.

Uppbrottet

Uppbrottet från politiken är ett återkommande motiv i memoarerna, och detta skildras ofta i form av ett slags epilog. Inte sällan kombineras en detaljrik och scenisk beskrivning av själva uppbrottet med reflexioner som går både bakåt och framåt i tiden, och som rör både den egna rollen och politiken i stort. Ibland framkommer också en metanivå då memoarförfattaren betraktar den egna självframställningen. Epilogens funktion synes ofta vara att på olika sätt skapa högtidlighet kring politiken och politikergärningen och att göra in- och utzoomningar mellan den egna berättelsen och mönsterberättelsen eller den övergripande tematiken om en rörelse från mörker till ljus. Epilogen resonerar alltså ofta kring frågan vilken relation den enskilda politikern har haft till socialdemokratien och politiken i stort.

På de två sista sidorna i sina memoarer kopplar Frans Elmgren samman sina egna agitatorsminnen från banbrytningstiden med ramberättelsen om socialdemokratins utveckling. Han konstaterar att partiet blivit landets största och att den kringresande agitators tid är över. Epilogen framställer en på samma gång lidelsefull och ödmjuk politiker som arbetat i flera decennier ute på fältet och som vigt sitt liv åt partiet.⁹⁵ Sista kapitlet i August Sävströms memoarer heter ”Till Sveriges ungdom” och här beskriver författaren först i breda penseldrag arbetarrörelsens framsteg under 1900-talet och riktar sedan en uppmaning till ungdomen om att fortsätta kampen. Förutom att uppbrottsscenen bidrar till att skapa en högtidlighet kring politikeruppdraget och refererar till en stor berättelse kan sägas att Sävström konstruerar en lite gammaldags trosvis och förnumstig politiker, som sitter med facit och vill ge råd till en ny generation om att fortsätta kampen för friheten.⁹⁶ Thage G. Peterson gestaltar i sin epilog ett möte med ett par ungdomar på ett kafé i Gamla Stan i Stockholm. Efter samtalet med ungdomarna, som får representera framtiden, blickar författaren tillbaka på sin gärning och

⁹⁴ Pär Nuder, *Stolt men inte nöjd*, Stockholm 2008, s. 236 f.

⁹⁵ Frans Elof Elmgren, *Jävla Socialistbuse! 30 år som agitator*, Stockholm 1979, s. 111. Frans Elof Elmgren (1860–1925), socialdemokratisk agitator.

⁹⁶ August Sävström, *En talmans levnadsminnen*, Stockholm 1949, s. 268 ff. August Sävström (1879–1960), socialdemokratisk riksdagsledamot (andra kammaren) 1912–1952, talman från 1933.

förbereder sig för att skriva sina memoarer. Epilogen avslutas med att Peterson sätter sig på det tåg som både leder hem och på ett symboliskt plan leder ut ur politiken.⁹⁷

Mötet med evigheten

Ett nyckelmoment i de sovjetiska partimedlemmarnas memoarer är något som Yuri Slezkine kallar ”mötet med evigheten”. Det handlar om att partimedlemmen definierar sitt liv utifrån en viktig partihistorisk händelse, såsom exempelvis bygget av en traktorfabrik, eller mötet med ledare såsom Lenin eller Stalin.⁹⁸ Motivet kan förstås i enlighet med Russell Harts beskrivning av memoargenrens kluvenhet. Memoaren är skriven av en person, men den handlar egentligen om en händelse, en epok, en institution eller en klassidentitet.

Ett liknande nyckelmoment står att finna i flera av de svenska socialdemokratiska memoarerna. Motivet är ofta kopplat till den så kallade skördetiden i folkhemsbygget 1940–1976, en period som har beskrivits som de stora reformernas decennier. ATP-reformen har en särställning i det här sammanhanget. Enligt Åsa Linderborg har ATP-reformen fått ett särskilt stort utrymme i den egna partihistoriken och framställts som efterkrigstidens viktigaste strid mellan höger och vänster, där segern gav ”de unga en tro på framtiden”. Linderborg beskriver också hur ATP-striden långt senare blir en sällsam legend i partihistorien, som nostalgiskt påminner om fornstora dagar som man gärna berättar om.⁹⁹

Flera socialdemokratiska memoarförfattare ägnar ATP-striden stort utrymme i sina memoarer. Nancy Eriksson berättar målande hur hon skjutsar dottern Helene till skolan på cykelns pakethållare innan hon tar tåget för att arbeta med kampanjen för ”Ettan”. I ett avsnitt beskriver hon med eftertryck sin ideologiska övertygelse i frågan:

Ingenting har gjort mig så upptänd som tjänstepensionen. En förhatlig klassorättvisa skulle utplånas genom ett sunt ekonomiskt system. För första gången i mitt politiska liv tyckte jag att jag verkligen gjorde något för mor och far. De var visserligen redan döda, men jag pratade högt med dem och kände att de var med oss ...¹⁰⁰

Det motiv jag valt att kalla ”Mötet med evigheten” tar sig olika uttryck i olika tider. När Thage G. Peterson stolt hävdar i sina memoarer att han har noteringar och anteckningar från

⁹⁷ Thage G Peterson, *Resan mot Mars: anteckningar och minnen*, Stockholm 1999, s. 693 ff. Thage G Peterson (f. 1933), olika socialdemokratiska ministerposter 1975–76, 1982–88, 1994–98, talman 1988–91.

⁹⁸ Slezkine, s. 21.

⁹⁹ Linderborg 2001, s. 356 f.

¹⁰⁰ Eriksson, s. 135.

ett hundratal möten på tu man hand med Olof Palme blir det ett sätt att koppla samman sig själv och den egna politiska gärningen med en historisk ledare i en historisk epok: ”Flertalet möten ägde rum under min tid i statsrådsberedningen 1971–76, många av dem vid vårt hörnbord på Cattelin i Stockholm, där vi intog sena middagar efter kvällsarbete”.¹⁰³

Dokumentet

Många socialdemokratiska memoarer karakteriseras av ett dokumentaristiskt berättande inriktat på skapandet av autenticitet. Olika dokument, faksimiler, fotografier, artiklar, brev och dagböcker används således som byggstenar för att underbygga och stödja självframställningen. Den här metoden kan sammankopplas med att själva skrivandet av memoarerna är en förlängning av det politiska arbetet, och att det ingår i politikerrollen att underbygga resonemang genom olika former av dokumentation.

För att visa på genomslaget hos den anti-nazistiska tidningen *Trots Allt!* publicerar redaktören Ture Nerman faksimiler med notiser från *National Zeitung* (12/11 1939) och *Nord-Berliner Tagespost* (8/1 1940) i sina memoarer.¹⁰⁴ Som ett sätt att intyga sin oskuld i den så kallade Toblerone-skandalen som inträffade hösten 1995 publicerar Mona Sahlin ett utdrag ur advokaternas skrivelser till riksåklagaren i slutet av sin bok. Det framgår av dokumenten att advokaterna anser att Sahlin inte gjort sig skyldig till något brott: ”Ifråga om användningen av korten är det enligt vår mening uppenbart att Mona Sahlin inte saknat befoget att använda sitt i eget namn utställda betalkort för de privata inköp hon har gjort.”¹⁰⁵

Det finns alltså återkommande och karakteristiska motiv i de socialdemokratiska memoarerna. Samtidigt skiljer sig givetvis texterna åt, inte minst beroende på den historiska kontexten. Exempelvis omfattar genombrottsårens agitatorsminnen inte pragmatismen, medan krisårens memoarer från 1990-talet och 2000-talet genomsyras av en individualism som synes bryta mot rörelsens kollektivistiska värderingar. Därtill förefaller de kvinnliga partimedlemmar som nedtecknat sina minnen inte vara lika lojala mot partiledningen som sina manliga kolleger.

Varje enskild memoar förhåller sig ändå på ett eller annat sätt till en grundberättelse som handlar om en rörelse från mörker till ljus. I nästa avsnitt kompletteras och fördjupas denna

¹⁰³ Peterson, s. 179.

¹⁰⁴ Ture Nerman, *Trots Allt! Minne och redovisning*, Stockholm 1954, s. 75.

¹⁰⁵ Sahlin, s. 346.

bild genom en komparativ analys i ett retoriskt perspektiv av tre memoarer från tre vitt skilda epoker i den svenska arbetarrörelsens historia.

Palm, Erlander, Persson – genombrottsåren, guldåren, krisåren

August Palm (retorisk situation och retoriska strategier)

Efter att bittert ha förlorat en intern maktkamp med Hjalmar Branting och tvingats lämna redaktörskapet på *Social-Demokraten* 1886 var August Palms ställning i partiet på uppgång igen kring sekelskiftet.¹⁰⁶ Man skulle kunna säga att Palms stjärna, som enligt vännen och publicisten Axel Danielsson stod i middagshöjd åren 1885–1886, åter hade stigit i takt med partiets framgångar.¹⁰⁷ 1899 blev August Palm föreslagen till kandidat vid riksdagsmannavalet av Charles Lindley. Även om förslaget var kontroversiellt, och Palm inte blev vald, tyder detta ändå på att Palm nu stod förhållandevis högt inom partiet, menar Yngve Palmgren. Ytterligare något som pekar på att hans ställning i partiet var på uppåtgående var Brantings försonande högtidstal under Palms offentliga 50-årsfest i februari 1899. Där hyllade Branting den envishet och ihärdighet som präglat jubilaren under genombrottsåren. Visserligen hade Palm också företagit sina utflykter, som Branting uttryckte det, men det hade skett i bästa välmening, framhöll han.¹⁰⁸

Samtidigt var arbetarrörelsens organisationer på stark frammarsch. Medlemsantalet ökade snabbt i det socialdemokratiska partiet och i de fackliga organisationerna. Genom anknytningen till LO, som bildades 1898, fick partiet fick större genomslagskraft i samhällsdebatten.¹⁰⁹ Ett allt viktigare verktyg för opinionsbildningen blev tidningspressen. Under några få år kring sekelskiftet grundades över tjugo socialdemokratiska tidningar.¹¹⁰ August Palms memoarer, som utkommer i häftesform 1904 och i bokform 1905, förhåller sig till en retorisk situation där det konkreta påträngande problemet handlar om det avgörande slaget om rösträtten, vilket nu är det viktigaste politiska målet för Socialdemokraterna.¹¹¹ För Palm

¹⁰⁶ Yngve Palmgren, *Född till agitator: en studie i August Palms politiska utveckling och verksamhet*, Stockholm 1971, s. 151 ff.

¹⁰⁷ *Ibid.*, s. 168. Axel Danielsson (1863–1899), socialdemokratisk politiker och journalist. Blev 1885 medarbetare i *Social-Demokraten*. Efter en konflikt inom rörelsen flyttade han till Malmö och grundade *Arbetet* 1887.

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 290 ff.

¹⁰⁹ Ulf Boëthius, *När Nick Carter drevs på flykten: kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908–1909*, Stockholm 1989, s. 250. Socialdemokraterna mångdubblade på bara ett drygt decennium antalet medlemmar från cirka 10 000 1895 till över 100 000 åren före storstrejken enligt Boëthius. Hela 228 700 var 1907 medlemmar i LO.

¹¹⁰ Bo Stråth, *Sveriges historia 1830–1920*, huvudred. Dick Harrison, Stockholm 2012, s.186.

¹¹¹ Boëthius, s. 250 f. Enligt Palmgren tillhörde Palm säkerligen de mest aktiva då det gällde att organisera samtidig storstrejk och demonstration för rösträtten 1902. "Det blir ingen fred i Sverige förrän folket får rösträtt", ska Palm ha sagt på ett möte i april 1902 (Palmgren, s. 309). Kampen för rösträtten gjorde enligt Palmgren att Palm åren efter sekelskiftet endast sysslade med de politiska problemen och undvek personstrider (*ibid.*, s. 311). Det var under Brantings handfasta ledning som partiet fördes bort från den revolutionära till den

öppnar sig ett retoriskt utrymme där han kan använda sitt ethos som folklig hjälte och banbrytare för att mobilisera och samla arbetarklassen att strida för sina rättigheter. Det fanns ett behov av hjältegestalter inom arbetarrörelsen under uppbyggnadsperioden, menar Eric Johannesson. Den kringresande agitatorn och den politiske fången symboliserade mycket av heroismen och dramatiken under arbetarrörelsens kampperiöd. Det är därför som minnesperspektivet på deras insatser framträder så tidigt, enligt Johannesson.¹¹² August Palm lyfte också fram sin person genom att hålla föredrag om sig själv och sin verksamhet och gav också ut flera självbiografiska böcker och broschyrer.

Omvändelse i Danmark

Palm skildrar hur det politiska uppvaknandet sker när en cigarrarbetare från Hamburg år 1871 kommer och agiterar på hans dåvarande arbetsplats i Haderslev, Danmark. Omedelbart efter mötet ska Palm enligt egen utsago ha varit med och bildat en socialdemokratisk klubb. Han beskriver upprymt i sina memoarer hur han upplevde socialismen som ”ett nytt slags religion som alla de betryckta måste samlas kring för att finna frigörelse”.¹¹³

Motivet mötet med evigheten i Palms memoarer handlar om författaren själv och hans historiska insatser som agitator på 1880-talet. Det framkommer att Palm är medveten om att han gjort en viktig pionjärinsats inom arbetarrörelsen.¹¹⁴ I samband med skildringen av

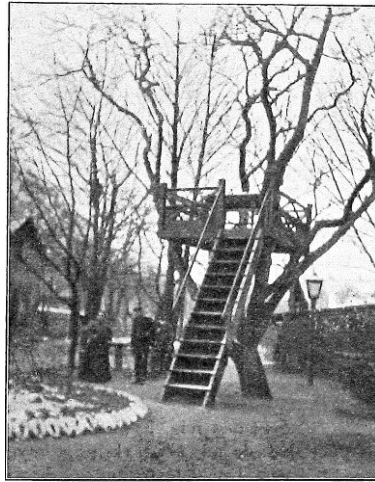
reformistiska linjen, vars främsta uttryck var striden för allmän rösträtt, skriver Leif Lewin i *Ideologi och strategi: svensk politik under 130 år*, Lund 2002, s. 86. Arbetarrörelsens utveckling mot en reformistisk taktik och strategi bekräftades genom 1902 års storstrejk enligt Seppo Hentilä. Rörelsen mobiliserade till massdemonstrationer, men tog aldrig steget mot revolutionära samhällsömdaningar. Socialdemokratin föredrog, menar han, att arbeta reformistiskt, i allians med en progressiv borgerlighet, inom det parlamentariska systemet. (Seppo Hentilä, *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914: arbetarklassens ställning, strategi och ideologi*, Helsingfors 1979, s. 155 ff.).

¹¹² Johannesson, s. 37 ff.

¹¹³ ”Publiken stod som förstenad, men vid tonerna af den tyska arbetarmarschen ’Wohlan, wer Recht und Wahrheit achtet, zu uns’rer Fahne steht zu Hauf!’ samlades vi, ett tjugotal, kring hjälten för aftonen, cigarrarbetaren från Hamburg, och bildade en socialdemokratisk klubb. Jag var alltså medlem af det socialdemokratiska arbetarpartiet, men jag skall villigt erkänna, att jag då inte hade annat klart för mig, än att det socialdemokratiska partiet var de fattigas och förtrycktas parti, att socialismen var ett nytt slags religion, som alla de betryckta måste samla sig kring för att finna frigörelse”, skriver Palm (s. 14). Han har emellertid gett ett par olikartade versioner om sitt möte med socialismen. Enligt memoarerna skulle alltså ett socialistmöte i Haderslev i Danmark 1871 vara det första mötet av det slaget som Palm besökt, trots att han inte var skriven i Haderslev utan befann sig i Kolding. Inför sin 60-årsdag 1909 mindes Palm något annorlunda. Det första möte han då säger sig ha bevistat ägde rum i Kolding vid fastlagstid – talare var den gången cigarmakare Würtz. Detta möte kan dateras till den 9 mars 1873 i salongen Colosseum i Kolding. Vid båda dessa möten menar Palm att man sammanträffat efteråt och bildat en socialdemokratisk klubb, anmärker Palmgren, s. 28.

¹¹⁴ Enligt Linderborg är Palms position som pionjär i den socialdemokratiska historieskrivningen omtvistad och långtifrån självklar. I historieskrivningen får Branting epitetet den svenska socialdemokratins fader; Palm var väckaren, men inte ledaren. Anders Isaksson har påpekat att det för många i partiet är lite besvärande att August Palm stal entrén med sin agitation redan 1881, när de mycket hellre skulle vilja koppla socialdemokratins uppkomst till Brantings person. Partihistoriken går isär när det gäller frågan om vem skall tillskrivas äran av att

tumultet under arbetarföreningens möte 1886 som ska ha väckt rubriker i både inhemsk och utländsk press nämner han exempelvis att hans pincenez som då krossades numera förvaras

Päronträdet som talarstol.
(Vy från Almbacken i Malmö).

som ett kuriosum på Arbetarrörelsens arkiv.¹¹⁵ Ett annat exempel på samma motiv i Palms memoarer är fotografiet på det päronträd i Almbacken i Malmö som agitatorn ska ha använt som talarstol 1882.¹¹⁶

Den folkliga hjälten, med vilken läsaren ska identifiera sig, är inte en proletär av den axelbreda och muskulösa sorten. Snarare triumferar han genom att vara finurlig, kvick och fräck. Han är underhållande och använder humorn som vapen.¹¹⁷ Han använder nästan aldrig våld, men blir några enstaka gånger själv utsatt för våld, vilket ytterligare stärker hans ethos som den folkliga hjälten som har folket på sin sida.

Ett intressant retoriskt nummer, som ytterligare bidrar till att stärka Palms ethos, är när han sätter sig i förbindelse med publicisten Axel Danielsson genom att infoga dennes artikel om honom bredvid sin egen artikel om Danielsson. På så sätt hämtar de två vännerna legitimitet från varandra och ger varandra plats i partihistorien. I denna framställs de båda visserligen

ha varit initiativtagare till partiets grundande. De flesta menar att det trots allt var Palm som i ett brev från Långholmen den 14 maj 1888 kom med förslaget, alternativt att han framförde idén men att planerna även fanns hos andra, det vill säga Branting. Andra menar att det var Branting som först ville bilda parti. Hursomhelst, påpekar Linderborg, heter det ofta att det var Brantings ande som satte materien i rörelse. (Linderborg 2001, s. 333.)

¹¹⁵ Palm, s. 235.

¹¹⁶ För bild på päronträdet, se Palm, s. 48. För text om päronträdet se *ibid.*, s. 55. Dessutom: Ett stenblock i Skutskär, från vilket Palm ska ha talat 1886, har enligt agitatorn själv blivit omtalat bland partikamraterna (s. 227).

¹¹⁷ Johannesson, s. 47.

som heroiska, men samtidigt som komplexa och temperamentsfulla, och blir därmed mer trovärdiga än den gudalike Branting, enligt Linderborg.¹¹⁸ Den fattige timmermanssonen Axel Danielsson, som tvingades avbryta sina universitetsstudier på grund av ekonomiska bekymmer, har en bakgrund som är tacksam för en rörelsehistoriker att romantisera kring, fortsätter hon. Detsamma gäller för skräddaren Palm, vars agitation runt om i landet fått samma funktion i det socialdemokratiska historiemedvetandet som Gustav Vasas äventyr i Dalarna. Samtidigt har Palm kritiserats i rörelsehistoriken för sina intellektuella, ideologiska och strategiska tillkortakommanden.¹¹⁹ Danielsson ger ett levande, personligt och nyanserat porträtt av sin vän. Palm blev den första martyren i Sverige. Men han var inte alls någon ”klemig ängel” utan angrep sina motståndare på det mest hänsynslösa sätt, påpekar Danielsson.¹²⁰

Groteska karikatyrer

Enligt Johannesson blev Palms memoarer, som tidigare påpekats, mönsterbildande för en egen genre i svensk politisk memoarlitteratur. Det som framför allt gjort boken känd är de många anekdotiska berättelserna om agitatorns sammandrabbningar med stadsfiskaler, kronofogdar, länsmän, präster och andra makthavare. Dessa konfrontationer följer ett givet mönster och bildar ett slags tema som spelas upp om och om igen, på nya orter, i nya lokaler, under olika omständigheter. Episoderna har ofta haft en förhistoria som muntliga berättelser, vilket också präglar språket och framställningen i memoarerna, som är kryddad med drastiska folkliga uttryck.¹²¹ Med respektlöst egensinne vitaliserar och förnyar han språket underifrån, ett språk som hämtar inspiration snarare från talspråk och egna erfarenheter än från litteraturen.

Kännetecknande i detta sammanhang är de fantasifulla och ofta groteska karikatyrerna av fiendens fysiologi och ansiktsuttryck, inte sällan med liknelser hämtade från djurvärlden. Episoderna är ett slags retoriska nummer som styr läsningen såväl lexikaliskt och stilistiskt som ideologiskt. Under ett möte i Växjö kontrasteras småfolket mot storborgarna, de tunn-

¹¹⁸ Linderborg 2001, s. 122.

¹¹⁹ Ibid., s. 117.

¹²⁰ Palm, s. 301. Mötet mellan Palm och den utfattige studenten Axel Danielsson tillhör enligt Olle Svenning arbetarrörelsens legender: proletären Palm som förenas med den intellektuelle Danielsson. Det är, menar Svenning, en urbild för arbetarrörelsens dröm om en allians mellan den folkliga praktiken och den genomskådande teoretikern. Men det faktiska händelseförloppet var enligt Svenning mer komplicerat. Danielsson hade redan tidigt läst de socialistiska grundtexterna och behövde inte någon politisk skolning hos Palm. (Olle Svenning, *Hövding Hjalmar Branting: en biografi*, Stockholm 2014, s. 97).

¹²¹ Se t.ex. Palm, s. 43.

klädda proletärerna mot de väl ombonade pälsklädda herrarna. I Uppsala får Palm höra att borgmästaren är ”en riktig babian” och stadsfiskalen beskrivs som en tjock, otymplig figur med ölmage, pussiga kinder, röd näsa och slöa ögon.¹²² I Palms litterära universum utgörs fienden av skuggrädda kälkborgare, tölpiga halfherrar, socialistätare, arbetarutplundrare, enfaldiga, dumdryga kommunalpampar och ljusskygga präster.¹²³ Polismakten är ordningens upprätthållare och det härskande systemets legodrängar.¹²⁴ Läsningen och läsaren avgränsas också encyklopediskt på flera ställen. Som när författaren i förbifarten refererar till tre danska agitatorer och nämner ett inlägg som Ferdinand Lassalle ska ha gjort i en debatt på 1860-talet.¹²⁵ Karaktärer som Ångköks-Olle, brädgårdsarbetaren Rådby och ”kände hedersmannen” Hedlund ingår i avsnitt som kan kallas partikrönika och avgränsar alltså modelläsaren men fungerar samtidigt som ett slags autentiska folkliga gestalter i Palms persongalleri.¹²⁶ Närheten till talspråket och återkommande folkliga uttryck som ”salt i surt öga”, ”bortkastad likt en urkramad citron”, ”flat som en våt hund” och ”orm i en myrstack” styr läsningen ytterligare och ger själva stilen och språkdräkten ett underifrånperspektiv.¹²⁷

Pedagogiska skådespel

Precis som Palm lärde sig att utnyttja konfrontationerna ute i sin agitatoriska verksamhet och gav dem funktionen av pedagogiska skådespel, som ett slags politisk teater, kan han nu utnyttja dem retoriskt i sina memoarer. Sammandrabbningarna gestaltar klasskampen och ingår i en läroprocess. Det individuella exemplet syftar till att väcka och inspirera till kollektiv sammanhållning. Enligt Johannesson spreds historierna från mun till mun till samhällets bredare lager och fick ett propagandistiskt värde. Agitatorns historier kan därmed, fortsätter han, sägas ha utgjort en politisk kampform, både i tal och i skrift.¹²⁸ Episoderna kan också sägas utgöra en kombination av ethos-, pathos- och logosargument genom det sätt på vilket den folklige hjälten, eller antihjälten, skapar sig själv, väcker både ilska och skratt och samtidigt synliggör klassamhällets strukturella orättvisor. Författaren skriver själv att han haft en kinematograf-föreställning som ideal för sina memoarer,¹²⁹ och återkommande går tankarna under läsningen till slapstickkomik i gamla stumfilmer. Det finns flera exempel på bisarra och

¹²² Palm, s. 120.

¹²³ Ibid., s. 176; 315; 230; 56; 88/252; 176.

¹²⁴ Ibid., s. 17.

¹²⁵ Ibid., s. 15. Ferdinand Lassalle (1825–1864), en av den tidiga tyska arbetarrörelsens förgrundsgestalter.

¹²⁶ Ibid., s. 234; 175; 329.

¹²⁷ Ibid., s. 114/135; 128; 122; 122.

¹²⁸ Johannesson, s. 40 f.

¹²⁹ Palm, s. 351.

närmast farsartade händelseförlopp där agitatorn ikläder sig rollen som en arbetarrörelsens Charlie Chaplin.

I polemik med kyrkan och liberalerna

Den ideologiska modellläsaren definieras ytterligare genom skildringarna av sammandrabbningar med kyrkan, liberalerna och *Dagens Nyheter*. Den kristligt sinnade patron Bagge betalar enligt Palm sina arbetare så låga löner för att de lättare ska slippa från jämmerdalen och komma in i saligheten.¹³⁰ Liberalen Anton Nyström, som sagt sig stå på arbetarnas sida, anser, anför Palm, att socialismen förråar arbetarna och inte ger dem någon andlig lyftning.¹³¹ Vetenskapen måste enligt Nyström ut till arbetarna då den verkar rogivande på revolutionära rörelser. Dessutom ska han enligt Palm ha klargjort att man under vissa förhållanden måste avsky arbetarnas skrik på rösträtt. ”Här hade han löpt linan ut. Han var nu ofarlig för oss och hade själv sörjt för sin demaskering”, skriver Palm.¹³² Liberala *Dagens Nyheter* framhålls hos Palm vilja ge intrycket av att vara en folklig tidning. I själva verket, anmärker han, angriper tidningen arbetarrörelsen och skriver förvrängda referat från deras möten. Palm berättar att Socialdemokratiska föreningen därför fattar beslutet att trycka upp en affisch med texten ”Dagens Nyheter dömd” som ska spridas runt om i Stockholm. Episoden avslutas med att två medelålders borgarfruar blir förskräckta när de ser affischen. En av dem tror att det är fråga om majestätsbrott. Visst var det fråga om majestätsbrott, men det var folkets majestät som *Dagens Nyheter* brutit, skriver Palm: ”Det är ett majestätsbrott som alltid straffas, i synnerhet då brottet begås af någon, hvilken likt tidningen i fråga ger sig ut för att föra folkets talan.”¹³³

Strid mellan ledningen och ungsocialisterna

Den retoriska situationen präglas utöver det ovan nämnda av ideologiska och organisatoriska stridigheter inom arbetarrörelsen. Det socialdemokratiska partiet innehöll en stark revolutionär minoritet inom den ungsocialistiska rörelsen som samlades kring Hinke Bergegren. Från 1905, då de mer radikala drev igenom krav på republik, dödsstraffets avskaffande och principiellt rusdrycksförbud i partiprogrammet, fanns en tydlig spänning mellan parti-

¹³⁰ Palm, s. 324.

¹³¹ Anton Nyström (1842–1931), läkare och folkbildare. Grundade Stockholms Arbetareinstitut år 1880.

¹³² Palm, s. 193.

¹³³ *Ibid.*, s. 196.

ledningen och partivänstern. Dessutom präglas den retoriska situationen av en ökande rädsla för arbetarklassen i de övre samhällsskikten. Arbetarklassen växte snabbt i antal och ställde krav som de makthavande uppfattade som ytterst hotfulla. Socialdemokraterna ville skapa ett socialistiskt samhälle, avskaffa det privatkapitalistiska monopolet och omvandla produktionsmedlen till samhällelig egendom. Borgerligheten skrämdes också av konflikterna på arbetsmarknaden.

För den socialdemokratiska partiledningen blev det viktigt att föra fram framför allt partiets ungdomar som inte så råa och barbariska som borgerligheten föreställde sig dem. Hjalmar Branting tog strid mot ungsocialisternas revolutionära agitation, och 1908 uteslöts ledarna Hinke Bergegren och Carl Schröder ur partiet.¹³⁴ Enligt Yngve Palmgren stod August Palm i början av 1900-talet nära den nya radikala falangen utan att han för den skulle anammade hinkeanismen. Sannolikt, menar Palmgren, hade den gamle agitatorn sina flesta anhängare bland dessa ungdomar. Men Palm lär också ha varit kritisk mot ungsocialisterna, han fann dem för djärva och otyglade; de trodde allt skulle gå i en hast, vilket han inte trodde var möjligt.¹³⁵

Nedtoning av Branting-kritiken

Den här konflikten inom partiet är något som Palm, i ett retoriskt perspektiv, förhåller sig till i sina memoarer. Han vill driva partiet i en mer radikal riktning, men han är samtidigt medveten om att den publik han vänder sig till inte tillåter att han öppet utmanar och kritiserar Hjalmar Branting och partiledningen. Nedtoningen och inlindningen av kritiken hänger samtidigt ihop med memoarernas framskrivande av grundberättelsen om en rörelse från mörker till ljus. Angående maktstriden som tvingade Palm att lämna tjänsten på *Social-Demokraten* i november 1886 intar författaren en försonlig hållning och beskriver det som att han frivilligt valde att stiga åt sidan och lämna plats åt Branting: ”Jag bragte gärna detta lilla offer, detta så mycket mera som jag visste att min rätta plats var den muntliga agitatorns.”¹³⁶ Även det

¹³⁴ Boëthius, s. 250 ff. Henrik (Hinke) Bergegren (1861–1936), journalist och socialistisk agitator. Uteslöts 1908 ur Socialdemokraterna. Blev medlem i Socialdemokratiska Vänsterförbundet och kom att tillhöra den kommunistiska rörelsen till sin död. Gjorde pionjärsats som förespråkare för preventivmedel; Carl Schröder (1876–1959), medarbetare i *Social-Demokraten*, utgav *Gula Faran*. Uteslöts ur Socialdemokraterna 1908.

¹³⁵ Palmgren, s. 331.

¹³⁶ Palm, s. 233. Svenning citerar samma mening ur Palms memoarer för att visa på hur Palm ”rationaliserade sitt nederlag” i striden om redaktörskapet på *Social-Demokraten*. I själva verket, menar Svenning, försonades han aldrig med Branting och partiets ledning. (Svenning 2014, s. 101.) Jag vänder mig mot Svennings beskrivning som har drag av att vara psykologiserande. Jag menar att Palm säger det som är möjligt att säga i den givna situationen; den retoriska situationen tillåter inte att Palm i sina memoarer öppet går i polemik med Branting och partiledningen. Det här utgör ett konkret exempel på hur ett retoriskt perspektiv, som kopplar yttranden till ett

faktum att det historiska planet i Palms minnen slutar 1890 kan förstås mot bakgrund av anpassningen av memoarerna till berättelsen om en rörelse från mörker till ljus – under det kommande decenniet förlorar författaren sin maktposition och hamnar i öppen konflikt med partiledningen samtidigt som medlemsantalet sjunker och partiets tidningar hamnar i ekonomiska svårigheter.

Genom att sätta punkt 1890 och framhålla att *Social-Demokraten* blir daglig tidning i april och att första maj blir arbetarklassens demonstrationsdag över hela världen från och med detta år sätter Palm helt enkelt sin banbrytande agitatoriska gärning i förbindelse med den framväxande internationella arbetarrörelsen och vrider på så sätt in sina memoarer i mönsterberättelsen.¹³⁷ I epilogen meddelar Palm att han ämnar återkomma med ytterligare en memoardel. Så blir dock inte fallet, trots att han lever fram till 1922.¹³⁸ Palm blir allt mer marginaliserad i partiet. En ny schism uppstår 1911 när den då 62-årige agitatorn får avslag på sin skrivelse där han begär att, förutom den pension han fick, få arbete för ytterligare 10–15 kronor för att klara sin ekonomi.¹³⁹ 1917 lämnar Palm Socialdemokraterna för det nystartade Vänsterpartiet.

Palm är alltså i sina memoarer försiktig med att öppet rikta kritik mot Branting och andra i partiledningen. Ändå går den här konflikten att på olika nivåer läsa fram. Synpunkten att befrielsen måste vara arbetarklassens eget verk och att överklassen inte bör ha del i den, som framförs i ett avsnitt om Fredrik Sterky, blir indirekt en kritik mot Hjalmar Branting, även om han inte nämns vid namn.¹⁴⁰ Enligt Palmgren hade Palm heller aldrig helt accepterat Branting som partiledare då han inte var ”utgången ur folkets djupa led”.¹⁴¹ Då Palm i sina memoarer beklagar att vännen Axel Danielsson tvingats flytta från Stockholm till Malmö beklagar han också indirekt det faktum att Branting tog hem segern i maktstriden om redaktörskapet på *Social-Demokraten*: ”Han var skapad att vara i en stor stad, där den sociala rörelsens vågor gå

historiskt sammanhang, kan berika analysen. I sin recension av Svennings Branting-biografi, som är övervägande positiv, är Daniel Suhonen inne på samma spår. Han menar att en brist i Svennings analys är att han använder protokoll och brev som belägg för vad Branting ”verkligt tänkte”, när de i själva verket borde kopplas till en retorisk situation och ses som del i ett politiskt spel. (Daniel Suhonen, ”Branting – elefanttämjaren”, *Sydsvenskan*, 28.10.2014.)

¹³⁷ Palm, s. 340 f.

¹³⁸ Palmgren, s. 358. Palm ville ge ut en fortsättning på sina memoarer. Men förläggaren Karl Börjesson sköt upp utgivningen eftersom han ansåg att det inte fanns någon marknad för en sådan bok.

¹³⁹ Ibid. Palm väljer då att bli lobbyist åt bryggerinäringen och anklagas tidvis hårt av partikamrater för att ta emot ”bryggarpengar”. Vissa tyckte att han skulle uteslutas ur partiet eftersom hans agitation bröt mot partiets ställningstagande i nykterhetsfrågan. (Daniel Suhonen, *Partiledaren som klev in i kylan: berättelsen om Juholts fall och den nya politiken*, Stockholm 2014, s. 508).

¹⁴⁰ Fredrik Sterky (1860–1900), som grundade *Ny Tid* i Göteborg 1892 och valdes till LO:s förste ordförande 1898, var en av de få inom de så kallade bättre klasserna som offrade något verkligt för den socialdemokratiska rörelsen, skriver Palm (s. 172). För övrigt framhåller Palm att proletariats frigörelse måste vara arbetarnas eget verk.

¹⁴¹ Palmgren, s. 407.

högst. I rykande storm och upprörd sjö tror jag att han skulle ha varit, rätta mannen vid rodret.”¹⁴²

Egensinne och skötsamhet

Det finns en scen i memoarerna som utgör ett koncentrat av spänningen mellan Palm och partiledningen, som också skulle kunna definieras som en spänning mellan egensinne och skötsamhet.¹⁴³ Det rör sig om skildringen av ett publicistmöte i Göteborg 1889 som både Branting och Palm besöker. Branting framställs som orolig för att Palm ska ställa till skandal och göra någon dumhet, medan mötets sekreterare Karl Warburg vill ha intyg på att Palm är journalist. Efter mötet ska *Göteborgs-Posten* ha funnit det relevant att rapportera om att agitatorn ”högg friskt in vid smörgåsbordet”.¹⁴⁴ Scenen kontrasterar den egensinnige Palm och den skötsamme Branting mot varandra och belyser också frågan om respektabilitet som klassmarkör. Brantings oro inför mötet kan synas vara befogad; genom att förknippas med proletären Palm riskerar han att förlora sin respektabilitet och auktoritet. Scenen skulle också kunna kopplas samman med socialdemokratins kommande stegvisa integrering i det borgerliga samhällets institutioner under Brantings ledning. Palm ansåg att Branting var alltför benägen att kompromissa, och till skillnad från Palm var Branting mera landsfader än visionär, som Palmgren ser det.¹⁴⁵ I sina memoarer framhåller Palm uttryckligen att hans kompromisslösa hållning varit nödvändig för att inte gå vilse ideologiskt.¹⁴⁶

Som analysen har visat har den mera egensinnige Palm varit pragmatisk i den meningen att han avläst den retoriska situationen och förstått att han måste vara försiktig med kritik mot partiledningen för att kunna nå ut och påverka den retoriska publiken. På motsvarande sätt intar han en pragmatisk hållning under publicistmötet i Göteborg. Han är lojal mot Branting

¹⁴² Palm, s. 183.

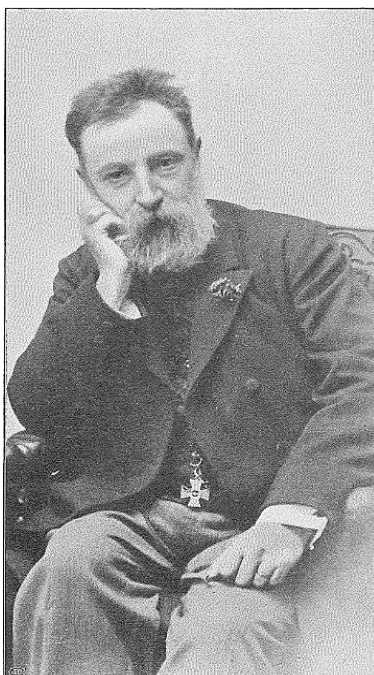
¹⁴³ Skildringen av publicistmötet kan sägas utgöra en mise en abyme, dvs. ett textparti som framträder som ett mikrokosmos eller en spegling av textens övergripande tematik. (Se Lucien Dällenbach och Annette Tomarken, ”Reflexivity and Reading”, i *New Literary History*, vol. 11, nr 3, 1980, s. 1.). Den historiska forskningen om arbetarkultur dominerades under flera decennier av frågan om egensinne och skötsamhet. Dessa två begrepp, som grundligt har utforskats av Björn Horgby i *Egensinne och skötsamhet – arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940* (1993), har använts inom den arbetarhistoriska forskningen för att beskriva olika förhållningssätt, livsstilar och strategier som arbetarklassen har anammat i det kapitalistiska samhället.

¹⁴⁴ Palm, s. 334 ff. Citatet på s. 339.

¹⁴⁵ Palmgren, s. 407.

¹⁴⁶ Palm, s. 352. När Hjalmar Branting som förste socialdemokrat blev invald i riksdagens andra kammare 1896 ska han ha intagit en hållning av formell korrekthet, anpassning och moderation, vilket senare kom att bli ett ideal när den socialdemokratiska riksdagsgruppen växte sig starkare. Branting kan därmed sägas ha pekat ut riktningen för en skötsamhetsstrategi där arbetarklassen skulle bli jämbördig borgarklassen för att kunna ta upp kampen om hegemonin. Arbetarna måste enligt Branting göra sig respektabla genom att visa att de var minst lika bildade och kultiverade som borgarna. Målet var, menade han, att besegra borgarna också intellektuellt och moraliskt (Boëthius, s. 265).

och håller en låg profil under själva mötet. Men efteråt publicerar han en dräpande artikel i *Social-Demokraten* där journalistkollegorna beskrivs som försupna, uppblåsta, bonddryga och korrupta.¹⁴⁷ Scenen på publicistmötet i Göteborg belyser komplexiteten i relationen mellan egensinne och skötsamhet, och att en och en samma person kan välja olika strategier vid olika tillfällen.¹⁴⁸

Det finns även en dimension av egensinne och skötsamhet i själva handlingen att som proletär ge ut sina memoarer år 1905. Genom att berätta om sitt liv i bokform gör Palm anspråk på en individualitet som var förknippad med borgarklassen. I ett retoriskt perspektiv kan då själva utgivningen av memoarerna betraktas som ett sätt för Palm att stärka sitt ethos, vinna respektabilitet och träda in i de fina litterära salongerna och nå en borgerlig publik. Det går också att anlägga ett klassreseperspektiv vad gäller de paratextuella signaler som är bilagda Palms memoartext, som fotografier, försättsblad, omslag och dylikt. Paratexten har ju enligt Gérard Genette en läsanvisande, starkt retorisk funktion, och i detta fall kan man måhända urskilja ett tilltal som avskiljer individen från massan – som fotografiet på försätts-

¹⁴⁷ Palm, s. 336.

¹⁴⁸ ”Ledande liberaler, Staaff främst, insåg tidigt den tudelning som fanns inom socialdemokratin mellan en revolutionärt inriktad och en reformistisk riktning, och att dessa riktningar utkämpade en strid ’i varje socialdemokratis bröst’”, skriver Kjell Östberg i *Byråkrati och reformism: en studie av svensk socialdemokratis politiska och sociala integrering fram till första världskriget*, Lund 1990, s. 190.

bladet där Palm är uppklädd i kostym och sitter i en fåtölj.¹⁴⁹ Medaljen som han bär på västen är en tänkbar borgarmarkör. Kanske kan fotografiet uppfattas som ett uttryck för memoargenrens klassmässiga laddning i det rådande klassamhället 1905. Palm stiger in i ett borgerligt format, även om hans historia handlar om att störta klassamhället.¹⁵⁰

Tage Erlander (retorisk situation och retoriska strategier)

När Tage Erlander avgår som partiordförande och statsminister efter 23 år innehar han ett enormt symboliskt kapital, eller ethos om man så vill. Han är intimt förknippad med folkhemsbygget och det socialdemokratiska partiet är i sin tur intimt förknippat med det moderna Sverige som nation. Den gamle landsfadern talar till hela svenska folket och historien skrivs i segrarens ljus. Enligt partihistoriken är folkhemmet inte i första hand ett resultat av en strid mellan klasser och intressen utan av förnuft, vetenskap och social ingenjörskonst. Den historiska kontexten karakteriseras av utvecklingsoptimism och en tro på det moderna samhället. Memoarsviten, som omfattar sex delar, är ett sätt att använda detta enorma symboliska kapital och ethos och berätta en historia som passar väl in i det övergripande temat om en rörelse från mörker till ljus.

Landsfadern som bygger folkhemmet

Bilden av landsfadern som bokstavligen bygger folkhemmet skapades i partiets egen historieskrivning. Det var välfärdssamhället själv som gjorde det möjligt att skapa Erlander som en symbol för harmoni mellan olika klasser och intressen. Linderborg påpekar att Erlander placeras i många sociala miljöer i partihistoriken. Man har dock, menar hon, aldrig försummat möjligheten att placera Erlander i den värmländska myllan. I ett hegemoniskt syfte utnyttjas därmed möjligheten att ge honom en genuin svensk identitet som passar in i folkhemsmetaforen, menar Linderborg. Man är också noga med att framhålla att han var av arbetarblod

¹⁴⁹ Gérard Genette, "Introduction to the Paratext", övers. Marie Maclean, i *New Literary History*, 1991, vol. 22, nr 2, s. 261–272. Se även Marie Maclean, "Pretexts and Paratexts: The Art of the Peripheral", 1991, vol. 22, nr 2, s. 273–279.

¹⁵⁰ Palms memoarer gavs ut på förlaget Björck & Börjesson, ett vänsterförlag som hade sina rötter hos ungsocialisterna och *Brand*. Delägare i förlaget var Karl Börjesson (1877–1941), som var en av ungsocialismens pionjärer i Stockholm. Förlaget publicerade bl.a. vänsterlitteratur, som annonserades flitigt i *Brand*, skriver Johan Svedjedal i hans och Lars Furulands *Svensk arbetarlitteratur*, s. 452. I sammanhanget kan nämnas att Lenin i ett brev till Branting 1907 ska ha bett om hjälp med att ta hand om alla de ryska revolutionära böcker som fanns i källaren på Folkets Hus och hos "kamraterna Börjesson eller Björck" som ska ha drivit bokhandeln Björck & Börjesson på Drottninggatan 62. (Stefan Lindgren, *Lenin*, Stockholm 1999, s. 260).

på fädernet och bondeblod på mödernet. Han är folkskollärarson men uppväxt i en bruksmiljö där det inte råder några öppna klassmotsättningar. Anledningen till att Erlanders Lundaår ges stort utrymme är enligt Linderborg att han ska få en aura av att vara ungdomens, vetenskapens och framtidens man, men också att dämpa partiets arbetarklassprofil i syfte att bredda bilden av partiet.¹⁵¹

Erlanders position som politiker ska ses i ljuset av den rörelse han under några årtionden ledde. Som socialdemokratisk partiordförande var han inbäddad i en mångförgrenad organisation som genomsyrade stora delar av samhällslivet. Med Göran Greider kan sägas att fackföreningsrörelsen, partiet, bildningsorganisationen ABF, kooperativa verksamheter och rörelseägda företag under några decennier bildade en dubbelmaktstruktur, eller motkultur, i det marknadsekonomiska samhället.¹⁵² Som partiledare stod Erlander i dialog med denna rörelse. Regelbundet bjöd han exempelvis in A-pressens redaktörer, ofta utökade med redaktörer för fackföreningsrörelsens tidningar, till en konferens. Flera av redaktörerna var samtidigt riksdagsledamöter. Dessa möten gav Erlander tillfälle att för opinionsbildare inom partiet utveckla sina och regeringens åsikter och vidare genom dem och deras frågor få en uppfattning om läget i partiet. De återkommande framträdandena inom partiets många olika organisationer var viktiga både för att avlyssna och påverka den egna rörelsen. Ännu under 1950-talet – när det inte var sommaruppehåll eller valrörelse – ska Erlander ha hållit omkring tio anföranden per månad för partifolk.¹⁵³

ATP-striden kulmen i framgångssagan

Memoarsvitens första del, *1901–1939*, utgiven 1972, behandlar uppväxten i Värmland och studenttiden i Lund. Tyngdpunkten ligger på författarens steg in i politiken och det ideologiska uppvaknandet. Memoardelen slutar med att Erlander blir statssekreterare på socialdepartementet under Gustav Möller och deltar i det socialpolitiska reformarbetet.¹⁵⁴ I *1940–1949* (1973) skildras arbetet i samlingsregeringen och neutralitetspolitiken under andra världskriget. Ordförandevallet 1946, då Erlander efterträder Hansson, samt den stormiga valrörelsen 1948, vilken blir Erlanders första kraftprov som partiledare, behandlas utförligt. I den tredje delen, *1949–1954* (1974), tar ett antal politiska affärer stort utrymme:

¹⁵¹ Linderborg 2001, s. 104 ff.

¹⁵² Göran Greider, *Ingen kommer undan Olof Palme*, Stockholm 2011, s. 90 f.

¹⁵³ Olof Ruin, *I välfärdsstatens tjänst: Tage Erlander 1946–1969*, Stockholm 1986, s. 174.

¹⁵⁴ Gustav Möller (1884–1970), partisekreterare (med avbrott) 1916–40, socialminister, 1924–26, 1932–36, 1936–38, 1939–51, handelsminister 1938–39.

finansminister David Hall som tvingas avgå samt Kejneaffären och Haijbyaffären.¹⁵⁵ Memoardelen präglas också av kalla kriget med Koreakriget, flygplansnedskjutningar och kamp mot kommunister. *1955–1960* (1976) tar bland annat upp atomvapenfrågan och statsbesöket i Sovjetunionen 1956, men domineras av pensionsstriden, det vill säga den politiska strid som skulle utmytna i det som av vissa kallats århundradets socialpolitiska reform, och som utgör motivet mötet med evigheten i Erlanders memoarer. Här redogör han detaljerat för hela förloppet med omröstningskampanjen, förhandlingarna och riksdagsbeslutet. Han skriver att tjänstepensionen ingick som en viktig del i hans och Olof Palmes vision om det starka samhället: ”Tanken var ju att skapa ett samhälle så starkt att det kunde vara ett effektivt skydd för medborgaren. Det låg helt i denna linje att låta löntagaren vara med om att skapa stora samhällseliga fonder”.¹⁵⁶

De fyra första delarna av memoarerna utvecklas efter mönstret från mörker till ljus, från 1901 till 1960, där alltså fjärde delen slutar. Genom att memoarerna sammankopplar partiet med denna 1900-talsberättelse om Sverige fyller de en retorisk funktion i en situation där partiets ställning behöver stärkas. Det påträngande problem som memoarerna synes svara på är att socialdemokratin är hotad under 1970-talet och utmanas från både vänster och höger samtidigt som det råder oljekris och lågkonjunktur. Det faktum att Erlander lyfter fram sin tacksamhetsskuld till marxismen kan i det sammanhanget för övrigt ses som ett svar på eller anpassning till den vänstervåg som sveper över västvärlden under 1970-talet.¹⁵⁷ Under partiledar- och statsministeråren, särskilt under 1950-talet, hade Erlander enligt Olof Ruin tvärtom tonat ner de marxistiska influenserna.¹⁵⁸

¹⁵⁵ David Hall (1898–1957), socialdemokratisk finansminister 1949. Tvingades lämna finansministerposten efter fyra månader på grund av anklagelser för att otillbörligt utnyttjat sin ställning och utövat påtryckning på en partikollega. Kejneaffären var en av 1950-talets rättsaffärer. Pastor Karl-Erik Kejne försökte ingripa mot pojkprostitution i Stockholm. Kejne misstänkte att statsrådet Nils Quensel var inblandad och att denne försökte hindra polisutredningen. Haijbyaffären var en annan av 1950-talets rättsaffärer. Kurt Haijby dömdes 1952 skyldig till utpressning genom att påstå sig ha haft en homosexuell relation med kung Gustaf V.

¹⁵⁶ Tage Erlander, *1955–1960*, Stockholm 1976, s. 258. I Nancy Erikssons memoarer framkommer emellertid att Erlander och flera andra i regeringen var avvaktande i pensionsfrågan före 1957 års folkomröstning. Hon refererar till dagboksanteckningar där hon skrivit att ”regeringen tjafsar och är inte så fast som man önskar” (Eriksson, s. 139). Här uppstår en intressant skevhet och spricka i partiets historieskrivning. Kanske var det så att landsfadern inte själv var drivande när det som kallats för 1900-talets största socialpolitiska reform skulle genomföras. Nancy Eriksson ger i varje fall en alternativ och mer komplex version av saken.

¹⁵⁷ ”Marxismen hade svaret på alla de viktiga politiska frågorna”, skriver Erlander i *1901–1939*, Stockholm 1972, s. 96.

¹⁵⁸ Ruin, s. 211.

Lantarbetarkonflikt väcker engagemang

Det retoriska projekt som memoarerna utgör består samtidigt inte minst i att den gamle landsfadern skriver sin egen partikrönika. Lantarbetarkonflikten i Skåne 1923–1924, då lantarbetare vräks från sina jobb och hem, utgör det avgörande ögonblick när Tage Erlander skapar sig själv som politiker. Scenen, som också utgör ett karakteristiskt motiv i uppbyggandet av temat om rörelsen från mörker till ljus i socialdemokratiska memoarer, beskriver ett slags uppvaknande för studenten Erlander. Han väcks till insikt om att han måste ta sitt ansvar som medborgare och engagera sig politiskt för att på så sätt bekämpa orättvisorna.¹⁵⁹ I hans bidrag till partiets historieskrivning framhålls Nils Karleby och Ernst Wigforss som viktiga ideologer.¹⁶⁰ Det måste också betraktas som ett ställningstagande att partiets historia startar med Hjalmar Branting, och att den rebelliske och egensinnige pionjären August Palm är frånvarande.¹⁶¹

En nyckelscen i 1940–1949 handlar om ordförandevalet efter Per Albin Hanssons död 1946. Scenen utmärker sig retoriskt genom att den lägger tonvikt på pathos-argument. Valet skildras på ett suggestivt sätt timme för timme. På välkänt socialdemokratiskt manér är Erlander först svårövertalad, då avancemang inom rörelsen, som tidigare nämnts, inte får framstå som karriärplanering. Scenen för tankarna till ett klassiskt drama och innehåller ett ofrivilligt fadermord då Erlander konkurrerar ut sin förebild och tidigare chef på socialdepartementet, Gustav Möller, i omröstningen till partiledarposten.¹⁶² Uppgiften från Per

¹⁵⁹ Erlander, 1901–1939, s. 95 f.

¹⁶⁰ Nils Karleby (1892–1926), publicist och socialdemokratisk politiker, hjälpte enligt Erlander Socialdemokraterna att övervinna den tveksamhet, vacklan och ideologiska oklarhet som präglade partiet under större delen av 1920-talet. Men den som har störst förtjänst av förnyelsen är Ernst Wigforss, menar Erlander (s. 129 i 1901–1939).

¹⁶¹ I memoarsvitens femte del diskuteras kopplingen mellan väckelserörelserna och socialisterna. Här kliver Erlander från Per Götreks översättning av *Kommunistiska manifestet* 1848 direkt till Hjalmar Brantings berömda Gävletal 1886 utan att nämna August Palm (Tage Erlander, *Sjuttioatal*, Stockholm 1979, s. 84 f.).

¹⁶² Erlander baserade sin ideologi och syn på socialdemokratins roll i samhället på erfarenheterna som gjordes under 1930-talets krispolitik och den första välfärdspolitiska offensiven på 1930- och 1940-talen, menar Peter Antman i artikeln ”Möllers andra agenda – om offentliga tjänster och socialisering”. Enligt denna syn ersattes socialiseringsideologin av välfärdsideologin. Detta är en beskrivning, menar Antman, som kanoniserats både av Erlander och forskningen. I slutet av 1970-talet befäste Walter Korpi denna bild av den socialdemokratiska historien genom begreppet den ”historiska kompromissen”. Enligt Antman ansåg emellertid inte Gustav Möller, förebild för Tage Erlander, att erfarenheterna från 1930- och 1940-talet skulle upphöjas till ny socialdemokratisk ideologi. Politiken borde snarast ses som avpassad efter tillfälliga omständigheter. Det gällde för socialdemokratin att bida sin tid. Det långsiktiga målet borde enligt Möller vara att förverkliga den gamla idén om det gemensamma övertagande av produktionsmedlen. I sina memoarer framhåller Erlander att Möller var hans läromästare. (Erlander 1972, s. 99 f.; Erlander 1973, s. 138.) Men, anmärker Antman, det verkar som Erlander inte lärde av Möller varför socialisering var viktigt. Antman driver tesen att Möller och flera andra socialdemokrater i hans generation hade en dubbel agenda. Möller var marxist och hade en annan syn på människans frigörelse än Erlander. Välfärdspolitiken beskrivs av Möller som kryckor, men utgör ingen lösning för framtiden.

Albin Hanssons hustru Sigrid att denne ska ha förordat Erlander som sin efterträdare stärker författarens ethos och ger den nyvalde ordföranden legitimitet.¹⁶³

*Två år senare: prins Bertil, Olof Palme och jag på väg till president Kennedys begravning.
(Foto: Pressens Bild/Olle Seijbold).*

Memoarsviten kan även betraktas som inlägg i valkampanjerna under 1970-talet och början på 1980-talet. I det avseendet är skildringen av relationen till efterträdaren Olof Palme intressant. Palme blir aldrig riktigt presenterad i memoarerna, läsaren förstår inte alltid hans roll och position, men det står klart att han har stort politiskt inflytande.¹⁶⁴ På många fotografier syns Palme som en skugga alldeles i närheten av Erlander.¹⁶⁵ Enligt partihistoriken flöt de två giganterna ihop så att det var svårt för dem att veta vem som tänkte och formulerade vad. Med Anders och Ann-Sofie Kalat kan sägas att relationen mellan Palme och Erlander är ett exempel på manlig homosocialitet inom arbetarrörelsen.¹⁶⁶ Detta har en retorisk aspekt och funktion genom att Erlander med sina memoarer kan överföra sitt symboliska kapital och sitt ethos till efterträdaren Palme.

¹⁶³ Tage Erlander, *1940–1949*, Stockholm 1973, s. 265.

¹⁶⁴ Palme gör entré på s. 356 i Tage Erlander, *1949–1954*, Stockholm 1974. Erlander skriver att Palme började arbeta på kanslihuset och stadsrådsberedningen på sensommaren 1953 och att hans debut i större politiska sammanhang var mötet med Labourledaren Clement Attlee (1883–1967), brittisk premiärminister 1945–51, partiledare för Labour 1935–55. I ett avsnitt om ATP-striden, på s. 258 i *1955–1960*, framkommer, som jag tidigare påpekat, att Palme och Erlander diskuterar ideologin bakom det starka samhället.

¹⁶⁵ I *1949–1954* på s. 320 skymtar Olof Palme fram i bakgrunden av ett fotografi från Malmö Folkets Park under pingsthelgen 1954. Tage Erlander sitter inklämd i en radiobil tillsammans med Labour-ledaren Clement Attlee. Palme sitter i en annan radiobil tillsammans med fru Attlee. Erlander är rufsig i håret och gör en gest med ena handen som om han är mitt inne i ett resonemang; I *1955–1960* på s. 92 finns ett fotografi från 1960 års valvaka, där Aina och Tage Erlander sitter vid ett restaurangbord med varsin kaffekopp, och Palme står strax bakom med försvarsminister Sven Andersson; i *1960-talet* på s. 124 finns ett fotografi då Palme och Erlander, tillsammans med prins Bertil, befinner sig på en flygplats, iklädda svarta rockar, på väg till USA:s president John F. Kennedys begravning 1963.

¹⁶⁶ Anders & Anne-Sofie Kalat, ”Frihet, jämlikhet och broderskap: manlig homosocialitet inom den svenska arbetarrörelsen”, i *Fronesis* 2001:8, s. 74.

Vetenskaplig rapport

Den typ av argument som dominerar i Erlanders memoarer är logos, en saklig och intellektuell argumentation inriktad på att påverka läsarnas uppfattning om vad som är sant eller sannolikt. Det kan också beskrivas som att texten genom att anta formen av en vetenskaplig rapport styr in mot en viss typ av läsning. Memoarerna är fyllda av olika dokument, diagram, tabeller, siffror och statistik i syfte att belysa beslutsprocesserna. De olika händelseförloppen beskrivs på ett till synes objektivt och empiristiskt sätt och politiken ges intryck av att följa ett kausalt mönster. Eftersom Socialdemokraterna, arbetarrörelsen och välfärdsstaten på så vis kopplas samman med förnuft och vetenskap betyder det att de politiska motståndarna blir utdefinierade som oförnuftiga, oansvariga och kanske också alltför känslolösa. Bland de oförnuftiga finns folkpartiledaren Bertil Ohlin,¹⁶⁷ Kommunisterna (de splittrar arbetarrörelsen och är fjärrstyrda från Sovjet),¹⁶⁸ chefredaktören Herbert Tingsten¹⁶⁹ och hans tidning *Dagens*

¹⁶⁷ I ett avsnitt i *1949–1954* gör Erlander en poäng av att nationalekonomen Bertil Ohlin (1899–1979), partiordförande för Folkpartiet 1944–1967, uttrycker sig otydligt i en debatt om budgeten (s. 364). I samma volym gör sig Erlander lustig över en taktisk felmanöver som Ohlin ska ha gjort i syfte att splittra regeringen och själv vinna makten (s. 295–297). I ett avsnitt om ATP-striden, i *1955–1960*, refererar Erlander till ett samtal som Torsten Nilsson haft med Ohlin angående pensionsfrågan. ”Ohlin var rädd för allting, rädd för att göra upp med oss, rädd för att ta strid med oss” (s. 217). Ohlin var aningslös och formulerade ett pensionsförslag utan kontakt med de fackliga organisationerna. Han förstod inte allvaret i de pensionslösas krav på en försörjning på ålderdomen, menar Erlander (s. 233). I samma memoardel anføres att Ohlin och den borgerliga pressen tagit intryck av ekonomen F.A. Hayek, vars *Vägen till trälldom* utkom på svenska 1944 i översättning av M. Loya och C. Sterzel. Hayek kopplar där ihop socialdemokratisk planhushållningsideologi med demokratins undergång. Erlander avfärdar idéerna som ytliga och befängda (s. 281 f.).

¹⁶⁸ ”Vill man från grunden göra om samhället har man givit sig i kast med en uppgift så viktig, att den inte löses genom giftiga formuleringar. Och den löses absolut inte om man använder sina talanger för att skärpa motsättningarna mot den enda kraft, som är tillräckligt stark för att ta upp striden med både orättfärdigheterna och de maktcentra som har fördel av dessa orättvisor. Vad som fordrades var icke splittring av arbetarrörelsens krafter, utan samling. Men ännu allvarligare var att kommunismen svävade på målet när det gällde demokratin”, skriver Erlander i *1901–1939* under rubriken ”Kommunismen som en splittringsfaktor” (s. 104). Om den enligt Erlander begåvade Sven Linderot (1889–1956), partiordförande för Kommunisterna 1929–51, heter det att han hade kunnat göra en insats i svensk politik om han befriat sig från den kommunistiska ideologin och beroendet av Moskva (*1940–1949*, s. 308). Motsvarande gäller CH Hermansson (f. 1917), partiordförande för VPK 1964–75 (Tage Erlander, *1960-talet: Samtal med Arvid Lagercrantz*, Stockholm 1982, s. 223). Åren efter Hitler-Stalinpakten 1939 och fram till den ryske diktatorns död 1953 var mer än vanligt förnedrande för kommunisterna i Sverige, menar Erlander: ”Robotmässigt upprepade man de åsikter som dekreterades i världskommunismens huvudstad, Moskva” (*1949–1954*, s. 119). De kritiserade interneringslägren under andra världskriget, för vilka Erlander var ansvarig, rättfärdigas genom argumentet att kommunisterna inte var att lita på (*1940–1949*, s. 74). Erlander refererar till en hög ämbetsman som sagt att dessa politiska aktivister var Europas farligaste brottslingar och kunde tänkas begå vilka brottsliga handlingar som helst (*1940–1949*, s. 115).

¹⁶⁹ Herbert Tingsten (1896–1973), författare, statsvetare och chefredaktör för *Dagens Nyheter* 1946–59. I *1940–1949* gör Erlander gällande att Tingstens tankeverksamhet var förlamad av en orimlig kommunistkräck (s. 275). Tingsten hade uppfattningen att de ideologiska motsättningarna försvunnit när alla de politiska partierna slutit upp kring kraven på trygghet och full sysselsättning. Enligt Tingsten var förutsättningen för en fungerande demokrati att ideologierna var döda. Tankegången, som var en import från USA, var enligt Erlander helt befängd då den tillämpades på Sverige: ”Ingen lär väl [...] ifrågasätta hans [Tingstens] skarpsinne. Men vettigheten? Jag vågar påstå att fram till 1940 fanns ingenting hos Herbert Tingsten som i mina vildaste drömmar kunde ge mig anledning att förutse *Dagens Nyheter*-perioden”, skriver Erlander angående att de två samarbetat 1939 (*1940–1949*, s. 35 f.).

*Nyheter*¹⁷⁰ samt författaren Vilhelm Moberg.¹⁷¹ På det här sättet skapas en ideologisk modell-läsare som skulle kunna beskrivas som socialdemokratisk. Men det är en specifik form av socialdemokrati; vänsteroppositionen i partiet är nästan helt frånvarande, eller utdefinierad som oförnuftig.¹⁷² Den ideologiska modellläsaren skapas också när författaren identifierar sig själv inte bara med partikolleger, utan med företrädare för det privata näringslivet och stora företagen,¹⁷³ som ett uttryck för den historiska kompromiss mellan arbete och kapital, som enligt Walter Korpi är kärnan i svensk socialdemokrati.¹⁷⁴

Omvälvande 70-tal

Erlanders memoarer utkommer i flera delar under en period när Socialdemokraternas ställning i politiken förändras. En anledning till detta är att själva den ekonomiska tillväxten kom att ifrågasättas. Framstegen hade sitt pris, hette det. Begrepp som strukturrationalisering, stordrift och högteknologi, som var nära förknippade med Socialdemokraterna, förlorade sin positiva betydelse. Den gröna vågen förde fram Centern som det ledande oppositionspartiet med 25 procent av rösterna år 1973. Mot tillväxtideologin, skriver Leif Lewin, uppställdes en ekologisk grundsyn, som förordade miljöhänsyn, småskalighet och regional balans. Enligt Lewin skedde en strömkantring i opinionen 1973 när själva den ekonomiska tillväxten blev ifrågasatt. Det var kärnkraftsfrågan som gav denna nya ideologi dess sprängkraft, menar han.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Under valet 1948 bedrev den borgerliga pressen en hätsk kampanj mot Socialdemokraterna utan sans och måtta, enligt Erlander. *Dagens Nyheter* angrep finansminister Ernst Wigforss, utrikesminister Östen Undén (1886–1974) och Gunnar Myrdal (1898–1987), handelsminister 1945–47, på ett våldsamt och osakligt sätt. (1940–1949, s. 335 f.) Debatten om huruvida det elektrotekniska industriföretaget Asea borde medverka till återuppbyggnaden av Sovjet efter kriget blev förvirrad och det var *Dagens Nyheter* som angav tonen, skriver Erlander (1940–1949, s. 275).

¹⁷¹ I 1949–1954 skriver Erlander att författaren Vilhelm Mobergs (1898–1973) fördomar gentemot makthavarna förledde honom till överdrifter som mer än han själv anade skadade uppsåtet bakom hans aktioner (s. 183). Samtidigt framhåller Erlander *Soldat med brutet gevär* (1944) som den stora romanen om den svenska arbetarrörelsens genombrott (s. 181).

¹⁷² I 1949–1954 skriver Erlander på s. 181 exempelvis om Ture Nerman att dennes politiska insatser föreföll honom utan kontakt med verkligheten. Men Erlander framhöll samtidigt att han kände djup respekt för Nermans rättspatos och frihetslidelse.

¹⁷³ I 1955–1960 på s. 112 ff. beskriver Erlander möten med en rad direktörer och chefer inom näringslivet under överläggningarna på Harpsund. Om Axel Iveroth (1914–93), grundare av organisationen Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS), heter det exempelvis att han under samtalen spred så mycket klokhet och vidsyn och trivsel omkring sig att han skulle bli en utmärkt landshövding. ”Det var synd att han tackade nej. Om han hade accepterat, hade han säkerligen utvecklats i den riktning som präglade hans artikel om ’Företaget och samhället’ i ’Näringsliv och samhälle’ (1956)”. Vidare beskrivs Bror Lagercrantz (1894–1981), vd i Wirsbo bruk 1927–61, som en underhållande middagstalare.

¹⁷⁴ Walter Korpi, *Arbetarklassen i välfärdskapitalismen: arbete, fackförening och politik i Sverige*, Stockholm 1978, s. 97 ff.

¹⁷⁵ Lewin, s. 312 f. Enligt Jonas Anshelm dominerades valet 1976 helt av kärnkraftsfrågan. Partierna ordnade studiecirkel och informationsverksamhet för att förankra sin energipolitik bland väljarna. Nästan en tredjedel av

Från och med slutet av 1960-talet utmanades Socialdemokraterna dessutom av en radikal vänsterrörelse som var organisatoriskt svag men som ändå präglade den offentliga debatten. Kritiken mot förmögenhets- och maktkoncentrationen i samhället och de anställdas bristande medbestämmanderätt över det egna arbetet och företaget blev mest besvärande eftersom den rörde partiets traditionella kärnfrågor. På grund av missnöjet ute på arbetsplatserna, LO:s omsvängning och de politiska kraven från olika opinionsbildare var det nödvändigt att försöka ta tillbaka det politiska initiativet. Svaret kom under första halvan av 1970-talet då ett antal arbetsrättsliga lagar stiftades.¹⁷⁶

Som ett led i att demokratisera arbetslivet beslutade LO-kongressen 1976 att ställa sig bakom förslaget om löntagarfonder. Förslaget syftade enligt LO-ekonomen Rudolf Meidner till att beröva kapitalägarna den makt som de utövar just i kraft av sitt ägande, men kom snarast att leda till en backlash.¹⁷⁷ Näringslivet, som ansåg att förslaget var ett brott mot den gamla samförståndsandan mellan fack och arbetsgivare, gick till kraftig motoffensiv. Direktörer demonstrerade på gatorna och det organiserades kändisupprop mot fackligt ägande.¹⁷⁸ Hundratals miljoner investerades i tankesmedjor och tidningar för att sprida ny-liberal propaganda.

En anledning till att Socialdemokraterna förlorade valet 1976 var att de borgerliga medierna lyckades fånga upp olika tendenser i den allmänna opinionen och använda dem för att skapa bilden av ett parti i ideologiskt och moraliskt förfall. De många politiska affärerna under valrörelsen – Pomperipossadebatten, Ingmar Bergmans avskedsbrev till Sverige,

de socialdemokratiska väljarna var kritiska till kärnkraften trots partiets ansträngningar för att övertyga dem om motsatsen. Debatten om kärnkraft under 1970-talets första hälft, som så småningom ledde fram till 1980 års folkomröstning om kärnkraft, bidrog enligt Anshelm till att undergräva den traditionella socialdemokratiska utvecklingsoptimismens trovärdighet (Jonas Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan: en studie av framstegstankens paradoxer*, Stockholm/Stehag 1995, s. 42 f.).

¹⁷⁶ Lars Olsson & Lars Ekdahl, *Klass i rörelse: arbetarrörelsen i svensk samhällsutveckling*, Stockholm 2002, s. 132. Följande batteri av arbetsrättsliga åtgärder genomfördes: 1972 års lag om styrelserepresentation som skulle öka de anställdas insyn i och information om det egna företaget; 1974 års lag om anställningstrygghet (LAS) som inskränkte arbetsgivarens rätt att fritt anställa och avskeda personal; 1974 års förtroendemannalag som skulle stärka de förtroendevaldas kompetens och rätt att bedriva fackligt arbete; 1976 års medbestämmandelag (MBL) som påbjöd förhandlingar om anställningsvillkor, arbetsledning, ny teknik och arbetets organisering; 1977 års arbetsmiljölag som gav de anställda vetorätt vid miljöfarlig produktion.

¹⁷⁷ Åtminstone fram till 1978 fanns enligt Rudolf Meidner (1914–2005), nationalekonom och forskare vid LO, fortfarande vissa förutsättningar för en fyrklöveröverenskommelse inom den statliga fondutredningen mellan LO, TCO, Socialdemokraterna och Folkpartiet. Problemet var Socialdemokraternas passivitet. Om socialdemokraten Hjalmar Mehr (1910–79) som ordförande i fondutredningen eller Olof Palme drivit på frågan mera aktivt hade den inte behövt hamna i långbänk, menade Meidner. Lars Ekdahl tolkar detta som ett sätt för partiet att indirekt ta avstånd från Meidners och den fackliga rörelsens fondförslag. (Lars Ekdahl, *Mot en tredje väg. En biografi över Rudolf Meidner. II. Facklig expert och demokratisk socialist*, Lund 2005, s. 278 f.)

¹⁷⁸ Klas Gustavsson, *Socialismens liv efter döden*, Stockholm 2004, s. 166 f.

facklige ledaren Hans Ericsons Spanien-resa och Geijeraffären – kunde sammantagna användas som argument för att ett maktskifte efter 44 år hade ett värde i sig.¹⁷⁹

Från segerpallen till de anklagades bänk

De sista två delarna av memoarerna, som kom ut 1979 och 1982, skiljer sig från de fyra första. Den ena är en samling essäer och debattartiklar, den andra är en intervju med en journalist. Erlander har nu flyttat från segerpallen till de anklagades bänk, ja bokstavligen så vad gäller intervjuboken, *1960-talet* (1982), där han får svara på frågor från journalisten Arvid Lagercrantz. Från början, efter sin avgång, hade Erlander en stark position genom att han var nära sammankopplad med själva folkhemsbygget. Nu har detta svängt, och det har i stället blivit en belastning att vara intimt förknippad med folkhemmet; när välfärdsstaten ifrågasätts betyder det också att den gamle landsfadern ifrågasätts.¹⁸⁰ Arbetsmiljö,¹⁸¹ jämställdhet,¹⁸² stordrift,¹⁸³ flyttlasspolitik,¹⁸⁴ kärnkraft,¹⁸⁵ miljöfrågor¹⁸⁶ och internationellt engagemang¹⁸⁷ är

¹⁷⁹ Jenny Andersson & Kjell Östberg, *Sveriges historia 1965–2012*, huvudred. Dick Harrison, Stockholm 2013, s. 250 ff. Pomperipossadebatten utlöstes av Astrid Lindgrens satiriska saga ”Pomperipossa i Monismanien” (*Expressen* 10.03.1976), som kritiserade att den dåvarande marginalskatten kunde överstiga det belopp som skatten baserades på. Med anledning av en pågående skatteprocess deklarerade Ingmar Bergman i ett öppet brev (*Expressen* 22.04.1976) att han skulle gå i exil. Hans Hasse Ericson (1928–87), ordförande i Transportarbetareförbundet 1968–80, hamnade i blåsväder då det avslöjades att han nyåret 1975–76 semesterat på Kanarieöarna, trots att LO:s styrelse uppmanat till bojkott av den spanska militärdiktaturen. Ericson bodde dessutom på en anläggning ägd av Svenska Arbetsgivareföreningen, SAF. Geijeraffären (1976–77) var en politisk skandal, baserad på en brottsutredning, enligt vilken dåvarande justitieministern Lennart Geijer (1909–99) skulle ha besökt prostituerade; se vidare Janne Mattsson & Deanne Rauscher, *Makten, männen, mörkläggningen: historien om bordellhärvan 1976*, Stockholm 2004.

¹⁸⁰ I kapitlet ”Från fattigdom till välstånd” i *1960-talet* försvarar Erlander folkhemsbygget. Kritiken går bl.a. ut på att det varit för materialistiskt inriktat. Erlander menar att begreppet ”pryljakt” är uppfunnet av grupper som aldrig själva upplevt någon brist i materiellt hänseende. ”Trångboddhet och bostäder som är så dåligt utrustade att vardagsgöromål som matlagning, tvätt och disk blir tunga och tidskrävande är både fysiskt och psykiskt förslitande. Kvinnornas frigörelse skulle aldrig varit möjlig, om vi levt kvar på 1950-talets utrustningsstandard”, menar Erlander (s. 11). Han framhåller också att det var under hårda strider med de borgerliga som partiet under 1950-talets sista år lyckades genomdriva den mest omfattande pensionsreformen i världen.

¹⁸¹ Socialdemokraterna var stolta över arbetarskyddslagsstiftningen och trodde att människors liv och hälsa inte hotades på arbetsplatserna, förklarar Erlander. Men LO-rapporten i slutet av 1960-talet visade en helt annan bild. Självkritiskt säger Erlander att framstegen i viss utsträckning fått betalas av grupper som inte fått någon del av framstegen när det gällde den egna arbetsmiljön (*1960-talet*, s. 54 f.).

¹⁸² Erlander är självkritisk när det gäller jämställdhetspolitiken och kvinnofrågorna (*1960-talet*, s. 56 ff.).

¹⁸³ Erlander rannsakar sig själv och den socialdemokratiska politiken när det gäller frågan om stordriften var nödvändig för att uppnå ökad tillväxt och ökad standard (*1960-talet*, s. 305 ff.).

¹⁸⁴ Flyttlasspolitiken skapade bekymmer för många människor, men för ännu flera betydde den att de flyttade från ett lågbetalt jordbruks- och skogsarbete till ett bättre betalt industriarbete, menar Erlander (*1960-talet*, s. 19 f.).

¹⁸⁵ Kärnkraften är tveklöst gynnsammast mot miljön, enligt Erlander (*Sjuttiototal*, s. 189).

¹⁸⁶ Erlander går i försvarsställning och argumenterar för att det visst fanns både miljödebatt och miljöpolitik före 1960-talet (*1960-talet*, s. 41 ff.). Men han är också självkritisk och anser att partiet ”borde ha ingripit hårdare mot marknadshushållningens fria krafter när det gällde miljön” (s. 36).

exempel på frågor där Tage Erlander måste försvara sig själv och sitt parti. Även den historiska kompromissen mellan arbete och kapital ifrågasätts från vänster.¹⁸⁸ Erlander riktar sig både till sitt parti och till sina politiska motståndare, som nu sitter vid makten.

Även om den historiska kontexten har förändrats förhåller sig även de sista två memoardelarna till grundberättelsen om en rörelse från mörker till ljus. De utkommer som sagt var 1979 och 1982 och kan betraktas som inlägg i valrörelserna när Socialdemokraterna är i opposition. Den gamle landsfadern försöker använda sitt historiska perspektiv för att vägleda sitt parti och ge sina partikamrater moralisk styrka. Även om det är ett annorlunda samhälle jämfört med när Per Albin Hansson, Gustav Möller och Ernst Wigforss genomförde krispolitiken på 1930-talet, är deras grundläggande värderingar fortfarande giltiga, menar Erlander. Det är erfarenheter från våra föregångare som ska vägleda oss när vi försöker genomföra den ekonomiska demokratin, hävdar han.

Det pågår en strid mellan höger och vänster. Moderata samlingspartiets ledare Gösta Bohman försöker att göra sin egen konservativa historieskrivning om folkhemmet och dess grundare Per Albin Hansson. I sina memoarer försvarar Erlander sin version och framhåller att folkhemmet byggdes på socialistisk och inte konservativ grund, och att Hansson som ung studerade marxistisk teori.¹⁸⁹ I hegemoniskt syfte skriver Erlander flera ambitiösa historiska essäer. Den gamle landsfadern har flyttat ut från regeringskansliet till kursgården Bommersvik och blivit filosof skulle man kunna säga. I en essä kopplar han samman nationalskalden Erik Gustaf Geijer med den franske socialisten Henri de Saint-Simon och hävdar att Geijer var den första som skrev om modern socialistisk teori i den svenska debatten.¹⁹⁰ I ett annat avsnitt förbinder Erlander den demokratiska socialismen med *Bibeln*; profeten Amos tolkar den demokratiska socialismens program, menar han.¹⁹¹ I Erlanders historieskrivning blir dessutom kampen för fred och nedrustning under 1900-talet synonym med det socialdemokratiska partiet: Hjalmar Branting, Östen Undén, Olof Palme, Alva

¹⁸⁷ Erlander anför att det finns de som tror att han inte engagerade sig för vad som hände internationellt. Han refererar bl.a. till namnen i Harpsunds Gästbok och återger erfarenheter från statsbesök för att belägga att han varit intresserad av utrikespolitik (*1960-talet*, s. 110 ff.).

¹⁸⁸ Erlander anser inte att Socialdemokraterna gick för långt i samarbetet med storfinansen men att de borde ha ingripit hårdare och ställt högre krav när det gällde miljöpolitiken (*1960-talet*, s. 36).

¹⁸⁹ Det intryck som den tyske marxisten Karl Kautsky (1854–1938) gjorde på den unge Per Albin Hansson blev bestående, menar Erlander och refererar till Sigurd Klockares bok *Den unge Per Albin: marxisten* (1974). Innan Gösta Bohman (1911–97), Moderata samlingspartiets ordförande 1970–81, håller ett nytt tal för att prisa Per Albinismen bör han gå igenom Hanssons första maj-tal från 1930 där det ekonomiska fåtalsväldet kallas diktatur, menar Erlander. Om Bohman efter att ha läst detta vidhåller sin anslutning till Hanssons ideologi får han räknas som socialist, enligt Erlander (*Sjuttioal*, s. 65 ff.).

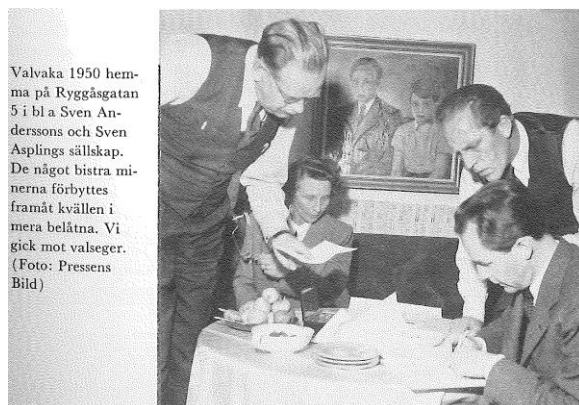
¹⁹⁰ Henri de Saint-Simon (1760–1825), fransk politisk tänkare, brukar kallas socialist eller utopisk socialist. ”Mycket tyder på att Erik Gustaf Geijer fångats av de idéer den franske socialisten de Saint-Simon utvecklade om samhällets föränderlighet och arbetarnas makt”, skriver Erlander i *Sjuttioal*, s. 171.

¹⁹¹ Erlander, *1960-talet*, s. 286 f.

Myrdal och Inga Thorsson.¹⁹² Genom att anta en profetisk hållning slipper dessutom Erlander konfronteras med det konkreta problemet som handlar om att hans ställning och rykte som gammal landsfader är hotad.

Det privata och det offentliga

Särskilt den sista memoardelen, *1960-talet*, kastar ljus över Tage Erlanders privatliv. Här får vi veta lite mer om hans tillvaro tillsammans med hustrun Aina. Den här förändringen skulle kunna sättas i samband med medialiseringen och intimiseringen av den politiska offentligheten. I de första fyra memoardelarna är privatlivet nästan helt frånvarande, eller kanske snarare sammansmält med politiken. Ett sådant exempel är ett fotografi från valvakan 1950 då det konsultativa statsrådet Sven Andersson och partisekreteraren Sven Aspling befinner sig hemma hos Tage och Aina Erlander på Ryggåsgatan i Äppelviken.¹⁹³ Blickarna riktas mot partisekreteraren, som tycks göra något slags sammanräkning. Fruktfat, tallrikar och papper samsas om utrymmet på bordet i vardagsrummet. Ovanför soffan hänger en oljemålning som troligtvis föreställer paret Erlanders båda söner, Sven och Bo. Författaren ger följande kommentar i en bildtext: ”De något dystra minerna förbyttes framåt kvällen i mera belåtna. Vi gick mot valseger.”¹⁹⁴

¹⁹² ”Flera av våra ledande politiker har visat sig medvetna om att vi trots vår litenhet måste söka medverka till att hejda en utveckling som kan sluta med en katastrof för hela vår värld. Så har Hjalmar Branting, Östen Undén och Olof Palme handlat. I Förenta Nationernas nedrustningssträvanden har Alva Myrdal (1902–86) och Inga Thorsson spelat betydande roller”, skriver Erlander (*Sjuttioital*, s. 131 f.).

¹⁹³ Sven Aspling (1912–2000), socialdemokratisk partisekreterare 1948–62, socialminister 1962–76.

¹⁹⁴ Erlander, *1949–1954*, s. 112.

I samband med en internationell konferens i Röstånga under pingsthelgen 1954 har författaren fotograferats i en radiobil i Malmö Folkets Park tillsammans med Storbritanniens premiärminister och Labour-ledare Clement Attlee. Även här illustreras hur politik och privatliv, eller kanske snarare plikt och nöjen, flyter ihop: Erlander, vid ratten, lite rufsig i håret, gör en gest med ena handen som om han är mitt inne i något resonemang. Inklämd i samma radiobil sitter Labour-ledaren, med ett leende på läpparna.¹⁹⁵

Samtalen mellan de socialdemokratiska partiledarna under pingsten 1954 i Röstånga (se föregående uppslag) hade varit intensiva och inträngande. Vi tyckte oss förtjänta av omväxling och avrundade konfererandet i Malmö Folkets Park. Attlee var djärv nog att slå sig ned i en radiobil med mig vid ratten. I bakgrunden fru Attlee och Olof Palme.

I förordet till den första delen av memoarerna förklarar Erlander hur han ser på relationen mellan det politiska och det privata. Den politiska verkligheten, skriver han, är en viktig del av hans personlighet. Det är ett misstag att tro att det som hos honom skulle kunna kallas för en privat sfär av personligheten skulle uttrycka en mera sann eller riktig bild av honom, än den han uttrycker i politiska termer. Det privata är inte liktydigt med en djupare dimension, på vilken den politiska sfären är grundad. Dessa sfärer är helt sammanförda. Han utesluter, anmärker han, inga vitala delar av sin personlighet, när han sysslar med sitt politiska tänkande och handlande.¹⁹⁶ Men i *1960-talet* blir det privata mer framträdande. Här får vi se ett fotografi från köket i Marieberg och läsa om paret Erlanders vardagliga rutiner. Här finns också ett fotografi som visar när Aina, uppkrupen på ett nattduksbord på Värnamo Stads-hotell, tar diktamen av sin make under valrörelsen 1966.¹⁹⁷ På ett annat fotografi stiger Tage ut ur en Volvo utanför kanslihuset. Det är Aina som skjutsar honom, innan hon åker vidare till sin egen arbetsplats. I ett avsnitt erkänner Tage att han inte har hjälpt sin hustru i det dagliga hushållsarbetet. Enligt en dagboksanteckning från 1961 var det en stor händelse då han vid ett

¹⁹⁵ Erlander, *1949–1954*, s. 320.

¹⁹⁶ Erlander, *1901–1939*, s. 20 f.

¹⁹⁷ Erlander, *1960-talet*, s. 220.

tillfälle kokade sitt eget morgonkaffe. I intervjun med Arvid Lagercrantz rannsakar han sig på den här punkten och menar att han blivit bättre på att hjälpa till i hemmet på senare år.¹⁹⁸

Patriark skrudas om i jämställd tid

Förutom den samtida personlighetskulten, och det ökande intresset för privatlivets värden, framstår det också som att belysningen av det privata får funktionen att rehabilitera och uppgradera författarens ethos. Den gamle patriarken måste skrudas om i en mera jämställd tid. Det kan också allmänt sett vara så att partiets försvagade ställning tvingar Erlander att stiga ned från sin upphöjda, närmast gudalika, position och anta en mera mänsklig gestalt. Som en följd av detta blir också kroppen mera närvarande i de sista två memoardelarna, som om Erlanders ålderdom och tilltagande skröplighet också skulle kunna symbolisera skuggsidorna i folkhemsbygget. Det framkommer att han hade svårt att sova till följd av ryggbesvär under åren 1961 till 1963.¹⁹⁹ I förordet till *1960-talet* får vi veta att anledningen till att det blivit en intervjubok är att krafterna inte räckt till för att arbeta på egen hand på samma sätt som förut.²⁰⁰

Även om Erlander nedtecknar sina minnen då han lämnat posten som statsminister efter 23 år står inte någon dramatisk uppbrottsscen att finna i hans memoarsvit. Det förefaller som att han först och främst vill använda sitt livsmaterial för att bidra till själva historieskrivningen – som också artar sig till grundberättelsen om rörelsen från mörker till ljus. Det är som om den gamle landsfadern, hellre än att skriva in en egen roll i den pjäs som heter socialdemokratin, vill vara regissör eller manusförfattare till hela föreställningen. Därför handlar uppbrottsscenen, eller epilogen, inte om hans egen utan om hela partiets framtid. Erlander är exempelvis inte smickrad över borgerlighetens hyllning efter hans avgång utan förhåller sig distanserat kritisk. Han menar att det ingår i ett politiskt spel för att försvåra för efterträdaren Olof Palme.²⁰¹

¹⁹⁸ Erlander, *1960-talet*, s. 235 f.

¹⁹⁹ *Ibid.*, s. 100.

²⁰⁰ *Ibid.*, s. 10.

²⁰¹ Erlander, *Sjuttioatal*, s. 36 f.

Göran Persson (retorisk situation och retoriska strategier)

Det kan kanske tyckas problematiskt för Göran Persson att med sin memoarbok från 2007 koppla ihop sig med en historieskrivning om den framgångsrika reformistiska socialismen – enligt många kritiker inom rörelsen var just Persson en central gestalt i genomförandet av en ekonomisk politik som skapat ett nytt klassamhälle. Men Perssons retoriska situation kan inte förstås utan den nyliberala hegemonin, som också omfattar socialdemokratien. Den är en restriktion, i Bitzers mening, som öppnar för en berättelse om 1990-talets nedskärningar som politiska handlingar som räddade välfärdsstaten snarare än att stjälpa den. Det finns således en tämligen bred uppslutning, från höger till vänster, kring att den så kallade budgetsaneringen var riktig och nödvändig. Den tredje vägens socialdemokrati som utvecklades under 1990-talet, med inspiration hämtad från engelska New Labour, innebar alltså ett avsteg från den traditionella reformismen, där reformerna syftade till att driva fram en annan samhällsordning. Politiken blev under Perssons ledning snarare reaktiv, en fråga om att undvika de katastrofer som den globala kapitalismen uppfattades tendera att generera.

Kanslihusögern utmanas

I Socialdemokraterna fanns emellertid delade meningar om den ekonomiska politiken. Partiet hade härjats av svåra motsättningar mellan kanslihusögern och en vänstersocialdemokratisk falang ända sedan 1980-talet där högern haft det största inflytandet.²⁰² På partikongressen 1993 lyckades en grupp unga smålänningar, trots att partistyrelsen yrkade på avslag, driva igenom en motion som handlade om att Socialdemokraterna skulle byta inriktning på den ekonomiska politiken. Motionen kritiserade skarpt den åtstramningspolitik som drivits under flera år och förordade att partiet återigen skulle föra en keynesiansk ekonomisk politik för att stimulera ekonomin under lågkonjunkturen.²⁰³ Men kongressbeslutet kördes över av partiledningen. I valmanifestet 1994 stod visserligen att det viktigaste medlet för att minska budgetunderskottet var att få fart på tillväxten och sysselsättningen. Men en sådan politik prövades aldrig. Under Göran Perssons ledning genomfördes tvärtom hårda besparingar, vilket skapade missnöje och frustration bland många socialdemokrater.²⁰⁴ Åren 1995 och

²⁰² Suhonen, s. 10.

²⁰³ Erik Sandberg, *Lönesänkarna*, Stockholm 2014, s. 180 ff.

²⁰⁴ Enligt Åsa Linderborg hade de socialdemokratiska medlemmarna aldrig tidigare varit så dominerade av sin partiledare som under Göran Persson. Men inte heller så förbannade, skriver hon. Resultatet i EMU-omröstningen kan delvis tolkas som ett misstroendevotum mot Perssons politik i ett större perspektiv. Enligt

1996 förlorade partiet 66 000 medlemmar som en direkt konsekvens av missnöjet med budgetsaneringen.²⁰⁵

Den tidigare vittförgrenade rörelsen blev alltmera avlövad och beskuren. Sedan 1991 hade kollektivanslutningen upphört. Oenigheten mellan Socialdemokraterna och LO om den förda politiken på 1990-talet ledde till att LO:s förbund dessutom minskade sitt värningsstöd till partiet.²⁰⁶ Under ett decennium, 1995–2005, präglades Socialdemokraternas Ungdomsförbund, SSU, av en strid mellan en höger- och vänsterfalang. I början av 1990-talet hade SSU organiserat 60 000 medlemmar. År 2007 fanns endast 4 300 medlemmar kvar. Under Göran Perssons tid som partiordförande krympte dessutom A-pressen, vilket minskade möjligheterna för honom att granskas av sina egna.²⁰⁷

Syndabock för 90-talets krispolitik

Memoarerna skriver fram den nya liberalistiska socialdemokratiska politiken som inte bara nödvändig utan också rättfärdig och i linje med den socialdemokratiska traditionen. Därigenom faller Perssons memoarer också in i mönsterberättelsen. Denna retoriska strategi tyder på att det påträngande problem som memoarerna förhåller sig till är att många socialdemokratiska gräsrotsmedlemmar har utsett Persson som syndabock för 1990-talets krispolitik.

Memoarerna förhåller sig till den socialdemokratiska terminologin, enligt Bitzers restriktioner. Men gamla begrepp är stadda i förändring under en period när Persson är

Linderborg skaffade sig Göran Persson inte bara kritiker utan fiender i partiet. De håller Persson ansvarig för den nyliberala politiken. Kritiken är enligt Linderborg inte tydligt formulerad och framför allt är den inte organiserad ("Så går Göran Persson till historien", i *Makten framför allt: en antologi om statsminister Göran Persson*, red. Mats Ögren, Stockholm 2005, s. 21).

²⁰⁵ Suhonen, s. 72. Olof Pettersson bekräftar att det kraftigaste medlemsraset i SAP skedde i mitten av 1990-talet. Kollektivanslutningens avskaffande i början av 1990-talet innebar en markant förändring av medlemsbasen. Antalet partimedlemmar minskade från cirka 260 000 år 1991 till cirka 136 000 år 2004. Längre under 1900-talet växte medlemsantalet, för att nå en kulmen kring 1,2 miljoner i mitten av 1980-talet. År 2004 var medlemsantalet nere på 136 000. (Olof Pettersson, *De politiska partiernas medlemsutveckling: rapport till SNS Demokratiråd*, Stockholm 2005.) I sina memoarer skriver Göran Persson att det socialdemokratiska partiets medlemsutveckling under hans tid som partiordförande är "en dyster historia". Han är särskilt bekymrad över det minskade antalet SSU-medlemmar. En viktig förklaring tror han är interna stridigheter mellan en höger- och vänsterfalang. "När jag tillträdde som partiordförande var SSU det klart största politiska ungdomsförbundet i Sverige. I början av år 2007 hade SSU 4 300 medlemmar och var därmed mindre än både moderata ungdomsförbundet och det kristdemokratiska. Självklart är 4 300 medlemmar i SSU helt otillräckligt för att bygga ett stort och brett socialdemokratiskt parti för framtiden" (s. 214 f.).

²⁰⁶ Suhonen, s. 73.

²⁰⁷ Efter att A-pressen gjort konkurs 1992 togs morgontidningarna över av lokala organisationer inom arbetarrörelsen. Sedan år 2000 har flertalet av dessa tidningar sålts till borgerliga tidningsföretag med garantier om att de ska få fortsätta att företräda socialdemokratiska åsikter på ledarplats. (Staffan Sundin, *Den svenska mediemarknaden 2006*, Göteborg 2006, s. 10 ff.)

ledande gestalt. Begrepp som den svenska modellen och välfärdsstaten har ändrat betydelse under den nyliberala hegemonin. Som Jenny Andersson påpekar har den svenska modellen från och med 1990-talet genomgått viktiga förändringar och fått nya betydelser. Den aktiva arbetsmarknadspolitiken, Rehn-Meidner-modellen och socialförsäkringssystem som skulle skydda medborgarna från marknaden var utmärkande drag för den svenska modellen under efterkrigstiden.²⁰⁸ Numera förknippas i stället den svenska modellen med skärpt personligt ansvar i arbetslinjen, ökande krav på flexibilitet i arbetsmarknadspolitiken, ett pensionssystem byggt på börssparande och kundvalssystem i äldreomsorgen.²⁰⁹

Den förändrade betydelsen av den socialdemokratiska terminologin gör den nya liberalistiska socialdemokratiska politiken till en del av mönsterberättelsen. Den bidrar till att skapa ett intryck av att det finns en rät linje, en rörelse från mörker till ljus, i enlighet med grundberättelsen.

En anledning till att Persson har så bråttom med att ge ut sina memoarer kan vara att han vill bemöta den debatt som SVT-dokumentären *Ordförande Persson* vållat under våren 2007. I en debattartikel i *Svenska Dagbladet* uttrycker Persson missnöje med hur filmen klippts ihop.²¹⁰ Kanske innebär även den hägrande karriären inom det privata näringslivet att han snabbt vill skriva sina socialdemokratiska memoarer för att sedan gå vidare i livet. Perssons karriärsteg kan sättas in i en ny trend som handlar om den politiska och ekonomiska elitens sammansmältning.

Min väg, mina val (2007) behandlar Göran Perssons väg ut från arbetarhemmet på Jägargatan i Vingåker till regeringskansliet i Rosenbad. Fokus ligger på den ekonomiska krisen under 1990-talet och insatsen som finansminister och statsminister för att rädda den svenska välfärdsstaten. Skildringen formerar sig närmast till en berättelse om en superhjälte

²⁰⁸ Rehn-Meidner-modellen var en plan för stabiliseringspolitik och lönepolitik som utarbetades i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet av LO-ekonomerna Gösta Rehn (1913–96) och Rudolf Meidner. Modellen innebar keynesiansk konjunkturpolitik, aktiv arbetsmarknadspolitik och solidarisk lönepolitik. Perioden 1957–64 anses enligt Klas Åmark ha varit guldåldern för Rehn-Meidner-modellens stabiliseringspolitik. (Klas Åmark: ”Sammanhållning och intressepolitik”, i *Den svenska modellen*, red. Per Thulberg & Kjell Östberg, Lund 1994, s. 44.).

²⁰⁹ Jenny Andersson, *När framtiden redan hänt: socialdemokratin och folkhemsnostalgin*, Stockholm 2009, s. 97 ff. I en ledare i liberala *The Economist* (02.02.2013) lyfts den svenska modellen fram som en förebild för nyliberal politik under rubriken ”The Nordic Countries: The Next Supermodel”. Genom att införa marknadsmekanismer i välfärdsstaten har kvaliteten kunnat höjas, heter det. Även det nya pensionssystemet och de kraftiga nedskärningarna i offentliga sektorn hyllas i artikeln.

²¹⁰ Göran Persson, ”Fyra timmar av snuttifiering”, *Svenska Dagbladet* 29.03.2007. Med dokumentären som utgångspunkt fanns en möjlighet att starta en frisk och vital debatt om det som varit, den grund som är lagd och vad som ska komma i framtiden, skriver Persson. Men i stället blev resultatet snuttifiering och hårt vinklat mot fiendliga uttalanden, fortsätter han. Ytterligare en omständighet är att Persson är på väg att lämna politiken för att bli egenföretagare och konsult på svenska konsultbolaget JKL. JKL sysslar enligt dem själva med strategisk kommunikation. Kunder är företag och organisationer som behöver rådgivning kring mediehantering, opinionsbildning och lobbying.

som räddar välfärdsstaten och nationen ur en djup kris. Etableringen av detta hjältemotiv kan i ett retoriskt perspektiv läsas som ett svar på en situation där det finns en helt annan bild av Persson – ja, där han närmast framstår som en skurk. Läsningen och läsaren styrs in mot den här individualistiska (till skillnad från den folkliga) hjälteberättelsen på en rad olika sätt, inte minst genom paratextuella signaler. Titeln *Min väg, mina val* och en närbild på Göran Persson på omslaget, är en första signal, som förstärks av baksidestextens framställning av författarens klassresa som en symbol för Sveriges moderna historia – utan att nämna vilket politiskt parti han företräder. Varken ordet socialdemokrat eller ordet arbetarrörelsen förekommer.²¹¹

Hjältemotiv i ord och bild

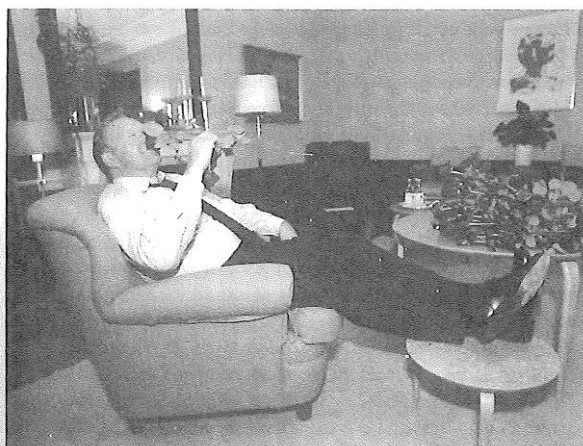
Fotografierna i boken styr läsningen och läsaren ytterligare in mot den individualistiska hjälteberättelsen. Det är individen Persson som presenteras, inte rörelserepresentanten eller företrädaren för ett kollektiv. Jaget talar till ett du – läsningen och läsaren avgränsas till ett förhållande mellan individer; det rör sig inte om en diskussion (in)om rörelsen. Bilden på den 26-årige Göran Persson iklädd kostym sittande vid ett skrivbord utgör ett tidigt dokument i den monumentala klassresan. Av bildtexten framgår att han just blivit vald till ordförande i Katrineholms arbetarekommun.²¹² Bilden på finansministern som sitter ensam kvar på kvällen på finansdepartementet i skrivbordslampans sken bland travar av dokument illustrerar hjälteberättelsen. Målningen ”Hästar i snöstorm” av Nils Kreuger som syns på väggen bakom författaren fungerar som symbol för det hårda arbetet med budgetsaneringen.²¹³ Fotografiet på en ensam statsminister som sitter nöjt tillbakalutad i en fåtölj och luktar på en ros är ett annat exempel. Framför honom på bordet ligger ett stort fång rosor, och av bildtexten framgår att det är gratulationsblommor som skickats till honom efter att han halverat den öppna arbetslösheten till fyra procent till år 2000. Fotografiet förmedlar bilden av en folkrörelse som blivit en soloföreställning, och där partiets symbol satts i händerna på en enskild politiker, som tycks berusad av sig själv och sin egen makt.²¹⁴

²¹¹ I pocketversionen understryks budskapet genom ett citat ur en ledarkolumn i *Dagens Nyheter*: ”Perssons berättelse är så gripande, hans klassresa så dramatisk och 1950-talet så pass nära i tiden att ingen kan undgå den politiska symboliken”.

²¹² Persson, s. 47.

²¹³ Ibid., s. 78.

²¹⁴ Ibid, s. 271.

Jag har uppfyllt löftet om att halvera arbetslösheten. Bilden är tagen när jag just fått gratulationsrosorna.

Ett karakteristiskt stildrag vad gäller själva texten är att subjektet, som givetvis skrivs fram i första person, står först i meningarna. Greppet ifråga genomsyrar hela självframställningen, såväl vad gäller bildtexter som löpande text, och bidrar ytterligare till att styra in läsningen och läsaren mot den individualistiska hjälteberättelsen: ”Jag och Silvio Berlusconi”; ”Jag samtalar med USA:s president George W. Bush”; ”Jag, regeringen, partistyrelsen, riksdagsgruppen”; ”Jag var mån om att vara tydlig. Jag ville att alla skulle inse att de tyngsta bördorna lades på dem som hade det sämst ställt”; ”Jag klarade budgetsaneringen”; ”Jag tog strid för att genomföra kunskapslyftet”; ”Jag identifierade tidigt behovet av satsningar på det gröna folkhemmet”; ”Jag gjorde det som krävdes. Däri låg min styrka”; ”Jag vann debatten, jag vann riksdagens förtroende”; ”Jag tog snabbt ledningen i den debatt som följde”; ”Jag talar fritt, jag driver min linje”.²¹⁵

Ofta framställs jaget som ensamt i sin kamp vilket ger tyngd och svärta åt berättelsen och förstärker hjältemodet. Persson spanner blicken i finansvalparna vid världens olika finansiella centra som ett sätt att försvara den svenska modellen,²¹⁶ upplever det som att han är den enda i världen som tror att arbetslösheten kan sänkas till fyra procent²¹⁷ och vandrar på en landsväg ute på Harpsund i tät dimma med dåliga Sifo-siffror hängande över sig: ”Ovanpå allt serverade Harpsunds husmor stekt lever den kvällen. Jag hade fått nog. Jag ville avgå.”²¹⁸

²¹⁵ Persson, s. 286; 295; 456; 83; 117; 117; 117; 118; 90; 312; 169.

²¹⁶ Ibid., s. 99.

²¹⁷ Ibid., s. 272.

²¹⁸ Ibid., s. 172.

Medial persona

Ett annat stildrag är att utspelsfraser, paroller och kampanjbudskap är internaliserade i språket, som nästan enbart består av huvudsatser staplade på varandra.²¹⁹ Språket bär prägel av en medial persona, som om boken är gjord som en i raden av Göran Perssons mediala iscensättningar som politiker, bara den sista. Den närmare 500 sidor långa memoarboken skrivs för övrigt under några intensiva månader på våren och sommaren 2007 och ges ut redan på hösten, ett år efter valförlusten. Författaren är ännu nedsänkt i dagspolitikens ordströmmar och tycks ha partistabens politiska strategier vid sin sida när han formulerar sina minnen. Persson värnar om ”vård, skola, omsorg”, ”halverar arbetslösheten” och oroar sig över att parterna inte kan ”leverera ansvarsfulla löneavtal”.²²⁰ Ett illustrerande exempel är att det uttalande till den politiske kommentatorn Mats Knutson om den ekonomiska utvecklingen som refereras är helt i linje med memoarernas stil i övrigt, som om boken just vore riktad till mediernas politiska kommentariat: ”Om Konjunkturinstitutet hade rätt, sade jag i intervjun, skulle det växa fram ett utrymme i statsfinanserna som skulle göra att vi klarade våra vallöften”.²²¹

Budgetsaneringen nyckelscen

Skildringen av den så kallade budgetsaneringen är en nyckelscen som styr in läsningen och läsaren såväl lexikaliskt och stilistiskt som ideologiskt. Språket är präglad av ett teknokratiskt och ekonomistiskt sätt att se på politiken. Politiken framställs som mätbar i siffror och som en tävling där det handlar om att vinna marknadens förtroende och klara EU:s konvergenskrav.²²² Marknaderna är nervösa, räntorna stiger, kronan faller²²³ och Sverige förlorar i konkurrenskraft.²²⁴ Medborgarna omnämns som ”de svenska hushållen”.²²⁵ Uttrycket ”samla i ladorna” är ett exempel på att ett slags ekonomjargong spillt över i memoarerna.²²⁶ Läsningen

²¹⁹ Gustavsson, s. 115 ff. Det är svårt att skriva om tredje vägen utan att samtidigt tala om hur New Labour förändrat socialdemokratins politiska praktik, menar Gustavsson. Sedan 1990-talet har politiken allt mera kommit att handla om marknadsföring och strategiska medieutspel. Partistaben har utökats med strateger som testar politiska förslag i fokusgrupper och gör ständiga opinionsmätningar som avgör vilka utspel partiet kan göra.

²²⁰ Persson, s. 266; 204; 168.

²²¹ Ibid., s. 222.

²²² Ibid., s. 93 f.

²²³ Ibid., s. 86.

²²⁴ Ibid., s. 168.

²²⁵ Ibid., s. 140.

²²⁶ Ibid., s. 94.

avgränsas också encyklopediskt med uttryck som ”makroekonomisk utveckling”, ”rimlig lönebildning” och ”långa räntor som faller under den magiska tioprocentgränsen”.²²⁷

Skildringen av budgetsaneringen definierar också en ideologisk modelläsare genom att dra upp en konfliktlinje mellan höger och vänster. Men konfliktlinjen handlar varken om synen på arbete och kapital eller om klasskamp, eftersom det ekonomiska systemet framträder som avpolitiserat och klassmotsättningarna är osynliggjorda. Konflikten handlar i Perssons framställning i stället om förmågan att sköta statens finanser. Den borgerliga regeringen 1991–1994 var, anser Persson, den svagaste i Sverige sedan den folkpartistiska under Ola Ullsten 1978–1979. Den agerade obegripligt under krisen i början av 1990-talet och genomförde åtgärder som skadade Sverige, både på hemmaplan och i omvärldens ögon, påpekar han. Medan underskotten skenade och räntorna steg festade de på Harpsund och avfärdade alla varnings signaler.²²⁸ Om Kristdemokraternas ledare Alf Svensson heter det att han drev igenom ett ofinansierat vårdnadsbidrag tre månader före valet 1994, vilket blev spiken i kistan för den borgerliga regeringen.²²⁹ Nathalieplanen som finansminister Anne Wibble lade fram byggde enligt Persson på alltför optimistiska antaganden och var nästintill löjeväckande.²³⁰

Budgetsaneringen definieras hos Persson även som en manlig affär med en särskild form av manlig gemenskap, manlig njutning och manligt förtroende. Förhandlingen med Vänsterpartiets ledare Gudrun Schyman beskriver Persson som det märkligaste han varit med om.²³¹ Då Persson sa nej till Schymans krav på ytterligare en miljard till sociala insatser ska hon endast ha svarat att hon skulle återkomma om ett år igen. Förhandlandet och kompromissandet blir, så som det framställs i memoarerna, en manlig angelägenhet. Strax får Schyman lämna scenen och ge plats åt manliga kolleger inom det egna partiet och Centern. Det lätt orgiastiska gemensamma ätandet vid Bonntolvans frukostbord med prinskorv, bacon och

²²⁷ Persson, s. 142; 142; 110. Enligt Pierre Bourdieu är orsaken till att det nyliberala synsättet tycks så naturligt den symboliska indoktrinering som journalister och vanliga medborgare passivt utsätts för och som vissa intellektuella aktivt deltar i. *Moteld: texter mot nyliberalismens utbredning*, övers. Bo Gustavsson, Stockholm/Stehag 1995, s. 45.

²²⁸ Persson, s. 61. Enligt Erik Sandberg hade den första finansplan som Göran Persson lade fram som finansminister i januari 1995 fullkomligt fel i sina prognoser. Han ifrågasätter kompetensen bland de ekonomer på departementet som låg bakom uträkningen. Regeringen hade just sparat på 75 miljarder och tjänstemännen hade räknat ut att det bland annat skulle leda till att sysselsättningen ökade med 80 000 jobb om året och att arbetslösheten skulle sjunka, skriver Sandberg. Men det blev tvärtom. Arbetslösheten ökade i stället för att minska. Finansdepartementet hade enligt Sandberg gjort en missbedömning som motsvarade nästan 250 000 jobb. (*Lönesänkarna*, s. 190 f.). Ola Ullsten (f. 1931), folkpartistisk statsminister 1978–79, statsråd 1976–78, 1979–82.

²²⁹ Persson, s. 62. Alf Svensson (f. 1938), partiordförande för Kristdemokraterna 1973–2004, biståndsminister 1991–94.

²³⁰ *Ibid.*, s. 92. Anne Wibble (1943–2000), folkpartist, finansminister 1991–94.

²³¹ *Ibid.*, s. 82. Gudrun Schyman (f. 1948), partiordförande för Vänsterpartiet 1993–2004. Var med och bildade Feministiskt initiativ år 2005.

krämig äggröra bekräftar samhörighet och vänskap under de jordbrukspolitiska förhandlingarna med Centern och LRF.²³²

Moral i stället för ideologi

I Perssons memoarer finns också flera exempel på hur det politiska begäret kanaliserats in i en moralistisk diskurs.²³³ Ett exempel är hur han i skildringen av budgetsaneringen anför moraliska argument.²³⁴ I en scen mästrar han självaste ärkebiskopen och hänvisar till kyrkans uppdrag, etik, moral och allmänna budskap när han argumenterar för att kyrkan måste bidra till saneringen av den svenska ekonomin.²³⁵ I en annan scen får budgetsaneringen en privatmoralistisk dimension när Persson, inför utländska långgivare, jämför åtstramningen med bantning.²³⁶

I skildringen av initiativet till Förintelsekonferensen och boken *Om detta må ni berätta* inom ramen för projektet Levande Historia heter det explicit att det ”fanns ett internationellt

²³² Persson, s. 85 f. Bonntolvan åsyftar Lantbrukarnas Riksförbunds (LRF) kansli på Klara Östra kyrkogata 12 i Stockholm.

²³³ Wendy Brown, ”Moralism som antipolitik”, övers. Leila Brännström, i *Fronesis* 2011, nr 19–20, s. 27 ff. Den rättfärdiga moralismen är enligt Wendy Brown kännetecknande för vår tids politiska diskurs och omfattar såväl vänstern som mitten och högern. Ett problem med den politiska moralismen i den nu rådande politiska diskursen är att den inte är förankrad i specifika sammanhang. Det handlar i stället om abstrakta moraliska problem. Den moralistiska diskursen är enligt Brown ett symptom på kraftlöshet och förvirring och fungerar som ett substitut för en stark alternativ vision inom vänstern. Moralismen kan ses som ett uttryck för det postpolitiska tillståndet där höger och vänster har blivit varianter på ett tema, inomsystemiska justeringar i en värld där politik blivit förvaltningsteknologi. Det postpolitiska tillståndet är ett tillstånd i vilket den kapitalistiska marknadsekonomiska ideologin uppnått en hegemonisk utsträckning i en sådan grad att dess grundläggande ideologiska postulat på allvar kan förväxlas med tingens givna ordning. Och naturens ordning har inga politiska fiender. Naturens ordning har bara moraliska fiender. ”Vad som för närvarande händer är att det politiska utspelar sig i moralens register. Med andra ord utgörs det politiska fortfarande av distinktionen mellan vi och de, men i stället för att definieras som politiska kategorier etableras denna åtskillnad nu i moraliska termer. I stället för en kamp mellan ’höger’ och ’vänster’ ställs vi inför en kamp mellan ’rätt’ och ’fel’”, menar Chantal Mouffe i *Om det politiska*, övers. Oskar Söderlind, Stockholm 2008, s. 12. Se även Magnus Wennerhag, ”Moralpolitikens återkomst” i *Snart går vi utan er. Brev till socialdemokraterna*, red. Jens Lundberg & Daniel Suhonen (Stockholm 2009).

²³⁴ *Den som är satt i skuld är icke fri: min berättelse om hur Sverige återfick sunda statsfinanser* (1998) är titeln på den bok där Göran Persson skildrar krispolitiken specifikt. Under arbetet med budgetsaneringen formulerade finansminister Persson tio budord som han och hans medarbetare på finansdepartementet skulle följa. 1) Den som är satt i skuld är icke fri. 2) Ge inte särintressena spelrum. 3) Fördela bördorna efter bärkraft. 4) Förakta inte de små talen. 5) Var ärlig. 6) Låt inte kommunerna bära statens bördor. 7) Det finns bara ett finansdepartement. 8) Visa medkänsla. 9) Återfall icke i synd. 10) Förbered dig för nästa lågkonjunktur, ty den kommer. Olle Svenning påpekar att språket i budorden bitvis är bibliskt och att några budord ligger nära kristen morallära. *Göran Persson och hans värld*, Stockholm 2005, s. 65.

²³⁵ Persson, s. 105.

²³⁶ Persson skriver på s. 100: ”Jag sade att budgetsanering riskerade att utsättas för samma farliga psykologi som bantning. Sedan pekade jag på den välvuxne Bäckström och sade: ’Urban och jag har åtskilliga gånger satt upp målet att komma under 100 kg. Ibland har vi lyckats och då har vi alltid unnat oss något gott. På samma sätt är det med statsfinanserna. Det svåra är inte att bli av med underskotten, det svåra är att behålla den nya styrkan. Risken för att man drar på sig nya utgifter är lika stor som att riksbankschefen och jag öppnar kylskåpsdörren på nytt.’”

behov av att lyfta politiken till att mer handla om moral och värderingar”.²³⁷ Vid den andra konferensen 2001 uppmärksammas den växande rasismen runt om i Europa utan att den sätts in i något socialt, ekonomiskt eller politiskt sammanhang. Förintelsen och den nu växande rasismen representerar kort och gott ondskan i Perssons föreställningsvärld.²³⁸ När Persson kommenterar valframgångarna för flera högerextrema partier under 2006 vädjar han till människors förnuft och moral.²³⁹

Det här moralistiska sättet att betrakta den politiska utvecklingen överensstämmer också med hur det globala kriget mot terrorismen formuleras i termer av världscivilisationens krig mot ondskan. I sina memoarer citerar Persson ett stycke ur regeringsförklaringen 2001 där han kommenterar elfte septemberattentatet.²⁴⁰ Inte heller här kopplas det moraliska ställningstagandet till något specifikt socialt, ekonomiskt eller politiskt sammanhang. I en enda mening nämner Persson endast att han hade ”svårt för dem som förklarade attacken utifrån en analys av orättvisorna i världen”.²⁴¹

Politiken på piedestal

I en tid när det politiska valet reducerats till att handla om vem som är den bästa administratören tycks det samtidigt finnas ett behov av att framhålla politikens betydelse som sådan. Men frågan är om inte just detta försök att sätta upp politiken på piedestal understryker det faktum att politiken tömts på innehåll. I Perssons memoarer finns flera avsnitt där politiken som sådan lovprisas. ”Politik är den högsta formen av intellektuell verksamhet”, ”Politiken är

²³⁷ Persson, s. 249 f. Vår tid genomsyras av historiemoralism, skriver Åsa Linderborg i *Aftonbladet* 28.06.2014. Den har gjort intåg efter murens fall då ingenting får vara komplext. Politiker och opinionsbildare är extremt intresserade av att fördöma illdåd i det förgångna. Sverige har till och med en statlig myndighet som ska lära oss vem som bär ansvar för olika brott och folkmord. När det gäller andra världskriget har vi, menar Linderborg, varit besatta av att fixera den moraliska skulden medan intresset har varit mindre för nazismens uppkomst.

²³⁸ Persson, s. 252 ff. ”Det finns de som säger att vi inte ska stirra oss blinda på Förintelsen. Det ska vi naturligtvis inte. Men Förintelsen är i all sin vedervärdiga omfattning och koncentration av lidande och ondskan universell. I alla massmord och folkmord vi sett före och efter Förintelsen finns delar av samma mönster, men bara Förintelsen har alla. Hittills. Det gör Förintelsen extra viktig att studera. [...] Jag är stolt över det här projektet. Dels var det en helt ny politisk metod som föddes där i talarstolen i riksdagen: en moralisk samverkan mellan politiker, myndigheter, skola och familjer som jag tror att vi ser alltför sällan i Sverige. Det behövs stora övergripande och sammanhållande projekt som gör att vi håller ihop för det goda, och mot det onda”.

²³⁹ Persson, s. 256 f.

²⁴⁰ ”Terrordåden blev en grym påminnelse om hur sårbart det öppna samhället är. De blev en påminnelse om hur sårbar demokratin är när den ställs inför krafter som är beredda att utmana själva dess kärna – det okränkbara människovärdet. Om demokratin inte förmår sätta stopp för terrorismen, så förmår terrorismen sätta stopp för demokratin. Alla demokratiska krafter i världen måste nu bilda gemensam front i kampen mot terrorismen. Vi måste samlas till försvar av det öppna samhälle vi vill fortsätta att leva i, till försvar av demokratin och människovärdet. Nu gäller det att hålla samman, att betona det som förenar snarare än det som skiljer. Över traditionella gränser och barriärer – nu gäller det att samlas”, skriver Persson (s. 313).

²⁴¹ Persson, s. 314.

som vackrast när man vågar” och ”Tempot var hårt. Men mötena var stimulerande. Det var politik!” heter det bland annat.²⁴²

Det nordkoreanska skräckexemplet som målas upp genom skildringen av ett statsbesök i diktaturen 2001 fungerar retoriskt som ett sätt att befästa det postpolitiska tillståndet. Att peka ut Nordkorea som alternativet till frihandel, global kapitalism och liberal demokrati blir ett sätt att legitimera den rådande ordningen: ”Den dag när det nordkoreanska korthuset faller ihop, vilket givetvis kommer att ske, kommer även välutbildade invånare i landet att gripas av chock. De kommer att inse att de har levt i en lögn under mycket lång tid.”²⁴³ De många bisarra detaljerna i skildringen, varet som rinner i ögonen på en liten flicka, ett gästrum stort som en tennisplan, ålderdomliga filmkameror, Kim Jong Ils tjocka skoklackar och campingkostym, får en retorisk funktion genom att skapa en verfremdungseffekt.

Växer upp i välfärdens vagga

Skildringen av hur Persson som ung pojke tjänade sina egna pengar genom att samla tomglas, sälja jultidningar och dela ut morgontidningar fyller i memoarerna funktionen att visa på protagonistens lämplighet för finansministerposten. Beskrivningen av barndomen fungerar annars retoriskt som ett sätt att stärka Perssons ethos i förhållande till en socialdemokratisk läsarroll genom att koppla honom till arbetarklassen och det socialdemokratiska välfärdssamhället. Skildringen av den egna arbetarklassfamiljen, dess stegvisa materiella förbättringar och dess tilltro till Socialdemokraterna och framtiden, blir en spegelbild av välfärdssamhällets framväxt.

Göran Persson refererar till ett barndomsminne då familjen under en utflykt såg statsminister Erlander på avstånd i Harpsund. Till skillnad från Petra Pauli menar jag att detta

²⁴² ”Politik innebär ofta att man ska hitta en lösning som förmår samla en majoritet. Vilket problemet än är, ska lösningen dra utvecklingen åt önskvärt håll, utgöra ett steg i rätt riktning. Lösningen ska vara ideologiskt förankrad, men först och främst ska den vara politiskt genomförbar”, skriver Persson på s. 111 f., och vidare på s. 152: ”Politiskt arbete är sig ganska likt oavsett om det äger rum på det globala eller lokala planet. Politiken är lika svår och lika stimulerande var man än ägnar sig åt den. I grunden handlar allt politiskt arbete om att samla en majoritet för de egna idéerna. Går inte det, är uppgiften i stället att åstadkomma en kompromiss som ligger så nära det politiska programmet som möjligt. Politiskt arbete är att förstå och tolka sin samtid och att kunna förändra den. Alla som arbetar med politik har mål för sin verksamhet, komplext sammansatta mål som inte sällan är inbördes motstridiga. Vill man förbättra vardagen och världen ställs man inför höga krav på en kombination av teoribildning och praktiska lösningar. Något svårare än politik finns inte. Finare finns inte heller. Politik är den högsta formen av intellektuell verksamhet, anser jag. Och där kan sågverksarbetaren från Dorotea ha väl så goda insikter som professorn i statsvetenskap från Bologna”. Angående visionen om det gröna folkhemmet anför han följande på s. 439: ”Politiken är som vackrast när man vågar, och samhällsutvecklingen blir som bäst när man vet vad man vill. Låt andra följa efter i stället, så går Sverige före och visar vad som är möjligt.” I skildringen av EU-ordförandeskapet 2001 heter det på s. 297: ”Jag besökte alltså 14 länder två gånger, en gång inför varje toppmöte. Tempot var hårt men mötena var stimulerande. Det var politik!”

²⁴³ Persson, s. 310.

avsnitt inte enbart gestaltar en klassresa, historien om arbetargrabben som blev statsminister, utan också att det utgör ett möte med evigheten, det vill säga ett av flera karakteristiska motiv som bygger upp temat från mörker till ljus.²⁴⁴ Det är talande för Perssons del att detta möte sker i barndomen. Han växer upp under folkhemsreformismens guldålder och hämtar legitimitet genom att försöka framställa sig som en förvaltare av ett gammalt arv.²⁴⁵ På så vis aktualiseras myten och nostalgin kring det gamla folkhemmet, vilket blir ett retoriskt grepp som i Perssons framställning får legitimera budgetsaneringen.

Harpsund fanns tidigt i mitt politiska medvetande. Vår familj for dit i vår första bil när jag var tolv år, och jag minns hur vi smög vid den jättelika granhäcken i hopp om att få se vår statsminister, Tage Erlander. Jag minns det som i går. Därför var det en stor dag i mitt liv när jag själv kunde ta emot mina gamla föräldrar på Harpsund. Pappa berättade att en släkting till honom var en av stenhuggarna som en gång lade grunden till huvudbyggnaden.²⁴⁶

Det finns flera gripande avsnitt i Perssons skildring av barndomen. Som exempelvis det om den hårt arbetande fadern som har ständigt ont i magen, eftersom han redan som ung tvingats dra ut sina tänder och inte kan tugga maten ordentligt. Först i slutet av 1950-talet kan han låna 4000 kronor av släkten och renovera tänderna så att magsåret läker. Men det är samtidigt något som skaver med barndomsberättelsen. Kanske handlar det om det faktum att den passar alltför väl in i grundberättelsen. Skildringen har fått något schablonmässigt över sig, språket är korthugget, avrapporterande, som om författaren fyllde i en blankett. Det är talande i sammanhanget att Niklas Ekdal, dåvarande ledarskribent på liberala *Dagens Nyheter*, associerar till en Monty Python-sketch om hur hårt det var förr när han kommenterar barndomsskildringen i Perssons memoarer i en ledarkolumn.²⁴⁷ Även om författare, som Umberto Eco påpekar, sörjer för att varje grepp, varje term och varje uttryckssätt, är just det som deras förutsatta läsare kan förstå, kan det ändå uppstå tolkningar på tvären när texten exempelvis hamnar i en annan historisk och social kontext, eller som i det här fallet, när själva grundberättelsen är sliten.

²⁴⁴ Pauli, s. 135.

²⁴⁵ Persson, s. 448.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Niklas Ekdal, "Vägen från Vingåker", *Dagens Nyheter* 27.10.2007.

Född socialdemokrat

Emellertid finns en aspekt av uppväxtskildringen som bryter mot mönsterberättelsen, nämligen avsaknaden av omvändelsemotiv. Vad som väcker det politiska engagemanget är höljt i dunkel i Perssons memoarer. Medlemskapet i SSU är odramatiskt och framställs som ett ”naturligt val”.²⁴⁸ ”Hemma var vi socialdemokrater. Tillhörigheten var självklar och aldrig satt i fråga”, skriver Persson.²⁴⁹ Apropå avsaknaden av en utvecklingskildring är det också slående att 1960- och 70-talens omvälvande vänstervåg har en perifer plats i Perssons memoarer. Endast i förbifarten, genom någon enstaka mening, får vi en nyckel till det ideologiska klimatet.

De intellektuella förebilderna inom ABF, Seth Selin och Börje Dahlgren, var präglade av kampen mot kommunisterna i 1950-talets Sverige och framstod enligt Persson som stabila ankare vad gäller en demokratisk socialistisk uppfattning och analys i 1970-talets Sverige när kommunisterna var på väg tillbaka.²⁵⁰ Han skriver att Vietnamkriget kom att påverka en hel ungdomsgeneration och det var naturligt att bli aktivist i en FNL-grupp. Men hösten 1968 ville han inte vara med längre eftersom alltmer extrema vänsterrörelser växte fram ur FNL-grupperna. ”Jag [...] inledde därmed en lång strid med olika politiska grupperingar av kommunistiskt slag, som hade antagit allehanda bokstavskombinationer som namn.”²⁵¹

Ett fotografi på sidan 22, som föreställer Persson vid fem års ålder, hamnar i fokus när kritikern Nils Schwartz funderar kring avsaknaden av en utvecklingsprocess i memoarerna. Aldrig har han sett ett barn i så hög grad likna sig själv i vuxen ålder. Den femåriga Göran är enligt Schwartz en levande illustration av det aristoteliska begreppet *enteleki* som innebär att något eller någon genom sin form eller natur bär sitt mål inom sig, såsom ekollonet i sig bär ekens egenskaper. På motsvarande sätt presenterar barndomsskildringen Göran Persson som statsminister redan från början. ”Eken är synligt inristad i ekollonets skal, och Göran Persson uppehåller sig inte i onödan vid tiden som grön och outvecklad. Han har knappt hunnit snudda vid barndomen förrän han sitter i finansdepartementet”, skriver Schwartz.²⁵²

Om man ändå skulle vilja tala om något som antyder en mognads- och utvecklingsprocess i Perssons memoarer skulle man kunna nämna skildringen av ett studiebesök hos IMF, Internationella Valutafonden, i USA, något som han själv omnämner som en bildningsresa. Som jag nämnt i del 1 av analysen utgör bildningsresan ett karakteristiskt återkommande

²⁴⁸ Persson, s. 34.

²⁴⁹ Ibid., s. 35.

²⁵⁰ Ibid., s. 45.

²⁵¹ Ibid., s. 36.

²⁵² Nils Schwartz, ”Göran Persson/Min väg, mina val”, *Expressen* 24.10.2007.

motiv i socialdemokratiska memoarer, och det är signifikativt att detta motiv i Perssons fall utgörs av ett besök hos IMF.²⁵³

Bild på mig i femårsåldern i Kådd galonbyxor. Det var bra att vara barn på 1950-talet.

Spänd relation till partihistorien

Enligt Linderborg har Persson alla skäl att försöka skriva in sig själv i partiets historia och sätta sig i förbindelse med rörelsens giganter. Persson saknade nämligen naturlig successionsrätt till partiledarposten, något som en socialdemokratisk ledare enligt traditionen måste ha. Med hjälp av några få vänner från sin tid i ungdomsförbundet blev han partiledare efter interna strider, schackranden och taktiska mästerspel, skriver Linderborg.²⁵⁴ Med sina memoarer kan Persson sägas positionera sig gentemot olika partikamrater på olika sätt. Han närmar sig eller distanserar sig, och genom att uttyda detta mönster kan ett underliggande drama, eller en spänning, avtäckas som handlar om Perssons relation till partihistorien.

I sina memoarer berättar Persson som sagt om familjens bilutflykt till Harpsund där man spanade efter Erlander mellan granhäckarna. Inte nog med att han var nära Erlander den där dagen, han berättar även för läsaren att hans pappas farbror hade huggit i stengrunden som

²⁵³ Persson, s. 62.

²⁵⁴ Linderborg 2005, s. 14. I Olle Svennings *Göran Persson och hans värld* framgår det att det var Mona Sahlin som var partiets förstahandsval. Persson saknade enligt Svenning såväl kontaktnät inom partiet som internationell erfarenhet (s. 363). LO-ledningen ville ha Ingela Thalén (f. 1943), statsråd 1987–91, 1994–96, 1999–2002, som efterträdare till Ingvar Carlsson. Men hon tackade nej. Där framgår också att Mona Sahlin mistroddes av LO-ledningen och bekämpades särskilt hårt av Lillemor Arvidsson (1943–2012), ordförande i Kommunalarbetareförbundet 1988–95, som inte litade på att Sahlin skulle försvara den offentliga sektorn. Partiets veteraner drev på för att Anna-Greta Leijon skulle bli ny partiledare. ”Det skilde en dag. Hade Persson väntat en dag längre med sitt besked, hade Anna-Greta blivit vald”, ska Sten Andersson ha sagt. Enligt Svenning kom partiledarerbjudandet för tidigt för Perssons karriärplanering. Han hade inte räknat med att Carlsson skulle hoppa av redan 1995. Men när möjligheten kom ville inte Persson missa den, hur väl han än trivdes på finansdepartementet. (Ibid. s. 77 ff.)

Harpsund vilar på. Därmed har han på sätt och vis en naturlig födslorätt till sitt ämbete och den byggnad som symboliserar det. I en scen söker Persson efter valet 1998 sin tillflykt till Norra Kyrkogården för att hämta styrka vid Per Albin Hanssons gravsten – den socialdemokratiska statsministern som myntade begreppet folkhemmet.²⁵⁵

Ett porträtt av Gunnar Sträng, stående i riksdagens talarstol leende mot kameran, fyller en helsida i Perssons memoarer.²⁵⁶ ”[Han] var finansminister under den tid då jag blev partipolitiskt medveten. Jag har aldrig dolt min beundran för Gunnar Sträng”, skriver Persson.²⁵⁷ Enligt Olle Svenning lägger sig Persson politiskt, verbalt och moraliskt så nära den gamle finansministern att det är frestande att tala om imitation eller maskerad.²⁵⁸ Förbindelsen med Sträng kopplar också Persson ytterligare samman med det folkhemsbygge som budgetsaneringen enligt honom själv syftar till att försvara.

Persson framhåller även företrädaren Ingvar Carlsson som en förebild. Han värdesätter perioden efter Feldts avgång högst i Carlssons ledarskap. Carlsson lyckades vända ett katastrofalt regeringsläge till en offensiv som nästan räckte till seger i 1991 års val, menar Persson.²⁵⁹ Förbindelsen med Carlsson fyller en tydlig retorisk funktion genom att Persson kan hämta legitimitet från sin företrädare och teckna en rak linje mellan de två i fråga om den liberalistiska socialdemokratiska politiken, den finanspolitiska åtstramningen och EU-anpassningen.²⁶⁰ Via Carlsson kommer Persson samtidigt indirekt i förbindelse med rörelsens giganter Erlander och Palme eftersom Carlsson arbetat tillsammans med dem i regeringen.

Palme och Lindh som retoriska redskap

Olof Palmes frånvaro i Perssons memoarer är annars en intressant pusselbit i det här underliggande dramat.²⁶¹ Han nämns endast i förbifarten vid några tillfällen. Minnet av Palme

²⁵⁵ Persson, s. 197.

²⁵⁶ Ibid., s. 115.

²⁵⁷ Ibid., s. 114.

²⁵⁸ Svenning, s. 89 f.

²⁵⁹ Persson, s. 111 ff.

²⁶⁰ Maastrichtfördraget från 1991 innebar att medlemsländerna i EU skulle föra en enhetlig ekonomisk politik. I de första riktlinjerna för den ekonomiska politiken som antogs efter att Sverige blev medlem i EU hade enligt Erik Sandberg löneåterhållsamheten en central roll. Den svenska åtstramningspolitiken kan således, menar han, sättas i samband med EU-medlemskapet. Formuleringarna skärptes under förhandlingarnas gång vid det första EU-toppmötet som Sverige deltog i som medlemsland. Sandberg påpekar att det inte framgår av Göran Perssons memoarer vilken roll som Persson i egenskap av finansminister spelat i förhandlingarna. (*Lönesänkningarna*, s. 303 f.).

²⁶¹ Persson har berättat att han aldrig på allvar samtalade med Palme. Medlemmar av familjen Palme är överraskade av Göran Perssons påstående att han aldrig mött Palme. Familjen uppger att de har ett foto där

tycks ha blivit ett spöke för Persson. Det har visat sig svårt för honom att använda Palme för att stärka sin egen legitimitet i partiet. Palmes berömda tal ”Jag är demokratisk socialist med stolthet och glädje” från valdebatten 1982 blev i Perssons tappning vid kongressen 2000 ”Jag är socialdemokrat med stolthet och glädje”. Snarare än att hämta legitimitet från Palme underströk omformuleringen rörelsens avradikalisering under Perssons ledning.²⁶² Ordet socialism i den gamla betydelsen finns inte längre i vokabulären. Många partimedlemmar har dessutom enligt Linderborg berättat om det obehag som de upplevde då Göran Persson citerade Palme på kongressen 2001. Persson ska då ha försvarat USA:s krig i Afghanistan genom att kalla talibanerna för ”satans mördare”.²⁶³

Som mest intensivt och laddat blir det här underliggande dramat när Persson ska positionera sig i förhållande till Anna Lindh, hon som höll SSU:s tal på Olof Palmes begravning och som kunde uppfattas som utvald att efterträda honom om hon inte själv blivit mördad. Minnet av Lindh utgör också ett hot på det sättet att hon i framtiden kan bli symbol för en alternativ väg för partiet under krisåren. Persson försöker lösa det genom att närma sig Lindh och infoga henne i sin historieskrivning. Han sörjer och lovordar henne och hävdar att han såg på henne som sin efterträdare: ”Anna och jag talade aldrig direkt om att hon skulle efterträda mig. Däremot låg det underförstått i mycket av det vi pratade om. Men ännu rädde inte skarpt läge.”²⁶⁴ Beskrivningen av Lindh som tronarvinge är emellertid inte särskilt trovärdig. Till skillnad från Olof Palme i Erlanders memoarer har hon inte plan-terats tidigt i berättelsen, och Perssons framställning ger mot den bakgrunden intrycket av en efterhandskonstruktion.²⁶⁵ Pär Nuder däremot har en position och roll i Perssons memoarer som påminner om Olof Palmes i Erlanders memoarer. Nuder blir aldrig riktigt introducerad men finns ständigt någonstans i skuggan som rådgivare, talskrivare och alltiallo.²⁶⁶

Palme och Persson står tillsammans. Fotot kan vara från Harpsund. Ingen vet säkert, anmärker Olle Svenning, s. 315.

²⁶² Perssons omformulering kan sättas i samband med den tredje vägens socialdemokrati som inte innehöll någon antikapitalistisk systemkritik utan endast syftade till att göra världen lite hyggligare och lite mera social. Blair definierade socialism som social-ism, ett slags social världsåskådning, och Persson blev social demokrat, social och demokrat, skriver Jenny Andersson, s. 20.

²⁶³ Linderborg 2005, s. 22.

²⁶⁴ Persson, s. 377.

²⁶⁵ Anna Lindh (1957–2003), miljöminister 1994–98, utrikesminister 1998–2003. Under ett par år var relationen mellan Göran Persson och Anna Lindh dålig, skriver Svenning, s. 174. Persson var ofta kritisk till hennes arbete som miljöminister. Det var för osynligt och för långsamt, ska han ha menat.

²⁶⁶ Enligt Svenning anser flera socialdemokratiska politiker att det just funnits ett sådant Erlander-Palme-förhållande mellan Persson och Nuder (s. 349).

Spricka i retoriken

Snarare än ett aktuellt fenomen utgör klassamhället i Perssons memoarer en historisk fond, något som han, i linje med Bitzers restriktioner, kan använda för att skriva in sig i grundberättelsen om en rörelse från mörker till ljus och anpassa sig till en läsarroll med parti-förtecken. Det är en historisk fond av erfarenheter som Persson kan använda för att stärka sitt ethos och legitimera sig själv som socialdemokrat, till trots av hans hårda besparingar inom välfärden. Det finns emellertid en spricka och spänning i Perssons retorik, som följer den socialdemokratiska memoarens restriktioner och refererar till klassamhället, samtidigt som läsningen och läsaren tenderar att styras in och avgränsas mot en medelklassnorm, eller medelklassifiering, där samhället består av individer, inte av klasser, vilket också motsvaras av det individualistiska drag som genomsyrar framställningen och som bryter mot rörelsens traditionellt kollektivistiska värderingar.

Persson ägnar till exempel två sidor åt att diskutera problemen med fastighetsskatten,²⁶⁷ men väldigt lite utrymme åt att diskutera problemen med nedskärningar i socialförsäkringarna. Endast pliktskyldigt, i linje med de retoriska restriktionerna, deklarerar han med emfas hur svårt det är att som socialdemokrat tvingas minska ersättningsnivåerna i socialförsäkringarna. Regeringen hade goda skäl för sitt beslut, hävdar Persson, då syftet var att rädda hela grunden för välfärdssystemet.²⁶⁸

Rörelsen som sådan förekommer framför allt som ett slags ceremoniell socialistisk symbol.²⁶⁹ Persson skriver i sina memoarer om urladdningen inför högtidligheterna på första maj och om ”partiet med stort P”. Hela våren var en förberedelse inför första maj; han fylldes alltid av samma underbara känsla när det på nytt var dags med demonstrationståg och möte med blåsorkestrar, kampsånger och fanor mot vårhimlen.²⁷⁰ Första maj framstår här som en tom kuliss och en historisk rest som inte vitaliserats med nytt och aktuellt innehåll. I de fall arbetarrörelsen blir synlig som en verklig aktör är den något som måste hanteras. Det möte med fackförbunden som hålls under budgetsaneringen beskrivs som ett taktiskt möte, som en säkerhetsventil för att pysa ut missnöjet i rörelsen.²⁷¹ Rörelsen är alltså något som måste styras av en ledning, ungefär som ett företag måste styra sina anställda. Partiledningen är inte

²⁶⁷ Persson, s. 103 f.

²⁶⁸ Ibid., s. 88.

²⁶⁹ Pierre Bourdieu, ”Ge unionen mening!”, övers. Edda Manga & Ylva Gustafsson, *Ord & Bild*, nr 4–5 1999, s. 6. Bourdieu skriver här om New Labour som på ett opportunt sätt använder sig av en socialistisk symbolik som en illusorisk retorik och politiskt fördunklande strategi. I själva verket handlar det om en illa dold thatcherism, menar han.

²⁷⁰ Persson, s. 179 f.

²⁷¹ Ibid., s. 101 f.

rörelsens röst, den förankrar beslut, uppifrån och ned. När Persson utvärderar valrörelsen 1998 konstaterar han att förslaget om maxtaxa i barnomsorgen var bra men att det inte hade förankrats i partiet. ”Jag hade gjort rätt bedömning, men jag hade inte väntat in opinionen”, skriver han.²⁷²

Emellanåt dyker arbetarklassen och gräsrotsrörelserna upp ur underjorden, men aldrig som ett eget subjekt. Snarare spelar de rollen som det undermedvetna. Det är signifikativt att de olika nybildade organisationerna för arbetslösa som växer fram i spåren av den ekonomiska krisen på 1990-talet reduceras till ett säkerhetshot i Perssons memoarer. Då han talar inför en grupp arbetslösa i Folkets Hus i Skellefteå uppstår en hotfull situation när en man från tredje raden går fram och ställer sig och stirrar på honom. Livvakterna ingriper inte och Persson fortsätter att tala. Efter några minuter går mannen tillbaka till sin plats. Men efteråt sköljer ångesten och chocken över statsministern.²⁷³ På motsvarande sätt reduceras den globala rättviserörelsen med Attac i spetsen till en hotfull massa av ”antiglobaliseringsaktivister” i samband med EU-toppmötet i Göteborg 2001.²⁷⁴

Persson skriver ut sig ur socialdemokratien

Uppbrottet från politiken är som sagt ett återkommande motiv i de socialdemokratiska memoarerna, och det skildras ofta i form av ett slags epilog. Det som utmärker uppbrottsscenen i Göran Perssons memoarer är att den inte innehåller någon metanivå och inte heller refererar till grundberättelsen. Den politiska gärningen sätts inte i samband med rörelsens historia och framtid. I stället skildrar uppbrottsscenen hur författaren skriver ut sig själv ur politikerrollen. Politikern Persson blir privatmannen Persson. Författaren beskriver det som att han fått sommarlov: ”Inga svåra samtal att ringa, inga konflikter att lösa. Ingenting som jag

²⁷² Persson, s. 216.

²⁷³ Ibid., s. 273 f.

²⁷⁴ Ibid., s. 303. Socialdemokraterna och LO fanns inte med i något av nätverken som arrangerade demonstrationer under EU-toppmötet i Göteborg 2001. De deltog inte heller i demonstrationen i samband med George W Bushs besök. I Göteborgsnätverket ingick dock Transportarbetareförbundet, organisationen Socialdemokratiska EU-kritiker och enskilda SSU-distrikt. SSU:s ledning befann sig i London på en intern utbildning i kampanjstrategi, arrangerad av New Labour, då EU-toppmötet i Göteborg ägde rum. Arbetarkommunen för det centrala Göteborg valde på mötets sista dag att aktivt ta ställning i konfrontationerna genom att organisera rosutdelning till de poliser som tjänstgjort under toppmötet i ett läge när en 19-åring fortfarande svävade mellan liv och död och skuldfrågan när det gällde konfrontationerna ännu var oklar. (Klas Gustavsson, ”Vänsterrörelsen post festum och dagens junker Morgonröd”, i *Var blev ni av, ljuva drömmar?*, red. Enn Kokk, Klas Gustavsson & Stig-Björn Ljunggren, Stockholm 2002, s. 267 f.).

måste göra.”²⁷⁵ Bilden av den strålande glada hustrun Anitra Steen med två korgar med ny-plockad svamp i händerna förmedlar något slags sensmoral och lyckligt slut: den utarbetade socialdemokraten kan nu, välförtjänt, koppla av tillsammans med sin älskade fru.²⁷⁶

Dagens skörd från svampskogen.

Förutom att uppbrottsscenen skildrar den sista etappen av den monumentala klassresan, då Persson flyttar in i den nybyggda herrgården tillsammans med Steen och tar jobb som konsult på PR-byrå JKL, gestaltar den också hur Perssons skriver ut sig ur socialdemokratin.²⁷⁷ Han

²⁷⁵ Persson, s. 468.

²⁷⁶ Ibid., s. 454.

²⁷⁷ Sammanblandningen mellan politik, lobbyverksamhet och PR har varit föremål för diskussion sedan 2006 då flera förutom Persson i den avgående regeringen rekryterades till näringslivet. Näringsminister Björn Rosengren blev rådgivare åt Stenbecksfären (Kinnevikkoncernen), finansminister Pär Nuder gick in i det Wallenbergstyrda riskkapitalbolaget EQT som bl.a. är storägare i friskolekoncernen Academedia. Ytterligare en gammal finansminister, Erik Åsbrink, anställdes av den amerikanska investmentbanken Goldman Sachs. 2010 avslöjade Aftonbladet att PR-byrå Prime, som står nära Moderaterna, hade köpt ett antal socialdemokrater för att vrida partiet högerut på uppdrag av Svenskt Näringsliv. Enligt Felix Antman Debel och Daniel Suhonen är problemet strukturellt och hänger samman med näringslivets intresse av att tränga in och göra marknad av offentlig sektor. Tidigare toppolitiker blir dörröppnare för företagen för att lyckas med upphandlingar eller driva på avregleringar. Stora värden står på spel och det handlar om ett slags företagslobbyism inuti partierna, menar Antman Debel och Suhonen. ("Politikens dubbelagenter hot mot demokratin kärna", *Dagens Nyheter*, 02.10.2012). Med begreppet postdemokrati beskriver Colin Crouch hur demokratin behåller sina yttre drag men gröps ur på sitt innehåll när partierna är överens om allt utom vem som ska utföra själva ledarskapet. "I det postdemokratiska samhället kan man alltjämt utöva sin rösträtt och således tvinga fram regeringsskifte, men den offentliga politiska debatten är ett hårt styrt skådespel [...] Bakom kulisserna formas politiken i möten mellan representanter för den folkvalda regeringen och en elit som till största delen företräder det privata näringslivets intressen". (Colin Crouch, *Postdemokrati*, övers. Henrik Gundenäs, Göteborg 2011, s. 17 f.). Enligt Eva Franchell hade Göran Persson år 2003 på ett drygt decennium tjänat fem miljoner kronor efter skatt. Han hade hela tiden bott billigt och fått det mesta betalt. Trots dessa inkomster betalade han enligt Franchell aldrig någon förmögenhetsskatt. Det ekonomiska projektet EMU, med folkomröstningen 2003, skulle enligt Franchell bli Perssons sista bidrag till politiken. 2004 valde han i stället att satsa på hans och hustrun Anitras framtid. Då köpte de fastigheten Torp vid sjön Båven i Sörmland för 12,5 miljoner kronor. De byggde en riktig herrgård med två flyglar och utsikt över

skriver därmed också ut sig ur den dubbla retoriska strategi som han har använt sig av tidigare i memoarerna. I slutkapitlet balanseras inte längre den liberala berättelsen av socialdemokratiska nyckelbegrepp. Slutet handlar om att han får sitt gods och sin herrgård. Han blir inte den som räddade landet, utan den som fick råd att köpa en herrgård.

sjön för sex miljoner kronor. ”Sommaren 2006 hade han själv flyttat in på Torp och blivit granne med det svenska näringslivets fritidsbönder. Männen med leriga stövlar, sjaskig stallbacksjacka, SUV, jaktlicens och minst en herrgård. Det var nu Göran Persson blev du och bror med de lantliga miljardärerna. Så fort han förlorat valet aviserade han sin avgång. Nu ville han snarast möjligt leva sitt nya och ståndsmässiga liv. Innan han lämnade Stockholm tog han kontakt med partikansliet. Han ville ha en sista löneökning”, skriver Franchell (Eva Franchell, *Partiet: en olycklig kärlekshistoria*, Stockholm 2012, s. 301 ff.).

Avslutning

Olika historiska lägen för arbetarrörelsen. Författarnas olika ställning inom partiet och rörelsen. Olika påträngande problem. Det är faktorer som påverkar vilka retoriska verkkningsmedel som de socialdemokratiska memoarförfattarna använder. Även om de här studerade memoarerna ser olika ut förenas de ändå genom grundberättelsen om en rörelse från mörker till ljus, som byggs upp av ett antal karakteristiska, men ibland svårtolkade, motiv. Vad som till exempel händer med ljuset i slutkapitlet av Göran Perssons memoarer är oklart. Klart är i alla fall att han skriver ut sig ur socialdemokratien.

Agitatorsminnen som verktyg för mobilisering

Palms memoarer utmärks av skildringar av sammandrabbningar med överheten och får därmed karaktären av en stridsskrift under en period när rörelsen och partiet är en mothegemonisk kraft som utmanar den rådande ordningen. Liksom Palm själv är pionjär och tillhör arbetarrörelsens avantgarde blir också hans politiska memoarer nyskapande och förebild för en egen politisk memoargenre: agitatorsminnena. Det påträngande problemet som driver berättelsen gäller hur arbetarrörelsen ska kunna mobiliseras i kampen för rösträtt. Genom att skriva fram en berättelse om sig själv som en folklig hjälte och pionjär under genombrottsåren kan August Palm inspirera och väcka arbetarklassen i den kampen.

Palm är visserligen pragmatisk i den meningen att han tonar ned och lindar in kritik mot partiledningen och Hjalmar Branting, men därigenom förstärks samtidigt grundberättelsen om rörelsen från mörker till ljus. Denna konflikt mellan kamp och samförstånd kan läsas fram på olika nivåer och skulle också kunna beskrivas som en konflikt mellan egensinne och skötsamhet. Något som utmärker Palm jämfört med Erlander och Persson är att han inte skriver sina memoarer efter att han har avgått från ett förtroendeuppdrag. I stället handlar den retoriska öppningen om att Palm som folklig hjälte, agitator och pionjär är användbar för partiet när arbetarrörelsens organisationer är på stark framväxt i början av 1900-talet. Ytterligare något som bidrar till den retoriska öppningen är att konflikten mellan Palm och Branting som uppstod på 1880-talet tycks ha lagt sig en smula. För detta talar exempelvis Brantings försonande hyllningstal vid Palms 50-årsfest 1899.

Framgångssaga om välfärdssamhället

Utmärkande för memoarförfattaren Erlander är att han ger ut sex memoarband som utkommer under en tioårsperiod, från 1972 till 1982. Det är ett sätt att omsätta sitt omfattande symboliska kapital och ethos som gammal landsfader. Flera av delarna fungerar också som inlägg i valrörelser. Det påträngande problemet som memoarerna synes svara på är att socialdemokratin är hotad under 1970-talet och utmanas från både vänster och höger, samtidigt som det råder oljekris och lågkonjunktur. De första fyra delarna skriver fram en framgångssaga om välfärdssamhället 1901–1960. Texten antar formen av en vetenskaplig rapport; Socialdemokraterna, arbetarrörelsen och välfärdsstaten kopplas samman med förnuft och vetenskap medan de politiska motståndarna utdefinieras som oförnuftiga.

Men den retoriska situationen förändras, och så även den retoriska strategin. De sista två memoardelarna, som utkommer 1979 och 1982, är annorlunda utformade. *1960-talet* är en intervjubok, där Erlander får svara på kritiska frågor från en journalist. Man skulle kunna beskriva det som att Erlander flyttat från segerpallen till de anklagades bänk. Det som tidigare varit en styrka – att vara intimt förknippad med folkhemsbygget – har nu blivit en belastning. Men rörelsen från mörker till ljus finns alltså kvar i de sista två memoardelarna. I essäer och debattartiklar, som finns samlade i *Sjuttioal*, använder Erlander sitt historiska perspektiv för att peka ut färdriktningen och ge sina partikamrater moralisk styrka. Genom att anta en profetisk hållning slipper han dessutom konfronteras med det konkreta problemet som handlar om att hans ställning och rykte som gammal landsfader är hotad.

Hjälten som räddar välfärdsstaten

Göran Perssons memoarer skriver fram den nya liberalistiska socialdemokratiska politiken som inte bara nödvändig utan också rättfärdig och i linje med den socialdemokratiska traditionen. Därigenom faller hans memoarer också in i mönsterberättelsen. Denna retoriska strategi tyder på att det påträngande problem som memoarerna förhåller sig till är att många socialdemokratiska gräsrotsmedlemmar har utsett Persson som syndabock för 1990-talets krispolitik.

Memoarerna får karaktären av en individuell (till skillnad från folklig) hjälteberättelse, en berättelse om hur han som finansminister och statsminister räddat välfärdsstaten genom budgetsaneringen. Parallellt med den individuella hjälteberättelsen förhåller sig memoarerna till den socialdemokratiska terminologin, enligt Bitzers restriktioner. Men gamla begrepp är

stadda i förändring under en period när Persson är ledande gestalt. Begrepp som den svenska modellen och välfärdsstaten har ändrat betydelse under den nyliberala hegemonin. Den förändrade betydelsen av den socialdemokratiska terminologin gör den nya liberalistiska socialdemokratiska politiken till en del av mönsterberättelsen. Den bidrar till att skapa ett intryck av att det finns en rät linje, en rörelse från mörker till ljus, i enlighet med grundberättelsen.

I slutkapitlet överger emellertid Persson den här dubbla retoriska strategin. Han skriver ut sig ur socialdemokratin och en entydigt liberal diskurs framträder. Hjärteberättelsen handlar till slut om hur han fick råd att köpa en herrgård, inte om hur han räddade landet; en övergång från socialism till liberalism som tydliggörs när Persson på memoarens sista sidor gör klart att rättvisa och jämlikhet för honom är lika med individens möjlighet att med egen kraft berika sig:

Det är ju vi och vår föräldrageneration som har förvandlat det gamla fattig-Sverige till ett land som är mer rättvist, jämställt och modernt än något annat land i världen. [...] Det Anitra och jag äger har vi själva åstadkommit med eget arbete, så vi kan möta människors blickar både frimodigt och öppet.²⁷⁹

Mötet med evigheten

Skillnaden mellan memoarerna blir tydlig när man jämför hur motivet mötet med evigheten tar sig uttryck. För Göran Persson utgörs mötet med evigheten av att han skildrar hur han som barn tillsammans med familjen åker bil till Harpsund och smyger bland granhäckarna för att få en skymt av Erlander. Det framkommer också då att någon i slakten ska ha varit med och byggt huset. Det är signifikativt för Perssons memoarer att han på det här sättet hämtar legitimitet och sätter sig i förbindelse med folkhemsreformismens guldålder. Nostalgi kring folkhemmet omgärdar också Perssons beskrivning av hur budgetsaneringen syftar till att rädda välfärden.

I Erlanders memoarer utgör ATP-striden motivet mötet med evigheten. Motivets dominerar del fyra i memoarsviten, och blir ett slags kulmen i rörelsen från mörker till ljus mellan åren 1901–1960. För Palms del kan sägas att mötet med evigheten handlar om författarens historiska insatser som agitator och pionjär på 1880-tal. I samband med skildringen av

²⁷⁹ Persson, s. 456.

tumultet under arbetarföreningens möte 1886, som ska ha väckt rubriker i både inhemsk och utländsk press, nämner Palm exempelvis att hans pincenez som då krossades numera förvaras som ett kuriosum på Arbetarrörelsens arkiv.²⁸⁰

Omvändelsen

Även omvändelsemotivet belyser intressanta skillnader. Palm skildrar hur det politiska uppvaknandet sker när en cigarrarbetare från Hamburg år 1871 kommer och agiterar på hans dåvarande arbetsplats i Haderslev, Danmark. Omedelbart efter mötet ska Palm enligt egen utsago ha varit med och bildat en socialdemokratisk klubb. Han beskriver upprymt i sina memoarer hur han upplevde socialismen som ”ett nytt slags religion som alla de betryckta måste samlas kring för att finna frigörelse”.²⁸¹

I Erlanders memoarer äger omvändelsen rum under en cykeltur utanför universitetsstaden Lund någon gång under åren 1923–1924, då Erlander på avstånd, närmast som turist, iakttar hur lantarbetare vräks från sina jobb och hem. Den unge studenten blir upprörd och drar slutsatsen att han måste ta sitt ansvar som medborgare och engagera sig politiskt. Skillnaden mellan Palms inifrånperspektiv, som en av de utsugna proletärerna, och Erlanders utifrånperspektiv, som en av de privilegierade studenterna, är slående, även om de båda förenas i samma kamp för arbetarnas sak.

Utmärkande för Perssons memoarer är själva avsaknaden av ett omvändelsemotiv. Det är höljt i dunkel vad som gör att han väljer att bli socialdemokrat. Han beskriver det som ett ”naturligt val” att bli medlem i SSU.

Uppbrottet

Det är också intressant att jämföra hur de tre memoarerna slutar. Hos Palm finns en epilög, men ingen uppbrottsscen, eftersom memoarerna utgör ett led i processen att fortlöpande skapa sig själv som folklig hjälte. Han skriver i slutet att han ämnar komma tillbaka, men så blir inte fallet eftersom han kommer att få en allt mer marginaliserad roll i partiet. En ny schism uppstår 1911 när den då 62-åriga Palm får avslag på sin skrivelse där han begär att, förutom

²⁸⁰ Palm, s. 235.

²⁸¹ Ibid., s. 14.

den pension han fick, få arbete för ytterligare 10–15 kronor för att klara sin ekonomi.²⁸² 1917 lämnar Palm Socialdemokraterna för nybildade Vänsterpartiet.

Även om Erlander nedtecknar sina minnen då han lämnat posten som statsminister efter 23 år står inte någon dramatisk uppbrottsscen att finna i hans memoarsvit. Det förefaller som att han först och främst vill använda sitt livsmaterial för att bidra till själva historieskrivningen – och som artar sig till grundberättelsen om rörelsen från mörker till ljus. Det är som om den gamle landsfadern, hellre än att skriva in en egen roll i den pjäs som heter socialdemokratin, vill vara regissör eller manusförfattare till hela föreställningen. Därför handlar uppbrottsscenen, eller epilogen, inte om hans egen utan om hela partiets framtid.

Det som förenar Erlander och Palm är att politiken inte har någon utsida. Det har den däremot för Persson, vars uppbrott, som sagt, är av privat karaktär.

Vidare forskning

Socialdemokratiska memoarer utgör ett stort material med många verk som på ett självklart sätt tillhör den arbetarlitterära traditionen. Det finns ett nyväckt intresse för arbetarlitteratur och en renässans för forskningen om arbetarlitteratur. Ett nordiskt forskarnätverk har under de senaste åren hållit flera konferenser och gett ut ett par antologier. Ändå är socialdemokratiska memoarer ännu ett obeforskat område inom litteraturvetenskapen.

Enligt Lars Furuland är det i skärningspunkten mellan följande tre perspektiv som man finner den väsentliga arbetarlitteraturen 1) om arbetare och kroppsarbete 2) av författare med ursprung i arbetarklassen 3) för arbetare.²⁸⁴ Det som dock trots allt tydligast har bundit samman den svenska arbetarlitteraturen under 1900-talet är idéinnehållet och den ideologiska förankringen, menar samme Furuland. Magnus Nilsson är inne på samma spår och definierar arbetarlitteratur som en mothegemonisk litteratur som i strid med de dominerande ideologierna för fram klassamhället som en realitet.²⁸⁵ Palm och Erlander placerar sig på ett självklart sätt i enlighet med denna centrala aspekt av den arbetarlitterära strömningen. Vad gäller Persson är förhållandet betydligt mer friktionsfyllt.

²⁸² Palmgren, s. 358.

²⁸⁴ Furuland, s. 23 f.

²⁸⁵ Magnus Nilsson, ”Arbetarlitteratur, teori, politik – utkast till ett marxistiskt program för forskning och undervisning om svensk arbetarlitteratur”, i *Från Nexö till Alakoski: aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, Lund 2011, s. 202.

Angående vidare forskning kan sägas att i synnerhet socialdemokratiska memoarer som retorisk genre vore ett givande studieområde. Grundläggande vore då receptionsstudier, exempelvis hur memoarerna tas emot av recensenter. Med Tomas Forser skulle man kunna se kritiken som en auktoriserande läsning.²⁸⁶ Hur förhåller sig dessa auktoritativa läsningar till den retoriska publiken? Hur skiljer sig den faktiska konkreta läsaren från modelläsaren? Uppfattar kritikern samma påträngande problem? Vilken retorik använder sig kritikern av? Vilka vänder sig kritikern till? Vad motiverar recensionen?

Retoriskt intressant vore också att söka efter talande tystnader i de socialdemokratiska memoarerna. I Palms memoarer kan möjligen en sådan talande tystnad handla om samtida agitatorer runt om i landet i början av 1880-talet.²⁸⁷ I Erlanders memoarer finns en sådan talande tystnad exempelvis när det gäller den egna rollen som ansvarig för interneringslägren under andra världskriget.²⁸⁸ Vänsteroppositionen inom partiet är en annan talande tystnad i Erlanders memoarer. Den tystnaden kan möjligen kopplas till det faktum att socialdemokratin tvingats anpassa sin historieskrivning i enlighet med de gränser som den borgerliga hegemonin satt upp. Den borgerliga hegemonins gränser har enligt Linderborg gjort att sociala reformer men inte makt- och ägandefrågor kommit upp på dagordningen.²⁸⁹ I Perssons memoarer är utvisningen av egyptierna och likaså rollen som förhandlare i samband med EU-medlemskapet exempel på talande tystnader.²⁹⁰

Vidare vore det givande att jämföra socialdemokratiska memoarer med de många företagarmemoarer som skrivits. Vad är det som motiverar dessa skrifter? Går det att hitta en samsyn kring samhällsutvecklingen och ”samarbetsandan”? Kan man se brott i den eventuella samsynen, och hur kan de i sådana fall förklaras? Går det att hitta karakteristiska motiv som bygger upp en företagarmemoarernas mönsterberättelse?

²⁸⁶ Tomas Forser, *Kritik av kritiken: 1900-talets svenska litteraturkritik*, Gråbo 2006, s. 53.

²⁸⁷ Rolf Karlbom har granskat hur Palm själv skildrar sin tidiga gärning i brev, tidningsartiklar samt memoarerna *Några minnen ur mitt lif* (1899) och *Ur en agitators lif* (1905) och kan visa på en rad felaktigheter och överdrifter. För att få en korrekt bild av den svenska socialdemokratins utveckling under 1880-talet måste Palms uppgifter kontrolleras med andra källor såsom offentliga handlingar ur centrala och lokala arkiv, samtida brev, tidningsreferat etc, enligt Karlbom. (Rolf Karlbom, ”August Palms första agitationsresa 1881–1882”, i *Scandia*, 1971, vol. 37, s. 235).

²⁸⁸ I granskningen *Svenska koncentrationsläger i tredje rikets skugga* (2008), skriven av Tobias Berglund och Niclas Sennerteg, framförs kritik mot att Tage Erlander i sina memoarer inte med ett enda ord tar upp sin egen roll som högste tjänstemannaansvarig för det slutna lägersystemet under andra världskriget. Interneringslägren, fortsätter de, nämns endast med några få rader på de 215 sidor som handlar om Erlanders arbete under kriget och innehåller dessutom flera felaktigheter. Det är svårt att komma ifrån intrycket, anser Berglund och Sennerteg, att Erlander medvetet försökte mörklägga sin egen roll. Att han skulle ha glömt bort sitt ansvar för ett lägersystem, vilket som mest omfattade drygt ett dussin läger med tusentals interner där ingen dömts i domstol, är inte troligt, menar de.

²⁸⁹ Linderborg 2001, s. 451.

²⁹⁰ Angående rollen som EU-förhandlare, se Sandberg, s. 303 f.

När det gäller striden om folkhemmet och näringslivets offensiv från och med 1970-talet och framåt kan exempelvis studier av memoarer av Volvochefen Pehr G Gyllenhammar och grundaren av Timbro, Sture Eskilsson, vara välmotiverade.

Ett annat retoriskt välmotiverat studieområde är hur arbetarrörelsens relation till kulturutövare, författare och konstnärer gestaltas i socialdemokratiska memoarer. Poeten Ragnar Thoursie skildrar i *Elefantsjukan* (2003) en författarkonferens på Harpsund år 1955 på temat ”Diktens uppgift i folkhemmet”.²⁹¹ I Erlanders memoarer finns fotografier från möten med samhällsengagerade författare och intellektuella, såsom Vilhelm Moberg, Harry Martinson och Per Anders Fogelström.²⁹²

²⁹¹ Ragnar Thoursie, *Elefantsjukan*, Stockholm 2003, s. 116 ff. I Daniel Suhonens *Partiledaren som klev in i kylan* finns ett avsnitt som handlar om partiledaren Håkan Juholts kulturmiddag med vänsterintellektuella på hösten 2011. Bland deltagarna fanns PO Enquist, Gunilla Thorgren, Göran Greider, Åsa Linderborg, Marianne Lindberg De Geer, Arne Ruth, Nina Björk och Nina Lekander. Förebilden var enligt arrangören Suhonen de författarmiddagar som Palme och Erlander haft på Harpsund på 1950- och 1960-talen där poeter och intellektuella samtalat med partiledningen om poesins och kulturens roll i folkhemmet. På 1960- och 1970-talen hade, skriver Suhonen, Kulturarbetarnas socialdemokratiska förening under ledning av Birgit Cullberg varit en samlingsplats för kulturpersonligheter och konstnärer, bl.a. Tage Danielsson, Hasse Alfredson och Gösta Ekman. Banden till kulturutövarna försvagades med tiden, inte minst efter 1968 och vänstervågen. Syftet med kulturmiddagen 2011 var enligt Suhonen att ”skapa hegemoni och att knyta kontakter till personer som stod rörelsen nära, utan att avkräva lojalitet” (s. 244). Angående arbetarrörelsens relation till kulturutövare se även Carl-Johan Ljungberg, *I röda tankespår: svensk skönlitteratur som vägröjare för välfärdsstaten* (Uppsala 2006).

²⁹² Erlander 1974, s. 320. I kapitlet ”Människan och nutiden” i *1949–1954* skriver Erlander om kulturpolitik och sin egen relation till kulturen. ”Socialismens mål är att göra människorna fria. Skall det målet uppnås, krävs samhällsinsatser också på vad vi kallar det kulturella området”, menar han (s. 328). Folke Fridell och Ivar Lo-Johansson framhålls som två favoritförfattare. I samma memoardel, *1949–1954*, återges brevkorrespondens med Moa Martinson från 1951 angående Koreafrågan och ett tal om den finländske militären och statsmannen Gustaf Mannerheim (s. 148 ff.). I *1960-talet* nämner Erlander återigen Ivar Lo samt PO Enquist, Per Anders Fogelström, Bunny Ragnerstam och Olof Lagercrantz (s. 277 f.). I Olof Ruins biografi vittnar medarbetare om att Erlander kunde ta pauser i det hårda arbetet och lägga sig på en soffa och läsa en nyutkommen roman eller diktsamling. (Ruin, s. 62.). Ture Nerman berättar i sina memoarer om kontakter med Dan Andersson och Martin Koch (Nerman 1950, s. 246 ff.; 255 ff.). I egenskap av chef för Frams förlag hade Fredrik Ström personlig kontakt med August Strindberg, vilket Ström skildrar i sina memoarer (Ström 1940, s. 330 ff.). Zeth Höglund berättar om sin brevväxling med August Strindberg (Höglund 1951, s. 247 ff.).

Inte minst tänkvärt vore att studera hur förändringen av arbetarrörelsens relation till radikala kulturutövare de senaste decennierna tar sig retoriskt uttryck i den nya vågen av arbetarlitteratur. Kritiken mot arbetarrörelsens politiska omorientering kan här sägas utgöra ett underliggande tema; i David Ericssons *Taxfree* (2004) arbetar långtradarchaufförer för slavlöner, i Kristian Lundbergs *Yarden* (2009) skildras de osäkra villkoren för uthyrningsföretagens timanställda i Malmö hamn och i Jenny Wrangborgs diktsamling *Kallskänken* (2010) skärskådas det nygamla klassamhället inifrån ett kök i Göteborg. Wrangborgs budskap till arbetarrörelsen sammanfattas i dessa rader: ”Glöm inte var det var vi började./glöm inte vart det var vi skulle./Vi minns och vi är trötta på att vänta./Snart går vi utan er”.²⁹³

²⁹³ Jenny Wrangborg, ”Striden” i *Snart går vi utan er. Brev till socialdemokraterna*, red. Jens Lundberg & Daniel Suhonen (Stockholm 2009), s. 13.

Socialdemokratiska memoarer, ett urval

- Andersson, Sten: *I de lugnaste vattnen* (Stockholm, 1993)
- Andersson, Sven: *På Per Albins tid* (Stockholm, 1980)
- Andersson, Erik G: *Minnen* (Surahammar, 2006)
- Aspling, Sven: *Med Erlander och Palme* (Stockholm, 1999)
- Björk, Kaj: *Ett krig: minnen och funderingar* (Stockholm, 1986)
- Bodström, Lennart: *Mitt i stormen* (Stockholm, 2001)
- Bodström, Thomas: *Inifrån: makten, myglet, politiken* (Stockholm, 2011)
- Carlsson, Ingvar: *Ur skuggan av Olof Palme* (Stockholm, 1999)
- Carlsson, Ingvar: *Så tänkte jag* (Stockholm, 2003)
- Carlsson, Ingvar: *Lärdomar: personliga och politiska* (Stockholm, 2014)
- Casparsson, Ragnar: *Vårt fattiga liv* (Stockholm, 1961)
- Casparsson, Ragnar: *Land du välsignade* (Stockholm, 1962)
- Casparsson, Ragnar: *Brinnande horisonter* (Stockholm, 1963)
- Elmgren, Frans Elof: *Trettio år som agitator* (Jönköping, 1920)
- Ericson, Hans: *Mitt liv med Transport* (Stockholm, 1980)
- Eriksson, Nancy: *Nancy Eriksson minns* (Stockholm, 1985)
- Eriksson, Sören: *Ur mitt politiska liv* (Sävedalen, 2006)
- Erlander, Tage: *1901–39* (Stockholm, 1972)
- Erlander, Tage: *1940–49* (Stockholm, 1973)
- Erlander, Tage: *1949–54* (Stockholm, 1974)
- Erlander, Tage: *1955–60* (Stockholm, 1976)
- Erlander, Tage: *1960-talet: samtal med Arvid Lagercrantz* (Stockholm, 1982)
- Erlander, Tage: *Sjuttioal* (Stockholm, 1979)
- Fast, Erik, *Minnen från politik och samhälle* (Jönköping, 1968)
- Feldt, Kjell-Olof: *Alla dessa dagar* (Stockholm, 1991)
- Feldt, Kjell-Olof: *Det blev ingen storväst* (Stockholm, 2002)
- Feldt, Kjell-Olof: *Min väg till politiken* (Stockholm, 2005)
- Franchell, Eva: *Väninnan* (Stockholm, 2009)
- Franchell, Eva: *Partiet: en olycklig kärlekshistoria* (Stockholm, 2012)
- Gradin, Anita: *Från Bruket till Bryssel: minnen från ett politiskt liv* (Stockholm, 2009)
- Gidlund, Alfons: *Byn: minnen från Dalarna* (Hedemora, 1988)
- Gidlund, Alfons: *Rörelsen: mina år i arbetarrörelsens tjänst* (Hedemora, 1989)

Gjöres, Axel: *Den tiden* (Stockholm, 1965)

Gjöres, Axel: *Vreda vindar* (Stockholm, 1967)

Hellström, Mats: *Politiskt liv* (Stockholm, 1999)

Horney, Nils: *Stora män och tidningsmän: från Branting till Per Albin* (Stockholm, 1969)

Höglund, Zeth: *Härliga tider* (Stockholm, 1951)

Höglund, Zeth: *Från Branting till Lenin* (Stockholm, 1953)

Höglund, Zeth: *Revolutionernas år 1917–1921* (Stockholm, 1956)

Höglund, Gunhild: *Moskva tur och retur: en dramatisk period i Zeth Höglunds liv* (Stockholm, 1960)

Karlsson, Göran: *Noterat* (Jönköping, 1998)

Kilbom, Karl: *Ur mitt livs äventyr* (Stockholm, 1953)

Kilbom, Karl: *I hemligt uppdrag* (Stockholm, 1954)

Kilbom, Karl: *Cirkeln slutes* (Stockholm, 1955)

Klevenås, Lena: *Politik: hur gör man?* (Stockholm, 2010)

Lassinantti, Ragnar: *Synpunkter och skildringar* (Luleå, 1966)

Leijon, Anna-Greta: *Alla rosor ska inte tuktas* (Stockholm, 1991)

Lidbom, Carl: *Reformisten* (Stockholm, 1982)

Lidbom, Carl: *Ett uppdrag* (Stockholm, 1990)

Lindhagen, Carl: *Memoarer, del 1* (Stockholm, 1936)

Lindhagen, Carl: *Memoarer, del 2* (Stockholm, 1937)

Lindhagen, Carl: *Memoarer, del 3* (Stockholm, 1939)

Lindley, Charles: *Memoarer* (Stockholm, 1987)

Lindström, Rickard: *En socialist: fragment ur en självbiografi* (Stockholm, 1930)

Lindström, Ulla: *I regeringen: ur min politiska dagbok 1954–59* (Stockholm, 1969)

Lindström, Ulla: *Och regeringen satt kvar!: ur min politiska dagbok 1960–67* (Stockholm, 1970)

Ljungberg, Einar: *På uppviglarstråt: färdminnen* (Stockholm, 1917)

Lundin, Bert: *Ett liv i Metall* (Stockholm, 2006)

Malm, Stig: *13 år* (Stockholm, 1994)

Myrdal, Gunnar: *Hur styrs landet?* (Stockholm, 1982)

Nerman, Ture: *Allt var ungt: minne och redovisning* (Stockholm, 1948)

Nerman, Ture: *Allt var rött: minne och redovisning* (Stockholm, 1950)

Nerman, Ture: *Trots allt!: minne och redovisning* (Stockholm, 1954)

Nilsson, Torsten: *Människor och händelser i Norden* (Stockholm, 1977)

Nilsson, Torsten: *Lag eller näve* (Stockholm, 1980)

Nilsson, Torsten: *Utanför protokollet* (Stockholm, 1986)

Nothin, Torsten: *En bortglömd värld* (Stockholm, 1953)

Nothin, Torsten: *Från Branting till Erlander* (Stockholm, 1955)

Nothin, Torsten: *Hågkomster* (Stockholm, 1966)

Nuder, Pär: *Stolt men inte nöjd* (Stockholm, 2008)

Ossiannilsson, K.G.: *O gamla klang- och jubeltid!: minnen från åren 1875–1914* (Stockholm, 1945)

Palm, August: *Ur en agitators lif* (Stockholm, 1905)

Persson, Göran: *Den som är satt i skuld är icke fri: min berättelse om hur Sverige återfick sunda statsfinanser* (Stockholm, 1997)

Persson, Göran: *Min väg, mina val* (Stockholm, 2007)

Peterson, Thage G: *Resan mot mars: anteckningar och minnen* (Stockholm, 1999)

Rainer, Ove: *Makterna* (Stockholm, 1984)

Sahlin, Mona: *Med mina ord* (Stockholm, 1996)

Schein, Harry: *Schein* (Stockholm, 1980)

Schori, Pierre: *Dokument inifrån* (Stockholm, 1992)

Schori, Pierre: *Minnet och elden: en politisk memoar med samtida synpunkter* (Stockholm, 2014)

Signell, Sven-Gösta: *Vad ska det bli av dej lelle pøjk?* (Skövde, 2002)

Spångberg, August: *I tidens ström* (Karlstad, 1966)

Ström, Fredrik: *Min ungdoms strider* (Stockholm, 1940)

Ström, Fredrik: *I stormig tid* (Stockholm, 1942)

Svensson, Olle: *Maktspel synat: på Erlanders, Palmes och Carlssons tid* (Stockholm, 1994)

Sävström, August: *En talmans levnadsminnen* (Stockholm, 1949)

Thorsell, Eric: *En homosexuell arbetares memoarer: järnbruksarbetaren Eric Thorsell berättar* [sammanställd av Fredrik Silverstolpe] (Stockholm, 1981)

Undén, Östen: *Minnesanteckningar* (Stockholm, 1966)

Wigforss, Ernst: *Minnen 1, Före 1914* (Stockholm, 1950)

Wigforss, Ernst: *Minnen 2, 1914–1932* (Stockholm, 1951)

Wigforss, Ernst: *Minnen 3, 1932–1949* (Stockholm, 1954)

Winberg, Margareta: *Lärarinna i politikens tjänst* (Stockholm, 2008)

Åberg, Carl-Johan: *Berättelser från 1900-talet* (Stockholm, 2006)

Åhnberg, Annika: *Isprinsessan* (Stockholm, 1999)

Åman, Valter: *Repor i färgen* (Stockholm, 1982)

Åsbrink, Eva: *Intet förtiga, tillägga eller förändra* (Stockholm, 1977)

Källförteckning

Böcker:

Andersson, Jenny: *När framtiden redan hänt. Socialdemokratin och folkhemsnostalgin* (Stockholm, 2009)

Andersson, Jenny & Kjell Östberg: *Sveriges historia 1965–2012*, huvudred. Dick Harrison (Stockholm, 2013)

Andersson, Sten: *I de lugnaste vattnen* (Stockholm, 1993)

Andersson, Sven: *På Per Albins tid* (Stockholm, 1980)

Anshelm, Jonas: *Socialdemokraterna och miljöfrågan: en studie av framstegstankens paradoxer* (Stockholm/Stehag, 1995)

Aristoteles: *Retoriken* (övers.: Johanna Akujärvi. Ödåkra, 2012)

Barrling Hermansson, Katarina: *Partikulturer: kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag* (Uppsala, 2004)

Berglund, Tobias & Sennerteg, Niclas: *Svenska koncentrationsläger i tredje rikets skugga* (Stockholm, 2008)

Boëthius, Ulf: *När Nick Carter drevs på flykten: kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908–1909* (Stockholm, 1989)

Bourdieu, Pierre: *Moteld: texter mot nyliberalismens utbredning* (övers. Bo Gustavsson, Stockholm/Stehag, 1995)

Carlsson, Ingvar: *Ur skuggan av Olof Palme* (Stockholm, 1999)

Crouch, Colin: *Postdemokrati* (övers.: Henrik Gundenäs. Göteborg, 2011)

Ekdahl, Lars: *Mot en tredje väg. En biografi över Rudolf Meidner. II. Facklig expert och demokratisk socialist* (Lund, 2005)

Elmgren, Frans Elof: *Jävla Socialistbuse! 30 år som agitator* (Stockholm, 1979)

Ericson, Hans: *Mitt liv med Transport* (Stockholm, 1980)

Eriksson, Nancy: *Nancy: Nancy Eriksson minns* (Stockholm, 1985)

Erlander, Tage: *1901–1939* (Stockholm, 1972)

Erlander, Tage: *1940–1949* (Stockholm, 1973)

Erlander, Tage: *1949–1954* (Stockholm, 1974)

Erlander, Tage: *1955–1960* (Stockholm, 1976)

Erlander, Tage: *Sjuttioal* (Stockholm, 1979)

Erlander, Tage: *1960-talet: samtal med Arvid Lagercrantz* (Stockholm, 1982)

Feldt, Kjell-Olof: *Min väg till politiken* (Stockholm, 2005)

Franchell, Eva: *Partiet: en olycklig kärlekshistoria* (Stockholm, 2012)

Forser, Tomas: *Kritik av kritiken: 1900-talets svenska litteraturkritik* (Gråbo, 2006)

Furuland, Lars & Svedjedal, Johan: *Svensk arbetarlitteratur* (Stockholm, 2006)

Gidlund, Alfons: *Rörelsen: mina år i arbetarrörelsens tjänst* (Hedemora, 1989)

Gjöres, Axel: *Vreda vindar* (Stockholm, 1967)

Greider, Göran: *Ingen kommer undan Olof Palme* (Stockholm, 2011)

Gustavsson, Klas: *Socialismens liv efter döden* (Stockholm, 2004)

Hentilä, Seppo: *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914: arbetarklassens ställning, strategi och ideologi* (Helsingfors, 1979)

Hilborn, Emma: *De förrådade kämparna: gemenskap och identitetsskapande inom den ungsocialistiska rörelsen i Skåne 1903–1917* (Landskrona, 2008)

Horgby, Björn: *Egensinne och skötsamhet: arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940* (Stockholm, 1993)

Höglund, Zeth: *Härliga tider 1900–1911* (Stockholm, 1951)

Höglund, Zeth: *Revolutionernas år 1917–1921* (Stockholm, 1956)

Johannesson, Eric: *Agitatorn söker sina roller: om självexponering hos Einar "Texas" Ljungberg, August Palm och Frans Elmgren* (Uppsala, 1992)

Karlsson, Gunnel: *Från broderskap till systerskap: det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP* (Lund, 1996)

Klockare, Sigurd: *Den unge Per Albin: marxisten* (Stockholm, 1974)

Korpi, Walter: *Arbetarklassen i välfärdskapitalismen: arbete, fackförening och politik i Sverige* (Stockholm, 1978)

Leijon, Anna-Greta: *Alla rosor ska inte tuktas* (Stockholm, 1991)

Lewin, Leif: *Ideologi och strategi: svensk politik under 130 år* (Lund, 2002)

Lidbom, Carl: *Reformisten* (Stockholm, 1982)

Linderborg, Åsa: *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000* (Stockholm, 2001)

Lindgren, Stefan: *Lenin* (Stockholm, 1999)

Lindley, Charles: *Memoarer* (Stockholm, 1987)

Lindström, Ulla: *I regeringen: ur min politiska dagbok, 1954–1959* (Stockholm, 1969)

Ljungberg, Carl-Johan: *I röda tankespår: svensk skönlitteratur som vägröjare för välfärdsstaten* (Uppsala, 2006)

Mouffe, Chantal: *Om det politiska* (övers.: Oskar Söderlind. Stockholm, 2008)

Nerman, Ture: *Allt var rätt: minne och redovisning* (Stockholm, 1950)

Nerman, Ture: *Trots Allt! Minne och redovisning* (Stockholm, 1954)

Nilsson, Magnus: *Arbetarlitteratur* (Lund, 2006)

Nilsson, Torsten: *Utanför protokollet* (Stockholm, 1987)

Nuder, Pär: *Stolt men inte nöjd* (Stockholm, 2008)

Olsson, Lars & Ekdahl, Lars: *Klass i rörelse: arbetarrörelsen i svensk samhällsutveckling* (Stockholm, 2002)

Palm, August: *Några minnen ur mitt lif med anledning af 50-årsdagen 5/2 1899* (Stockholm, 1899)

Palm, August: *Ur en agitators lif* (Stockholm, 1905)

Palmgren, Yngve: *Född till agitator: en studie i August Palms politiska utveckling och verksamhet* (Stockholm, 1971)

Pascal, Roy: *Design and Truth in Autobiography* (London, 1960)

Pauli, Petra: *Rörelsens ledare: karriärvägar och ledarideal i den svenska arbetarrörelsen* (Göteborg, 2012)

Persson, Göran: *Den som är satt i skuld är icke fri: min berättelse om hur Sverige återfick sunda statsfinanser* (Stockholm, 1998)

Persson, Göran: *Min väg, mina val* (Stockholm, 2007)

Peterson, Thage G: *Resan mot Mars: anteckningar och minnen* (Stockholm, 1999)

Pettersson, Olof: *De politiska partiernas medlemsutveckling: rapport till SNS Demokratiråd*, (Stockholm, 2005)

Ruin, Olof: *I välfärdsstatens tjänst: Tage Erlander 1946–1969* (Stockholm, 1986)

Sahlin, Mona: *Med mina ord* (Stockholm, 1996)

Sandberg, Erik Sandberg: *Lönesänkarna* (Stockholm, 2014)

Spångberg, August: *I tidens ström* (Stockholm, 1966)

Stråth, Bo: *Sveriges historia 1830–1920*, huvudred. Dick Harrisson (Stockholm, 2012)

Ström, Fredrik: *Min ungdoms strider* (Stockholm, 1940)

Suhonen, Daniel: *Partiledaren som klev in i kylan: berättelsen om Juholts fall och den nya politiken* (Stockholm, 2014)

Sundin, Staffan: *Den svenska mediemarknaden 2006* (Göteborg, 2006)

Svenning, Olle: *Göran Persson och hans värld* (Stockholm, 2005)

Svenning, Olle: *Hövding Hjalmar Branting: en biografi* (Stockholm, 2014)

Sävström, August: *En talmans levnadsminnen* (Stockholm, 1949)

Thoursie, Ragnar: *Elefantsjukan* (Stockholm, 2003)

Wigforss, Ernst: *Minnen 3, 1932–1949* (Stockholm, 1954)

Åhnberg, Annika: *Isprinsessa* (Stockholm, 1999)

Östberg, Kjell: *Byråkrati och reformism: en studie av svensk socialdemokratis politiska och sociala integrering fram till första världskriget* (Lund, 1990)

Artiklar i böcker, tidskrifter, tidningar:

Antman Debels, Felix & Suhonen, Daniel: ”Politikens dubbelagenter hot mot demokratins kärna”, i *Dagens Nyheter*, 02.10.2012

Barrett, James R.: ”Was the Personal Political? Reading the Autobiography of American Communism” (*International Review of Social History* 2008:53 s. 395–423)

Bitzer, Lloyd F.: ”The Rhetorical Situation” (*Philosophy and Rhetoric*, 1968:1:1 s. 1–14)

Bergström, Villy: ”Program och ekonomisk politik 1920–1988. SAP i regeringsställning”, i *Socialdemokratins samhälle: SAP och Sverige under 100 år*, red.: Klas Misgeld, Karl Molin & Klas Åmark (Stockholm, 1988) s. 19–56

Bourdieu, Pierre: ”Ge unionen mening!” (övers.: Edda Manga & Ylva Gustafsson. *Ord & Bild* 1999: 4–5 s. 5–10)

Brown, Wendy ”Moralism som antipolitik” (övers.: Leila Brännström. *Fronesis* 2011:19–20 s. 24–45)

Dällenbach, Lucien & Tomarken, Annette: ”Reflexivity and Reading” (*New Literary History* 1980:11:3 s. 435–449)

Eco, Umberto: ”Modellläsaren”, övers. Lars-Håkan Svensson, i *Modern litteraturteori: från rysk formalism till dekonstruktion, del 2*, red. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson (Lund, 1993) s. 120–137

Egerton, George: ”Politics and Autobiography: Political Memoir as Polygenre” (*Biography*, 1992:15:3 s. 221–242)

Ekdal, Niklas: ”Vägen från Vingåker” i *Dagens Nyheter* 27.10.2007

Ekis Ekman, Kajsa: ”Till attack mot jaget” i *ETC*, 22.08.2014

Fowler, Alastair: ”Genrebegrepp” övers.: Mikael Askander & Marie Jacobsson i *Genreteori*, red. Eva Haettner Aurelius & Thomas Götselius (Lund, 1997) s. 254–273

Gagnier, Regenia: ”The Literary Standard, Working-Class Autobiography and Gender”, i *Revealing Lives: Autobiography, Biography and Gender*, red. Susan G. Bell & Marilyn Yalom (New York, 1990) s. 93–114

Gagnier, Regenia: ”Social Atom: Working-Class Autobiography, Subjectivity and Gender” (*Victorian Studies* 1987:30 s. 335–363)

Gamble, Andrew: ”Political Memoirs” (*Politics* 1994:14:1 s. 35–41)

- Genette, Gérard "Introduction to the Paratext" (övers.: Marie Maclean. *New Literary History* 1991:22:2 s. 261–272)
- Gustavsson, Klas: "Vänsterrörelsen post festum och dagens junker Morgonröd", i *Var blev ni av, ljuva drömmar?*, red. Enn Kokk, Klas Gustavsson & Stig-Björn Ljunggren (Stockholm, 2002) s. 260–273
- Kalat, Anders & Anne-Sofie: "Frihet, jämlikhet och broderskap: manlig homosocialitet inom den svenska arbetarrörelsen" (*Fronesis* 2001:8 s. 68–79)
- Karlbom, Rolf: "August Palms första agitationsresa 1881–1882" (*Scandia*, 1971:37 s. 220–247)
- Koenker, Diane P.: "Scripting the Revolutionary Worker Autobiography: Archetypes, Models, Inventions and Markets" (*International Review of History*, 2004 s. 371–400)
- Linderborg, Åsa: "Så går Göran Persson till historien", i *Makten framför allt: en antologi om statsminister Göran Persson*, red. Mats Ögren (Stockholm, 2005) s. 13–26.
- Linderborg, Åsa: "Skottet i Sarajevo blev borgarnas krig" i *Aftonbladet* 28.06.2014
- Maclean, Marie: "Pretexts and Paratexts: The Art of the Peripheral" (*New Literary History* 1991:22:2 s. 273–279)
- Miller, Carolyn R.: "Genre as Social Action" (*Quarterly Journal of Speech*, 1984:70 s. 151–167)
- Nilsson, Magnus: "Arbetarlitteratur, teori, politik: utkast till ett marxistiskt program för forskning och undervisning om svensk arbetarlitteratur", i *Från Nexö till Alakoski: aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, red.: Bibi Jonsson, Magnus Nilsson, Birthe Sjöberg & Jimmy Vulovic (Lund, 2011) s. 199–208.
- Persson, Göran: "Fyra timmar av snuttifiering" i *Svenska Dagbladet* 29.03.2007
- Russell Hart, Francis: "History Talking to Itself: Public Personality in Recent Memoir" (*New Literary History* 1979:11:1) s. 193–210
- Schwartz, Nils: "Göran Persson/Min väg, mina val" i *Expressen* 24.10.2007
- Slezkine, Yuri: "Lives as Tales" i *In the Shadow of Revolution: Life Stories of Russian Women. From 1917 to the Second World War*, red.: Sheila Fitzpatrick & Yuri Slezkine (Princeton, 2000) s. 18–30
- Suhonen, Daniel: "Branting – elefanttämjaren" i *Sydsvenskan*, 28.10.2014
- Wennerhag, Magnus: "Moralpolitikens återkomst" i *Snart går vi utan er. Brev till socialdemokraterna*, red.: Jens Lundberg & Daniel Suhonen (Stockholm, 2009) s. 43–58
- Wrangborg, Jenny: "Striden" i *Snart går vi utan er. Brev till socialdemokraterna*, red.: Jens Lundberg & Daniel Suhonen (Stockholm, 2009) s. 13–14

Åmark, Klas: ”Sammanhållning och intressepolitik”, i *Den svenska modellen*, red.: Per Thulberg & Kjell Östberg (Lund, 1994) s. 27–58

Osignerad ledare: ”The Nordic Countries: The Next Supermodel”, i *The Economist*, 02.02.2013

Webben:

Antman, Peter: ”Möllers andra agenda – om offentliga tjänster och socialisering”

(<http://antman.se/texter/mollers-andra-agenda-om-socialisering.html>)

(Hämtat 22.12.2014)